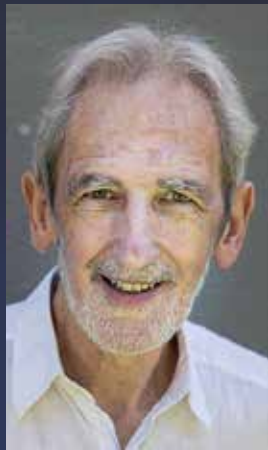

De stelling van dit essay is dat de preambules van fundamentele mensenrechteninstrumenten, tezamen genomen, de kern bevatten van een coherente visie op het verleden. Bij het schrijven van de historische overwegingen in die preambules kozen de opstellers ofwel voor een benadering van het verleden via de recente geschiedenis ofwel voor een holistische benadering. Beide benaderingen worden hier geanalyseerd, toegelicht en vergeleken. De mensenrechtvisie op het verleden die uit deze historische overwegingen blijkt, wordt onder woorden gebracht tijdens een gedachte-experiment waarbij drie vragen centraal staan: als de wereld met één stem kon spreken, wat zou hij dan zeggen over het verleden? Als de wereld een geheugen had, hoe zou hij zich de vorige generaties herinneren? Als de wereld een geweten had, hoe zou hij dan de geschiedenis beoordelen?

Antoon De Baets is bijzonder hoogleraar emeritus Geschiedenis, ethiek en mensenrechten namens EuroClio en universitair hoofddocent aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Antoon De Baets

Sleetse formules?

De visie op het verleden in de historische overwegingen van mensenrechteninstrumenten

Antoon De Baets

Sleetse formules?

De visie op het verleden in de historische overwegingen van mensenrechteninstrumenten

Sleetsse formules?

Sleetse formules?

*De visie op het verleden in de historische
overwegingen van mensenrechteninstrumenten*

ANTOON DE BAETS

Afbeeldingen op het omslag: voorzijde, Samer Daboul; achterzijde, Reyer Boxem.

ISBN 9789464550115

© 2022 Antoon De Baets
Productie Uitgeverij Verloren, Hilversum

Omslag en opmaak: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Dankwoord	7
Samenvatting	9
Abstract	10
Sleetse formules?	11
<i>De visie op het verleden in de historische overwegingen van mensenrechteninstrumenten</i>	
Noten	58
Publicaties	73
Personenregister	77

Dankwoord

De lezer treft hier de tekst van de lezing die ik vandaag houd bij mijn afscheid als bijzonder hoogleraar Geschiedenis, ethiek en mensenrechten namens EuroClio aan de Rijksuniversiteit Groningen. Het onderwerp sluit aan bij mijn oratie die ging over *De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en de historicus*.

In de jaren dat ik actief ben geweest als houder van deze leerstoel ben ik te allen tijde gul gesteund door Joke van der Leeuw-Roord, Steven Stegers, Jonathan Even-Zohar en het Bestuur van EuroClio, door Doeko Bosscher, hoogleraar emeritus en oud-rector aan onze universiteit, door de promovendi en collega's van de vakgroep Geschiedenis en door de studenten van het vakonderdeel "Ethische perspectieven op de geschiedenis" en van mijn kernvakken en onderzoekscolleges. Ik dank hen en vele anderen in binnen- en buitenland van harte voor hun aanmoediging. Met grote en tedere aandacht voor de kwesties waarrond ik heb gewerkt, heeft Elly, mijn vrouw, optimale omstandigheden geschapen voor mijn activiteiten: een onvergetelijke weelde die een diepe buiging verdient.

De onderwerpen die onder mijn leerstoel vallen, gaan niet weg. Ik hoop ook na mijn emeritaat nog bij te dragen aan de studie ervan.

Antoon De Baets
Groningen, 25 mei 2022

Antoon De Baets is bijzonder hoogleraar emeritus Geschiedenis, ethiek en mensenrechten namens EuroClio en universitair hoofddocent aan de Rijksuniversiteit Groningen. In 1995 richtte hij het Network of Concerned Historians op. Hij is de auteur van talrijke publicaties, inclusief *Gebruik en misbruik van de geschiedenis* (Boom, 2008) – vertaald als *Responsible History* (Berghahn, 2009) – en *Crimes against History* (Routledge, 2019). Een volledig curriculum vitae is te vinden op: <http://www.concernedhistorians.org/va/cv.pdf>.

Samenvatting

Sleetse formules? De visie op het verleden in de historische overwegingen van mensenrechteninstrumenten

De stelling van dit essay is dat de preambules van fundamentele mensenrechteninstrumenten, tezamen genomen, de kern bevatten van een coherente visie op het verleden. In een eerste stap worden de sterke en zwakke punten van de “preambulaire benadering van de geschiedenis” ingeschat en vier instrumenten geselecteerd uit een groep van twintig: het Handvest van de Verenigde Naties, de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, het Verdrag inzake de voorkoming en de bestraffing van genocide, en het Statuut van het Internationaal Strafhof. In een volgende stap worden de besprekingen gereconstrueerd waarin de historische overwegingen in de preambules van deze instrumenten tot stand zijn gekomen. Bij het schrijven van de historische overwegingen kozen de opstellers ofwel voor een benadering van het verleden via de recente geschiedenis ofwel voor een holistische benadering. Beide benaderingen worden geanalyseerd, toegelicht en vergeleken. In een laatste stap wordt de mensenrechtensvisie op het verleden in deze historische overwegingen onder woorden gebracht tijdens een gedachte-experiment.

Kernwoorden

Benadering van het verleden via de recente geschiedenis; Genocideverdrag; Handvest van de Verenigde Naties; Historische overwegingen in preambules; Holistische benadering van het verleden; Mensenrechtensvisie op het verleden; Natuurrecht; Recht van opstand; Statuut van het Internationaal Strafhof; *Travaux préparatoires*; Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.

Abstract

Stale Epigrams? The View of the Past in the Historical Recitals of Human Rights Instruments

It is this essay's thesis that the preambles of foundational human rights instruments, taken together, contain the gist of a consistent view of the past. In a first step, the strengths and weaknesses of the "preambular approach to history" are assessed and four instruments are selected from a group of twenty: the United Nations Charter, the Universal Declaration of Human Rights, the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, and the Statute of the International Criminal Court. In a next step, the discussions during which the historical recitals in the preambles of these instruments emerged are reconstructed. In writing the historical recitals, the drafters opted either for a recent history approach or a holistic approach. Both approaches are analyzed, explained, and compared. In a final step, the human rights view of the past in these historical recitals is articulated in a thought experiment.

Keywords

Genocide Convention; Historical Recitals of Preambles; Holistic Approach to the Past; Human Rights View of the Past; International Criminal Court Statute; Natural law; Recent History Approach to the Past; Right to Rebellion; *Travaux préparatoires*; United Nations Charter; Universal Declaration of Human Rights.

Sleetse formules?

De visie op het verleden in de historische overwegingen van mensenrechteninstrumenten

Een leger van principes zal doordringen waar een leger van soldaten dat niet kan;
... het zal oprukken langs de horizon van de wereld en het zal veroveren.
– Thomas Paine (1797)¹

Als de wereld met één stem kon spreken, wat zou hij dan zeggen over het verleden? Als de wereld een geheugen had, hoe zou hij zich de vorige generaties herinneren? Als de wereld een geweten had, hoe zou hij dan de geschiedenis beoordelen? Dit zijn metafysische vragen die historici of filosofen niet meer stellen: het zijn overblijfselen van een speculatieve benadering van het verleden die schijnbaar haar aantrekkingskracht heeft verloren na de onttovering van de wereld in de vorige eeuw. Toch hebben deze vragen in de afgelopen decennia antwoorden gekregen, niet van historici of filosofen, maar van diplomaten en rechtsgeleerden. En niet alleen dat, deze antwoorden zijn te vinden in veel gelezen en gemakkelijk toegankelijke teksten van het hoogste niveau: de preambules van de fundamentele internationale mensenrechteninstrumenten. Het is de stelling van dit essay dat deze preambules, tezamen genomen, de kern bevatten van een samenhangende mensenrechtensvisie op het verleden.

Om deze stelling te staven, zal ik eerst de sterke en zwakke punten beoordelen van wat de “preambulaire benadering van de geschiedenis” kan worden genoemd en vervolgens een selectie maken uit twintig fundamentele mensenrechteninstrumenten die in de eeuw tussen het einde van de Eerste Wereldoorlog en heden tot stand zijn gekomen. Uit de *travaux préparatoires* van deze instrumenten blijkt dat sommige ervan, genealogisch gesproken, voorrang hebben: het Handvest van de Verenigde Naties (1945), de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948), het Verdrag inzake de voorkoming en de bestraffing van genocide (1948), en het Statuut van het Internationaal Strafhof (1998). Vervolgens worden de discussies gereconstrueerd tijdens welke de historische overwegingen in de preambules van deze vier instrumenten tot

stand zijn gekomen. De opstellers van het Handvest van de Verenigde Naties en het Statuut van het Internationaal Strafhof kozen voor een benadering van het verleden via de recente geschiedenis door de nadruk te leggen op gebeurtenissen in de afgelopen eeuw; de opstellers van het Genocideverdrag en de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens kozen voor een holistische benadering van het verleden door terug te kijken op de gehele geschiedenis. Beide benaderingen worden met elkaar vergeleken. De thema's die hen kenmerken worden toegelicht, met speciale aandacht voor de plaats van de Tweede Wereldoorlog, inclusief de Holocaust, en de processen van Neurenberg, en voor de canonieke teksten die de opstellers hebben geïnspireerd. Daarna worden de botsende opvattingen over het meest omstreden mensenrecht dat ooit in de geschiedenis van de mensheid werd opgeëist – het recht van opstand – beoordeeld. In de conclusie worden bij wijze van gedachte-experiment de voorlopige antwoorden op de metafysische vragen die in de historische overwegingen van de fundamentele mensenrechteninstrumenten worden gesteld, gepresenteerd. Zij schetsen een samenhangende mensenrechtenvisie op het verleden.

De preambulaire benadering van het verleden

Het contrast tussen een preambulaire benadering van de geschiedenis en de benadering van de historicus is groot. De preambulaire benadering heeft een andere lengte, stijl, methode, theorie en filosofie. In het algemeen verwijzen verklaringen en verdragen – zelfs die welke zijn afgekondigd of gesloten na perioden van oorlog of dictatuur, wanneer de overlevenden het meest geneigd zijn om terug te blikken – slechts spaarzaam naar het verleden.² Als zij dat doen, wijden zij gewoonlijk maar enkele overwegingen van de preambule aan de historische gebeurtenissen die de aanleiding voor die akkoorden waren. De Engelse tekst van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens van 1948 bijvoorbeeld heeft een totale lengte van 1778 woorden, waarvan 233 betrekking hebben op de overwegingen van de preambule. Twee van deze zeven overwegingen (88 woorden) zijn gewijd aan de geschiedenis. Opstellers van dergelijke preambules hameren er herhaaldelijk op dat het korte en eenvoudige verklaringen moeten zijn om niet alleen het verstand van de mensen maar ook hun hart aan te spreken.³ Die beknoptheid is op zijn zachtst gezegd niet bevorderlijk voor het uiteenzetten van volwaardige historische standpunten.

Bovendien is de preambulaire stijl gegoten in plechtige taal met ver-

manende clausules die soms doen denken aan de bezwerende toon van heilige boeken.⁴ Zo worden het basisdocument van de Volkenbond en de verdragen die voortvloeien uit de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens in het Engels “convenanten” genoemd in plaats van “conventies” of “verdragen” – een term die doet denken aan de Ark van het Verbond (Ark of the Covenant). Of om een ander voorbeeld te geven: het Statuut van het Internationaal Strafhof heeft een preambule met twee historische overwegingen. De ene stelt het erfgoed van de mensheid voor als kwetsbaar maar vervlochten, de andere is een *memorandum* dat verwijst naar de gruwelen van de afgelopen eeuw. Zij beginnen met de woorden “*Zich bewust van*” en “*Indachtig*”, waarmee van meet af aan een beroep wordt gedaan op het historisch besef (“bewust”) en het collectief geheugen (“indachtig”). Ze staan in schril contrast met de kritische, vaak ironische toon van historische werken.⁵

Ook de methode verschilt. Historische werken zijn het resultaat van het systematisch toetsen van theorieën aan bronnen en van het genadeloos weerleggen of bevestigen van argumenten om de meest plausible interpretaties te verkrijgen. Het opstellen van verdragsteksten, met inbegrip van hun preambules, wordt gekenmerkt door een heel ander selectieproces, dat echter niet minder streng is: het schrijven van deze teksten gebeurt in commissieverband en is het resultaat van langdurige onderhandelingen, compromissen en consensusvorming of stemming onder de afgevaardigden van deelnemende staten.⁶ Sommigen hebben wel betoogd dat de collectieve dimensie van het auteurschap van documenten als de Universele Verklaring geen nadeel is maar juist hun grote kracht.⁷

Een ander apert kenmerk van historische overwegingen is dat de meeste zijn gegoten in het vocabulaire van het natuurrecht – en door-drongen zijn van de axioma’s van die theorie. Wat ook de verdiensten en zwakheden van die theorie mogen zijn, zij heeft de neiging zich uit te drukken in universele en absolute waarheden, terwijl de wetenschap slechts voorlopige waarheden aanvaardt.⁸

Ook het filosofische gehalte van preambules is problematisch. Filosofie is nooit bijzonder geliefd geweest onder de opstellers van deze preambules. Een vroege bijdrage van de Amerikaanse Vereniging voor Antropologen aan het debat over de mensenrechten, gepubliceerd in de herfst van 1947, was kritisch over het begrip mensenrechten en legde de nadruk op culturele verscheidenheid, maar deze werd door de opstellers van de Universele Verklaring nauwelijks opgemerkt.⁹ Dit is vreemd omdat het filosofisch-antropologische probleem van hoe naar de mens te kijken een belangrijk onderwerp was in de debatten over de Univer-

sele Verklaring. En toen de opstellers van de Universele Verklaring in december 1947 hoorden van een UNESCO-initiatief dat de resultaten presenteerde van een internationale enquête onder intellectuelen over de metafysische en filosofische problemen die het concept van de mensenrechten opriep, was hun reactie onverschillig, zo niet afwijzend.¹⁰ In dat onderzoek hadden veel UNESCO-respondenten spanningen geconstateerd tussen de mensen en de samenleving die hen omringde. De meesten waren van mening dat wel praktische maar geen theoretische overeenstemming over een Universele Verklaring kon worden bereikt. In zijn inleiding op de enquête memoreerde de Franse filosoof Jacques Maritain dat de opstellers onder elkaar zeiden: “Ja, we zijn het eens over de rechten, maar op voorwaarde dat niemand ons vraagt waarom”.¹¹ Vijf commentaren op de UNESCO-enquête waren afkomstig van historici.¹² Hoewel alle vijf waarschuwingen gaven, was de toonaangevende Italiaanse geschiedenisfilosoof Benedetto Croce het meest kritisch: voor hem varieerden rechten in de tijd en konden ze niet universeel zijn. Toch riep hij op tot een debat over de beginselen die ten grondslag liggen aan menselijke waardigheid en beschaving. Ironisch genoeg bewezen de opstellers van de Universele Verklaring met hun koele onthaal van de UNESCO-enquête onbewust dat filosofische overeenstemming over de mensenrechten niet mogelijk was, en als dat wel zo was, dat zij niet nodig was om het eens te worden over een lijst van rechten.

De benadering van de opstellers van verdragen en verklaringen was juridisch, moreel, politiek en praktisch – zij was alles behalve historisch of filosofisch, op enkele uitzonderingen na. Geen wonder dat velen van hen uiterst sceptisch stonden tegenover het gebruik van preambules. Keer op keer betoogden de critici van de preambules dat deze slechts bestonden uit holle frasen zonder praktisch nut, te kort of te lang waren, de geesten niet vermochten te boeien zoals de expliciete bedoeling was, en bovenal geen rechtskracht hadden. Zij beweerden ook dat debatten over wat erin moest worden opgenomen een anderszins vruchtbare samenwerking zouden kunnen belemmeren en energie zouden onttrekken aan de “echte” taak; dat opsommingen van vroegere wanpraktijken of van schuldigen aan geweld uit het verleden in preambules altijd onvolledig en daarom vertekenend waren; en, ten slotte, dat het mogelijk was het eens te worden over verdragsbepalingen zonder het eens te worden over de formulering in de preambule van de filosofische motieven die eraan ten grondslag hadden gelegen. De opstellers kwamen overeen het niet met elkaar eens te zijn.

Al deze aspecten van preambules mogen dan tegenvallen in vergelijking met de breedte, de academische vrijheid en de wetenschappelijke

methode van de filosoof en de historicus, maar preambules compenseren hun tekortkomingen op onverwachte manieren: door het baanbrekende bewustzijn van de opstellers, en door het gezag, de interpretatie en de oorsprong van hun historische overwegingen.

In de eerste plaats vielen de opstellers van de belangrijkste instrumenten op het gebied van de mensenrechten en het strafrecht op door hun historisch besef. Tijdens het afsluitende debat over de Universele Verklaring zei de IJslandse afgevaardigde Thor Thors tegen de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (VN) dat IJsland de Universele Verklaring beschouwde “als een preambule voor een toekomstige wereldgrondwet”.¹³ In zijn woorden weerklonken de rechtstradities die in Frankrijk en de Verenigde Staten waren ontstaan om een lijst van rechten als voorvoegsel of bijlage aan de grondwet te hechten. De meeste afgevaardigden waren zich er terdege van bewust dat zij werkten aan teksten die naar alle waarschijnlijkheid een blijvende impact zouden hebben en dit bracht velen ertoe een beroep te doen op “de geschiedenis” en sommigen stelden juist daarom historische overwegingen voor. Op beelden van dat afsluitende debat over de Universele Verklaring bijvoorbeeld, zei een van de hoofdrolspelers van het gehele proces, de Libanese afgevaardigde Charles Malik, tegen de Algemene Vergadering van de VN:

Hoewel alleen de geschiedenis de historische betekenis van een gebeurtenis kan bepalen, kan men gerust zeggen dat de Verklaring die voor ons ligt voorbestemd is om een eervolle plaats in te nemen in de stoet van positieve mijlpalen in de geschiedenis van de mensheid.¹⁴

Bovendien worden verdragsteksten, met inbegrip van hun historische overwegingen, in de loop der jaren heel vaak gereproduceerd en geciteerd, waardoor hun invloed nog vergroot en uiteindelijk een enorm publiek bereikt. Hun inhoud, die het resultaat is van strenge selectie en van compromissen, geeft een eensgezinde visie op het verleden weer, of op zijn minst de kijk van een meerderheid.

In de tweede plaats kunnen sommige fundamentele mensenrechten-instrumenten worden beschouwd als “de stem van de volkeren van de wereld”. De vertegenwoordiger van Ecuador, Jorge Carrera Andrade, bijvoorbeeld, zei tegen de opstellers van de Universele Verklaring dat “de internationale verklaring van de rechten van de mens het belangrijkste document van de eeuw was, en inderdaad een belangrijke uiting van het menselijk geweten”.¹⁵ Ondanks hun zeer onvolmaakte benadering van de publieke opinie in de wereld, laat staan van “het menselijk geweten”, en ondanks de schier onoverkomelijke moeilijkheden om te raden

wat de gebundelde bedoelingen waren van de vele auteurs die bij deze historische overwegingen betrokken waren, zijn sterkere collectieve uitingen dan die welke in deze instrumenten worden getraceerd, moeilijk te vinden. Hoe vreemd het ook moge klinken, de beknopte historische overwegingen die hier onder de loep worden genomen zijn vaak meeslepender dan de meest inspirerende geschiedenisboeken, juist omdat ze een enorme veelheid van stemmen vertegenwoordigen en samenvatten en zich richten tot een wereldwijd publiek. Zonder een spoor van overdrijving kunnen zij gerekend worden tot de diepste gevoelde uitingen over het lot van de mensheid die ooit geschreven zijn. De meeste van de hier bestudeerde bronnen kwamen trouwens tot stand onder auspiciën of bezieling van de Algemene Vergadering van de VN: van alle internationale instanties is dit waarschijnlijk het meest gezaghebbende forum voor de vertolking van de wereldopinie.¹⁶ Tijdens het afsluitende debat over het Genocideverdrag in de Algemene Vergadering van de VN merkte de Franse afgevaardigde Alexandre Parodi op:

Ondanks zijn onvolkomenheden kan het verdrag niet anders dan een preventieve werking hebben in de hele wereld, aangezien het de uitdrukking is van de gevoelens van het geweten van de mensheid, wakker geschud door de verontwaardiging over de weerzinwekkende misdrijven die enkele jaren geleden door een groot land werden begaan.¹⁷

In de derde plaats geeft het Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht richtlijnen voor de interpretatie van verdragen. Het bepaalt dat de preambule integraal deel uitmaakt van de context voor de uitleg van een verdrag.¹⁸ Makane Moïse Mbengue merkte hierover op:

[D]e preambule kan ... de beweegredenen van de partijen voor het sluiten van het verdrag bevatten door de grondslag van hun vroegere, huidige en toekomstige betrekkingen te beschrijven ... Preambules zijn dus *aanzijzingen* van de bedoeling van de partijen bij een verdrag ... In de eerste plaats hebben [zij] vaak een politieke betekenis en zijn ze bedoeld om de beleidsredenen die hebben geleid tot het sluiten van het verdrag toe te lichten ..., met inbegrip van de historische, economische en andere beleids-overwegingen.¹⁹

Preambules hebben minder rechtskracht dan de operationele en bindende bepalingen van verdragen, waarin rechten, plichten en rechtsmiddelen worden beschreven. En in de meeste rechtszaken over schendingen van verdragen spelen ze geen gewichtige rol.²⁰ Toch zijn ze soms verrassend belangrijk. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, bijvoorbeeld, heeft systematisch de preambule van het Europees

Verdrag voor de Rechten van de Mens gebruikt als criterium om te oordelen in zaken over holocaustontkenning. In de loop van de decennia zijn verzoeken van holocaustontkenners aan het Hof namelijk steevast afgewezen op grond van het feit dat holocaustontkenning in strijd was met de fundamentele waarden van het verdrag zoals die in de preambule zijn verwoord, namelijk rechtvaardigheid en vrede, waardoor artikel 17 van het verdrag, de misbruikclausule, in werking werd gezet.

In de vierde plaats verwijst het Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht ook naar de omstandigheden waarin verdragen tot stand zijn gekomen. Het bepaalt dat wanneer de betekenis van een verdrag onduidelijk is, de voorbereidende werkzaamheden van het verdrag en de omstandigheden waarin het tot stand is gekomen, dienen als aanvullende middelen voor de interpretatie ervan.²¹ Alle belangrijke verklaringen en verdragen worden immers voorafgegaan door lange voorbereidende vergaderingen, waarvan de verslagen bekend staan als *travaux préparatoires*. Een deel van die *travaux* is gewijd aan de bespreking van de preambules. De deelnemers aan deze besprekingen zijn zich er terdege van bewust dat hun woorden zullen wegen op de toekomstige interpretatie van het instrument.²² Veel van deze *travaux préparatoires* zijn gepubliceerd. Zo niet, dan zijn de beslissende documenten meestal op internet beschikbaar gesteld of door juristen in commentaren geanalyseerd.²³ Al deze informatie maakt het vaak mogelijk degenen die de eerste ontwerpen van historische overwegingen hebben geschreven, degenen die ze hebben herschreven en degenen die aan de bespreking ervan hebben deelgenomen, bij naam te noemen. Zij werpen licht op de machtsverhoudingen, de onderhandelingen en de opeenvolgende ontwerpen van de historische overwegingen. En even belangrijk: zij stellen ons in staat de talrijke tekstvoorstellen te onderzoeken die de definitieve versie niet hebben gehaald, en soms ook de redenen voor hun verwerping te vernemen.

Per saldo is de preambule een literair en juridisch genre met eigen regels en is de historische overweging een bijzonder historiografisch genre. Duizenden hebben ze gelezen, maar nooit vanuit een vergelijkend perspectief en nooit om de samenhang na te gaan van de gecombineerde standpunten die erin tot uitdrukking worden gebracht.

Selectie van instrumenten

Uit de verklaringen en verdragen met een wereldwijde draagwijdte die na de Eerste Wereldoorlog zijn afgekondigd en die een visie hadden of

Handvest van de Verenigde Naties (verder afgekort als VN-Handvest). De preambule werd op 14 juni 1945 unaniem goedgekeurd door Commissie I. Het Handvest in zijn geheel werd op 25 juni 1945 in San Francisco met eenparigheid van stemmen (50 stemmen tegen nul, bij één afwezige) aangenomen.²⁴ Overweging 1 van de preambule luidt:

[Wij, de volken van de Verenigde Naties,]

Vastbesloten komende geslachten te behoeden voor de gesel van de oorlog, die tweemaal in ons leven onnoemelijk leed over de mensheid heeft gebracht, ...²⁵

Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (verder afgekort als Universele Verklaring). De twee historische overwegingen van de Universele Verklaring werden op 10 december 1948 in Parijs met eenparigheid van stemmen aangenomen in afzonderlijke stemmingen (tweemaal met 56 stemmen tegen nul) door de Algemene Vergadering van de VN. De Universele Verklaring als geheel werd dezelfde dag aangenomen met 48 stemmen tegen nul, bij 8 onthoudingen.²⁶ Overwegingen 2 en 3 van de preambule luiden:

Overwegende, dat terzijdestelling van en minachting voor de rechten van de mens geleid hebben tot barbaarse handelingen, die het geweten van de mensheid geweld hebben aangedaan en dat de komst van een wereld, waarin de mensen vrijheid van meningsuiting en geloof zullen genieten, en vrij zullen zijn van vrees en gebrek, is verkondigd als het hoogste ideaal van iedere mens,

Overwegende, dat het van het grootste belang is, dat de rechten van de mens beschermd worden door de suprematie van het recht, opdat de mens niet gedwongen worde om in laatste instantie zijn toevlucht te nemen tot opstand tegen tirannie en onderdrukking, ...

[Op grond daarvan proclameert de Algemene Vergadering ...]²⁷

Verdrag inzake de voorkoming en de bestraffing van genocide (verder afgekort als Genocideverdrag). Het Genocideverdrag werd in zijn geheel op 9 december 1948 in Parijs met eenparigheid van stemmen (56 stemmen tegen nul, bij twee afwezigen) door de Algemene Vergadering van de VN aangenomen.²⁸ Overweging 2 van de preambule luidt:

[De Verdragsluitende Partijen,]

Erkennde, dat te allen tijde genocide de mensheid grote verliezen heeft toegebracht; ...²⁹

Statuut van het Internationaal Strafhof (verder afgekort als ICC-Statuut). Het ICC-Statuut is in zijn geheel aangenomen tijdens de Diplomatieke conferentie van gevolmachtigden van de VN over de oprichting van een Internationaal Strafhof (120 stemmen voor, 7 tegen, bij 21 onthoudingen) in Rome op 17 juli 1998.³⁰ Overwegingen 1 en 2 van de preambule luiden:

[De Staten die Partij zijn bij dit Statuut,]

Zich bewust van het feit dat alle volken verenigd zijn door gemeenschappelijke banden, en hun culturen zijn samengebracht in een gemeenschappelijk erfgoed, en bezorgd dat dit broze mozaïek ieder moment uiteen kan vallen,

Indachtig het feit dat in de loop van deze eeuw miljoenen kinderen, vrouwen en mannen het slachtoffer zijn geweest van onvoorstelbare wreedheden die het geweten van de mensheid hevig schokken, ...³¹

konden hebben op de mensenrechten en de schendingen daarvan in het verleden, is een selectie gemaakt van de twintig belangrijkste waarvan er uiteindelijk vier overbleven. Van deze vier worden hier de historische overwegingen geciteerd: zie p. 18. De autoriteiten die ze uitspreken zijn tussen vierkante haken vermeld.

Toen naast deze vier instrumenten ook het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten en het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten³² en het ontwerpverdrag inzake misdrijven tegen de menselijkheid³³ werden onderzocht, bleek al snel dat er sprake was van een “oprichterseffect” of van “padafhankelijkheid” in die zin dat de eerste verklaring of het eerste verdrag van een reeks een bijzondere positie heeft. De preambules van deze drie instrumenten waren namelijk geïnspireerd op en verwezen naar hun voorgangers en boden geen nieuwe gedachten over het verleden. Zo bevatten de twee convenanten van 1966 niet alleen bijna identieke preambules, maar hebben zij zich ook grotendeels tevreden gesteld met verwijzingen naar het VN-Handvest en de Universele Verklaring. Deze strategie van verwijzing en herhaling was opzettelijk: door te herinneren aan hun gewichtige precedents versterkten beide verdragen niet alleen de invloed van deze twee voorafgaande instrumenten, maar ook de keten van continuïteit in het internationale verdragenstelsel. Bovendien vergemakkelijkte dit de goedkeuring van de preambules van de twee convenanten in de gespannen Koude-Oorlogsjaren 1950-1955. De preambule van het ontwerpverdrag inzake misdrijven tegen de menselijkheid van 2017 van haar kant is sterk geïnspireerd op de preambules van het Genocideverdrag en het ICC-Statuut.³⁴ Het rapport waarin de preambule van het ontwerpverdrag wordt toegelicht, voegt dan ook niet veel toe aan de inzichten die voortvloeien uit de commentaren op deze twee eerdere instrumenten.³⁵ Het zou echter niet de eerste keer zijn in de turbulente geschiedenis van het redigeren van verdragen dat preambules worden opgesteld of ingrijpend worden herschreven in de laatste dagen voordat het verdrag wordt goedgekeurd. Het valt dan ook niet uit te sluiten dat de discussie over de preambule van het ontwerpverdrag inzake misdrijven tegen de menselijkheid wordt heropend in een later stadium, wanneer de goedkeuring ervan nadert.

Nog dertien andere instrumenten die voor de hand zouden hebben gelegen, ontbreken. De voorloper van het VN-Handvest, het Convenant van de Volkenbond, aangenomen in Parijs op 28 juni 1919, bevatte een preambule met zes overwegingen, waarvan er geen enkele naar het verleden verwees – wat bij nader inzien misschien vreemd is omdat de voorbereidende commissie werd voorgezeten en gedomineerd

door de president van de Verenigde Staten, Woodrow Wilson, een vooraanstaand beroepshistoricus.³⁶ De Statuten van het Permanent Hof van Internationale Justitie, opgericht in 1920, en het Internationaal Gerechtshof, opgericht in 1946, blijken geen preambule te hebben. Een andere kandidaat was de Overeenkomst van Londen die in augustus 1945 werd gesloten tussen de geallieerde mogendheden (formeel bekend als de Verenigde Naties) en die het Handvest van het Internationaal Militair Tribunaal te Neurenberg bevatte.³⁷ Terwijl het Handvest van Neurenberg zelf geen preambule heeft, verwijst de preambule van de Overeenkomst kort naar de Verklaring van Moskou over de [nazi-Duitse] gruweldaden van 1943 – waarbij deze gruweldaden “afschuwelijk” worden genoemd zonder dat verder wordt stilgestaan bij het verleden.³⁸ Evenzo wordt het Handvest van het Internationaal Militair Tribunaal voor het Verre Oosten te Tokio voorafgegaan door een “Speciale proclamatie” die slechts kort verwijst naar “de onwettige aanvalsoorlogen van de asmogendheden”.

Andere geschikte kandidaten zouden de vier Geneefse Conventies van 1949 zijn geweest, die soldaten en burgers beschermen in oorlogstijd en bij gewapende conflicten.³⁹ De meningen over verschillende ontwerpreambules bij deze verdragen liepen echter sterk uiteen en de opstellers gaven er uiteindelijk de voorkeur aan geen inhoudelijke preambule te hebben in plaats van een waarover geen unanieme overeenstemming kon worden bereikt. Belangrijke elementen van de ontwerpreambules vonden echter hun weg naar de operationele bepalingen van de vier conventies, met name gemeenschappelijk artikel 3 en de opzeggingsartikelen. De twee Aanvullende Protocolen van 1977 bij de Geneefse Conventies bevatten wel preambules, maar die verwezen niet naar het verleden, hoewel in artikel 1 van het Eerste Aanvullend Protocol en in de preambule van het Tweede Aanvullend Protocol een versie de Martensclausule werd opgenomen (waarover later meer).⁴⁰ Daarnaast is er ook nog de ontwerptekst van een toekomstig Verdrag inzake de verantwoordelijkheid van staten voor internationaal onrechtmatige daden, maar deze heeft nog geen preambule.⁴¹

Een bijzonder geval was ten slotte het Verdrag inzake de niet-toepasbaarheid van wettelijke verjaringstermijnen voor oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de menselijkheid, dat in 1968 werd aangenomen. Dit verdrag bevestigde het beginsel van de onverjaarbaarheid van gruweldaden onder het internationaal recht. Het bevatte een uitvoerige preambule en in diens artikel 1 stond dat het beginsel van toepassing was op gruweldaden “ongeacht de datum waarop zij waren begaan”. Het verleden kwam tijdens de voorbereidende debatten evenwel niet uitvoerig aan de

orde en de directe aanleiding voor het verdrag – de nakende verjaring, na vijftientig jaar, van de nazi-misdrijven uit de Tweede Wereldoorlog – werd niet expliciet genoemd: alleen de opmerking in de preambule dat het beginsel “op het juiste moment” werd bekrachtigd, zinspeelde daarop.⁴²

Kortom, het lange selectieproces levert ons vier basisteksten op.⁴³ Bij deze selectie moeten nog enkele kanttekeningen worden geplaatst. Het feit dat de Universele Verklaring, in tegenstelling tot het VN-Handvest, het Genocideverdrag en het ICC-Statuut, geen verdrag is, doet er voor ons doel niet veel toe. De Universele Verklaring is het meest invloedrijke mensenrechteninstrument van allemaal. Het gaat hier om het sinds 1999 meest vertaalde document ter wereld: in februari 2022 was zij in 531 talen beschikbaar.⁴⁴ Zij heeft aan de wieg gestaan van vele andere mensenrechteninstrumenten en wordt thans door de meeste deskundigen beschouwd als onderdeel van het internationaal gewoonterecht, waardoor het een status aparte van de hoogste autoriteit heeft gekregen.⁴⁵ Evenzo is het feit dat het Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht zijn toepassingsgebied beperkt tot verdragen tussen staten die zijn gesloten na de inwerkingtreding ervan in 1980 en niet met terugwerkende kracht kan worden toegepast, en dus strikt genomen niet van toepassing is op het VN-Handvest, de Universele Verklaring of het Genocideverdrag, niet van belang voor onze doel. In alle commentaren op deze drie instrumenten wordt ruim verwezen naar het Verdrag van Wenen en worden de daarin vervatte interpretatieregels zonder enige scrupules op deze instrumenten toegepast. Het Internationaal Gerechtshof zelf heeft de interpretatiebeginselen van het Verdrag van Wenen toegepast op verdragen uit het verleden (waaronder een verdrag uit 1890) op grond van het feit dat in deze beginselen internationaal gewoonterecht tot uitdrukking komt.⁴⁶

De vier geselecteerde instrumenten zijn ook onderling verwant. Het VN-Handvest is het oudste en het verwijst herhaaldelijk naar de mensenrechten, maar het is geen typisch mensenrechtendocument. Sommige opstellers wilden rechtstreeks een mensenrechtenstatuut in het VN-Handvest opnemen, maar dat plan mislukte.⁴⁷ In plaats daarvan werd overeengekomen dat statuut later op te stellen als aanvulling op het VN-Handvest. Het uiteindelijke resultaat waren de Universele Verklaring, het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten, en het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten (samen bekend als het Internationaal Statuut van de rechten van de mens). Deze drie instrumenten moeten daarom worden gezien als een uitwerking van de verwijzingen naar de mensenrechten in het VN-Handvest.

Het Genocideverdrag is sterk verwant met het ICC-Statuut, maar het is een halve eeuw eerder opgesteld, waardoor hun relatie minder rechtlijnig is dan die tussen het VN-Handvest en de Universele Verklaring. Terwijl het Genocideverdrag uitsluitend gericht is op het voorkomen en bestraffen van genocide, is het ICC-Statuut weliswaar bevoegd om genocide te bestraffen, maar heeft het daarnaast ook rechtsmacht over andere misdrijven binnen dezelfde familie van gruweldaden – misdrijven tegen de menselijkheid, oorlogsmisdrijven en het misdrijf agressie.

Laten we nu kijken hoe de historische overwegingen tot stand zijn gekomen.

Eerste auteurs, eerste versies

De ontstaansgeschiedenis van de historische overwegingen roept verschillende vragen op. Wie kwam als eerste op het idee van een historische overweging? Wie mengde zich in de discussies daarover? Hoe verschilden de oorspronkelijke voorstellen van de uiteindelijke versies? De reconstructie van de debatten is af en toe moeilijk, omdat sommige argumenten die aanvankelijk werden aanvaard op het lagere niveau van de voorbereidende comités, werden verworpen op de hogere niveaus, tot en met de Conferentie van San Francisco (in het geval van het VN-Handvest), de Algemene Vergadering van de VN (in het geval van de Universele Verklaring en het Genocideverdrag) of de Diplomatieke conferentie van gevolmachtigden van de VN (in het geval van het ICC-Statuut), en andersom.

De blauwdruk voor de organisatie die de Verenigde Naties zou worden, werd geschreven in Dumbarton Oaks (Washington D. C.) in augustus-oktober 1944. Hij bevatte een ontwerphandvest zonder preambule.⁴⁸ Het idee voor een preambule vloeide voort uit een oproep van de Zuid-Afrikaanse premier en veldmaarschalk Jan Smuts in april 1945 tijdens de VN-oprichtingsconferentie, de Conferentie van de Verenigde Naties over de Internationale Organisatie in San Francisco. De dan 75-jarige Smuts komt uit de *travaux préparatoires* naar voren als een senior staatsman en een figuur van gezag en continuïteit onder de vertegenwoordigers op de conferentie, omdat hij de enige persoon was die zowel het Convenant van de Volkenbond als het VN-Handvest ondertekende.⁴⁹ Smuts was een complex man en niet alleen een figuur van gezag maar ook een politicus die in imperiale en racistische termen dacht en bovendien slechts enkele jaren later de weg hielp effenen voor een apartheidstaat in Zuid-Afrika.⁵⁰ Op de tweede dag van

de conferentie, 26 april 1945, presenteerde hij het eerste ontwerp van een preambule, met onder meer de volgende historische overweging: “*Vastbesloten* om een herhaling te voorkomen van de broedertwist die tweemaal in onze generatie onnoemelijk veel verdriet en [onherstelbare] schade [heeft] toegebracht aan de mensheid”.⁵¹ Hij betoogde dat de preambule duidelijke taal moest bevatten die gewone mensen konden begrijpen en die hen zou aanspreken.⁵² Op 1 mei 1945 sprak Smuts de plenaire vergadering toe en vergeleek hij de Volkenbond met de VN, waarbij hij betoogde dat

het Handvest van bij het begin en in de preambule een verklaring moet bevatten van de rechten van de mens en van het gemeenschappelijke geloof die de geallieerde volkeren hebben ondersteund in hun bittere en langdurige strijd voor de verdediging van die rechten en dat geloof.⁵³

Een week later nam Commissie I bij acclamatie Smuts' preambule aan als basis voor discussie.⁵⁴ Op 5 juni 1945 presenteerde de Syriër Farid Zeineddine, rapporteur van Subcomité I/I/A belast met de preambule, de tekst voor de tweede overweging. Zij bevatte het idee van Smuts maar was in andere bewoordingen gegoten: “*Vastbesloten* toekomstige geslachten te behoeden voor de gesel van de oorlog, die de mensheid tweemaal in ons leven onnoemelijk veel leed heeft berokkend”.⁵⁵ Zeineddine merkte op: “De omvang van de twee wereldoorlogen vroeg om een speciale verwijzing daarnaar”.⁵⁶ In een reactie zei de Zuid-Afrikaanse afgevaardigde dat Smuts hem had gezegd dat het “heel aardig was om als vader de baby nog te herkennen nadat anderen er mee aan de haal waren gegaan”.⁵⁷ De afgevaardigde voegde eraan toe dat Smuts niet de voorkeur gaf aan “tweemaal in ons leven” maar aan “welke in onze tijd”. Tijdens de discussie pleitte de voorzitter van het Subcomité, Dmytro Manuilsky uit Oekraïne, voor het behoud van “tweemaal in ons leven”, omdat “de volkeren van de wereld nog nooit in de geschiedenis twee zulke oorlogen hadden gekend als die welke hen in de afgelopen generatie hadden geteisterd”. De Zuid-Afrikaanse afgevaardigde drong niet verder aan en Zeineddine's versie werd met 25 tegen 2 stemmen aangenomen.⁵⁸ Op 9 juni 1945 bracht de rapporteur van Comité I (opnieuw Zeineddine) verslag uit aan Commissie I. Bij de behandeling van de tweede overweging van de preambule merkte hij op:

Het is de oorlog als zodanig, de gesel der mensheid, die wij willen uitbannen. De omvang van de twee wereldoorlogen, het feit dat andere oorlogen een opmaat zijn geweest voor deze twee, de les van de ervaring dat kleine oorlogen leiden tot universele strijd, hebben ons ertoe gebracht speciaal te verwijzen naar de twee wereldoorlogen ...⁵⁹

Op 14 juni 1945 kondigde de voorzitter van Commissie I, de Belg Henri Rolin, aan dat

de gehele Preambule ... is opgesteld met bijzondere aandacht voor de verschrikkelijke ervaring die al onze landen de laatste jaren hebben doorgemaakt. Zij heeft getracht uitdrukking te geven aan de hoop van de mensheid om voor altijd gevrijwaard te blijven van een herhaling van dergelijke verschrikkingen.⁶⁰

De afgevaardigde van de Verenigde Staten, Virginia Gildersleeve, sprak over “de lange lijdensweg van deze oorlog tussen de volkeren”.⁶¹ Rolin bracht de tekst “Wij, de volken van de Verenigde Naties, *vastbesloten* opeenvolgende geslachten te behoeden voor de gesel van de oorlog, die tweemaal in ons leven onnoemelijk leed over de mensheid heeft gebracht, ...” in stemming. Opmerkelijk is dat Rolin Zeineddine’s “toekomstige generaties” uitbreidde tot “opeenvolgende generaties”, een notie die naast toekomstige ook vroegere generaties omvatte.⁶² De tekst werd die dag unaniem aangenomen en het werd de definitieve versie.⁶³

Waar de besprekingen over het VN-Handvest relatief eenvoudig bleken te zijn verlopen, gold dat niet voor de Universele Verklaring. Om te beginnen bestond er aanvankelijk geen plan om de lijst van mensenrechten in één verklaring en twee verdragen te vatten. Op 12 november 1945 hadden de VN namelijk besloten één Internationaal Statuut van de rechten van de mens op te stellen in aanvulling op het Handvest. In een vroeg stadium van het proces, op 31 januari 1947, wees de Chinese afgevaardigde P.C. (Peng-chun) Chang erop dat een dergelijk Statuut een preambule nodig had waarin de geschiedenis van de mensenrechten werd gememoreerd.⁶⁴ Het eerste ontwerp van het Statuut,⁶⁵ een schets gedateerd op 4 juni 1947 en opgesteld door het hoofd van de Afdeling Mensenrechten van het VN-Secretariaat, de Canadees John Humphrey, bevatte echter slechts een aantal korte suggesties voor een preambule, met name een verwijzing naar de Vier Vrijheden die door President Franklin Roosevelt in 1941 waren geformuleerd (hieronder besproken).⁶⁶ Op 13 juni 1947 besloot het redactiecomité van de Commissie voor mensenrechten het ontwerpstatuut op te splitsen in een manifest of verklaring en een verdrag en aan beide tegelijk te werken.⁶⁷ Op basis van dat besluit werd een werkgroep van het redactiecomité, bestaande uit afgevaardigden van Frankrijk, Libanon en het Verenigd Koninkrijk, belast met het opstellen van een ontwerp voor een verklaring en na enige discussie verzocht de werkgroep de Franse afgevaardigde, René Cassin, het ontwerp te formuleren “omdat zij van mening was dat een dergelijk document meer eenheid zou vertonen indien het

door één persoon werd opgesteld”.⁶⁸ Bij de presentatie van zijn ontwerpverklaring op 16 juni 1947 legde Cassin uit dat hij de vrijheid had genomen er een preambule in op te nemen “om de algemene beginselen uit te drukken”.⁶⁹ Deze begon als volgt:

Wij, de volkeren van de Verenigde Naties, *Overwegende* 1. dat onwetendheid over en minachting voor de rechten van de mens tot de voornaamste oorzaken hebben behoord van het lijden van de mensheid en van de bloedbaden en barbaarsheden die vóór en vooral tijdens de laatste wereldoorlog het geweten van de mensheid hebben geschokt; en ... 3. dat als hoogste doel van de recente strijd is uitgeroepen dat de mensen vrij zullen zijn in woord en godsdienst en gevrijwaard van angst en gebrek ...⁷⁰

Aanvankelijk had Cassin zijn eerste overweging in andere bewoordingen geformuleerd:

Overwegende dat: 1. onwetendheid over en minachting voor de rechten van de mens tot de voornaamste oorzaken hebben behoord van het lijden van de mensheid en in het bijzonder van de bloedbaden die in twee wereldoorlogen de aarde hebben verontreinigd ...⁷¹

Het is niet duidelijk waarom Cassin de Eerste Wereldoorlog – een oorlog waarin hij had gevochten en die hij als oorlogsinvalides verliet – schraptte en waarom hij een verwijzing naar barbaarsheden aan zijn voorstel toevoegde. De tekst van Cassin werd door de werkgroep goedgekeurd en bleef in grote lijnen ongewijzigd (zij het met kleine variaties) tot 15 juni 1948, toen het Comité voor de Preambule (bestaande uit de functionarissen van de Commissie voor mensenrechten) op voorstel van de Libanese delegatie en na raadpleging van verschillende voorstellen, de eerste overweging naar de tweede plaats overbracht en als volgt herformuleerde:

Overwegende dat onwetendheid van en minachting voor de rechten van de mens voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog hebben geleid tot barbaarse daden die het geweten van de mensheid hebben geschokt en voor allen duidelijk hebben gemaakt dat de fundamentele vrijheden de belangrijkste kwestie van het conflict vormden ...⁷²

Het woord “onwetendheid” werd betwist omdat het suggereerde dat de asmogendheden hun gruweldaden werden vergeven omdat zij zogenaamd niet wisten dat zij de mensenrechten schonden. Na lange discussies werd het vervangen door “terzijdestelling” (wat “veronachtzaming” of “opzettelijke onwetendheid” is).⁷³

Minder dan een maand voor de goedkeuring van de Universele Verklaring werden verschillende nieuwe amendementen ingediend. Frank-

rijk stelde voor een verwijzing naar de daders van de misdrijven in te voegen (“*Overwegende* dat, in het bijzonder voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog, het nazisme en het racisme tot ontelbare barbaarse daden hebben geleid”).⁷⁴ De Sovjet-Unie en de Filippijnen wilden eveneens een verwijzing naar de daders invoegen,⁷⁵ terwijl Ecuador, Australië, Cuba, Chili, Brazilië en België juist elke specifieke vermelding van tijd en daders wilden schrappen.⁷⁶ Op 30 november 1948 stelden Frankrijk en Australië een compromis voor dat nagenoeg de definitieve tekst van de tweede overweging vormde.⁷⁷ De geschiedenis van de derde overweging, die het recht van opstand bevat, zal hieronder nader worden onderzocht.

Ondertussen werd in december 1947 ook een ontwerp voor een Internationaal Verdrag inzake de rechten van de mens ingediend. Omdat het geen preambule bevatte, stelde de Franse delegatie een korte tekst voor, die zij later weer introk.⁷⁸ Op 21 mei 1948 werd echter voor het eerst een korte preambule aan het ontwerpverdrag toegevoegd.⁷⁹ In de loop der jaren werd de tekst jaarlijks besproken, maar de debatten leidden nooit tot historische overwegingen. In maart 1950 merkte de Chinese afgevaardigde P.C. Chang op dat de Universele Verklaring “nu een historisch document was geworden dat politieke woelingen zou overleven en dat niets, zelfs het verdrag niet, de betekenis ervan zou kunnen verminderen of verzwakken”.⁸⁰ Dit was typerend voor een breder verspreide opvatting onder de opstellers van het verdrag dat een verwijzing naar het VN-Handvest en de Universele Verklaring een sterkere boodschap zou zijn dan eventuele nieuwe formules in de preambule. In februari 1952 splitste de Algemene Vergadering van de VN het verdragsproject in twee convenanten – met één convenant dat betrekking had op burgerlijke en politieke rechten en een ander dat economische, sociale en culturele rechten zou bevatten.⁸¹ Ergens vóór juni 1952 stelden afgevaardigden van Chili, Joegoslavië, Australië en Zweden een preambule-tekst voor waarin Roosevelts Vier Vrijheden werden vermeld.⁸² Deze tekst bleef gehandhaafd in de definitieve versies van de twee verdragen in december 1966.

Het idee om historische overwegingen op te nemen in de preambules van het VN-Handvest en de Universele Verklaring kwam in een betrekkelijk vroeg stadium van het proces – voor het VN-Handvest in de eerste week van de Conferentie van San Francisco, voor de Universele Verklaring vijf maanden na het begin van een proces dat uiteindelijk twee jaar zou duren – maar de cruciale beslissingen werden steeds weer uitgesteld tot laat in het proces. Op het eerste gezicht kan het vreemd lijken dat discussies over de preambule de neiging hebben op te duiken

in de latere stadia van verdragsonderhandelingen. Dit kan worden verklaard. Een degelijke preambule kan pas worden geschreven nadat een duidelijk beeld is verkregen van het volledige instrument. Dit omvat het vaststellen van een naam en titel voor het instrument, de precieze aanduiding van de autoriteit in wier naam het instrument wordt afgekondigd en de ideeën achter de preambule tot uitdrukking worden gebracht, het afstemmen tussen de preambule en het eerste artikel, en het af en toe herschikken van de operationele en preambulaire delen. Niet zelden waren tijdsdruk en de vraag of en waar herhalingen moesten worden uitgesloten dan wel opgenomen van invloed op het resultaat.

In tegenstelling tot de historische overwegingen van het VN-Handvest en de Universele Verklaring, kwamen die van het Genocideverdrag en het ICC-Statuut nogal laat: voor het Genocideverdrag zes maanden voordat het verdrag werd aangenomen, voor het ICC-Statuut twee weken voordat het statuut werd goedgekeurd. Het ontwerp van het Secretariaat voor het Genocideverdrag van 6 juni 1947 – voornamelijk geschreven door de juristen Raphael Lemkin, Vespasian Pella en Henri Donnedieu de Vabres – bevatte een preambule zonder historische overwegingen.⁸³ Bijna een jaar later, op 8 april 1948, herinnerde de Amerikaan John Maktos het ad hoc Comité inzake Genocide, waarvan hij voorzitter was, eraan dat

het feit dat de aanzet gaf tot de resolutie van de Algemene Vergadering [die het werk aan het verdrag in gang zette, *adb*] de systematische afslachting van de Joden door de nazi-machthebbers was geweest in de loop van de laatste oorlog.⁸⁴

De Sovjet- en Franse afgevaardigden gebruikten soortgelijke uitdrukkingen. Op 26 april 1948 bepleitte de vertegenwoordiger van de Sovjet-Unie, Platon Morozov, in de commissie dat “in de preambule de motieven moeten worden vermeld die hebben geleid tot de totstandkoming van het Verdrag ... Zij ... moet benadrukken dat genocide ... verboden is met de theorie van het ‘superieure ras’”, terwijl de Franse afgevaardigde Pierre Ordonneau van mening was dat het Genocideverdrag een preambule moest bevatten met “de historische overwegingen en de motieven die de Hoge Verdragsluitende Partijen ertoe hadden gebracht het verdrag te ondertekenen”.⁸⁵

De volgende dag opperde Maktos “om in de voorgestelde preambule enkele veroordelende zinnen van algemene aard op te nemen”.⁸⁶ Morozov raadde vervolgens aan om in de preambule de volgende zin op te nemen:

Dat het misdrijf genocide organisch verbonden is met het fascisme-nazisme en andere soortgelijke “rassentheorieën” die raciale en nationale haat, de overheersing van de zogenaamde “hogere” rassen en de uitroeiing van de zogenaamde “lagere” rassen propageren.⁸⁷

Dit leidde tot een discussie in het ad hoc Comité voor Genocide, waarbij velen betoogden dat het verdrag niet alleen betrekking diende te hebben op dat specifieke historische voorval. Hierop antwoordde Morozov dat “het Comité een verdrag moest opstellen dat zijn kracht putte uit de lessen van de geschiedenis en speciaal rekening hield met de lessen van de hedendaagse periode”.⁸⁸ Het Sovjet-amendement en soortgelijke voorstellen van Polen, Libanon en Frankrijk werden verworpen,⁸⁹ maar het zaadje was geplant om enige verwijzing naar de hedendaagse geschiedenis in het verdrag op te nemen.

Op dezelfde dag als Morozov (27 april 1948) stelde de Chinese afgevaardigde Lin Mousheng voor om de volgende zinsnede toe te voegen: “De Hoge Verdragsluitende Partijen, diep geschokt door vele recente gevallen van genocide”,⁹⁰ hetgeen onmiddellijk een discussie uitlokte over de vraag of in de preambule dan ook een verwijzing moest worden opgenomen naar de processen van Neurenberg van 1945-1946 (hieronder besproken). Maktos bracht vervolgens een tekstvoorstel van Frankrijk in stemming:

De Hoge Verdragsluitende Partijen, ... diep geschokt door vele recente gevallen van genocide, en kennis genomen hebbende van het feit dat het Internationale Militaire Tribunaal te Neurenberg, in zijn vonnis van 30 september en 1 oktober 1946, bepaalde personen heeft gestraft die zich schuldig hebben gemaakt aan soortgelijke daden ...⁹¹

Het comité nam de Franse overweging aan met vier stemmen voor en drie onthoudingen, en drie dagen later, na een kleine herformulering, met drie stemmen voor en één stem tegen, bij drie onthoudingen.⁹² De Poolse vertegenwoordiger Aleksander Rudzinski onthield zich van stemming omdat hij betreurde dat het woord “recent” zo vaag was dat het volkomen betekenisloos was, en dat het eigenlijk zou moeten worden vervangen door “gepleegd onder het nazi-fascistische regime”, terwijl de Venezolaanse vertegenwoordiger Víctor Pérez Perozo zich van stemming onthield omdat hij de verwijzing naar Neurenberg overbodig achtte.⁹³ De discussie ging heen en weer totdat de Chinese afgevaardigde Hsiu Cha op 26 augustus 1948 de passage over Neurenberg aanvocht door te wijzen op gevallen van genocide buiten Europa en door te zinspelen op het werk van het Internationale Militaire Tribunaal voor het Verre Oosten in Tokio, dat toen nog bezig was.⁹⁴

Minder dan een maand vóór de goedkeuring van het Genocideverdrag, op 13 november 1948, diende Pérez Perozo bij het Zesde Comité van de Algemene Vergadering van de VN (waar de ontwerptekst van het verdrag op dat moment werd besproken) een amendement in dat uiteindelijk tot een andere gedachtegang zou leiden: hij nam de nadruk op de recente geschiedenis weg. Een deel van zijn voorstel luidde als volgt: “*Erkennende* dat te allen tijde genocide de mensheid grote verliezen heeft toegebracht”.⁹⁵ Op 17 november zei Pérez Perozo dat hij net als veel andere afgevaardigden van mening was

dat genocide niet uitsluitend in verband kan worden gebracht met de precedënten die zijn ontstaan door fascistische en nazimisdaden, omdat genocide door de hele geschiedenis heen is gepleegd, lang voor de opkomst van fascisme en nazisme.⁹⁶

Hij pleitte ook voor het schrappen van de verwijzing naar Neurenberg, met het argument dat de Algemene Vergadering van de VN in haar resoluties een duidelijk onderscheid had gemaakt tussen genocide en misdrijven tegen de menselijkheid en dat Neurenberg daarom geen goed precedent was voor het verdrag (hieronder besproken).⁹⁷ De Egyptische afgevaardigde Wahid Fikry Raafat stelde daarop een compromis voor: “*Erkennende* dat in alle perioden van de geschiedenis genocide de mensheid grote verliezen heeft toegebracht, en diep geschokt door vele recente gevallen van genocide”,⁹⁸ met de bedoeling uit te leggen waarom, als genocide van alle tijden was, juist op dit moment een verdrag werd gesloten. Het Egyptische compromis werd niet aanvaard. Ondanks het verzet van de communistische landen, die er de voorkeur aan gaven verwijzingen naar de recente geschiedenis op te nemen, werd het Venezolaanse amendement op 18 november in het Zesde Comité goedgekeurd met 38 stemmen voor en 9 tegen, bij 5 onthoudingen. Drie weken later werd het definitieve tekst in de Algemene Vergadering van de VN.⁹⁹ Tijdens het afsluitende debat in de Algemene Vergadering van de VN zei de Australische vertegenwoordiger William Dignam:

De ondertekening van [het] verdrag zou een daad van genoegdoening zijn voor de ontelbare slachtoffers van genocide, en tegelijkertijd een plechtige garantie dat dergelijke bloeddorstige daden nooit meer zouden worden herhaald.¹⁰⁰

Plannen voor een Internationaal Strafhof zijn al in de maak sinds 1919,¹⁰¹ en daarom is het vreemd te moeten vaststellen dat de eerste versies van het ICC-Statuut preambules hadden zonder enige historische bespiegeling. De preambules van de eerste twee ontwerpen van het ICC-Statuut

tuut, die respectievelijk dateren van mei-juli 1994 en april 1998, bevatten geen enkele historische overweging.¹⁰² Pas tijdens de Diplomatieke conferentie van gevolmachtigden van de VN over de oprichting van een Internationaal Strafhof, die van 15 juni tot 17 juli 1998 in Rome bijeenkwam, werd de vraag voor het eerst gesteld. Op 26 juni 1998 uitte de Spaanse afgevaardigde Luis Yáñez-Barnuevo García in een vergadering van het Voltallige Comité zijn ongenoegen over de preambule en bracht hij een nieuwe tekst in die als volgt begon: “*Zich ervan bewust dat in de loop van deze eeuw miljoenen mensen het slachtoffer zijn geworden van ernstige misdrijven die de internationale gemeenschap als geheel treffen ...*”¹⁰³ Hij wees erop dat zijn voorstel de historische overweging van de preambule van het VN-Handvest weerspiegelde.¹⁰⁴ De meeste afgevaardigden waren niet tegen het voorstel en het kreeg zelfs hier en daar milde bijval.

Een van die voorstanders was de 29-jarige Andorrese afgevaardigde Juli Minoves i Triquell, die vond dat de preambule inspirerende taal moest bevatten en een passende toonzetting moest hebben. Net als Yáñez-Barnuevo verwijzend naar de preambule van het VN-Handvest als zijn inspiratiebron, stelde hij op 30 juni 1998 het volgende voor:

De Staten die Partij zijn bij dit Statuut, *Ervan overtuigd* dat alle volkeren verenigd zijn door een gemeenschappelijke band, en dat onze culturen met elkaar verweven zijn in een gedeelde geschiedenis, een delicaat tapijt dat op elk moment verscheurd kan worden door onuitsprekelijke daden van wreedheid en onwetendheid die het welzijn van onze wereld bedreigen, *Doen wij*, bij het aanbreken van het nieuwe millennium, als een daad van politieke wil, voor alle volgende generaties afstand van deze smetten op de menselijke geest die ons eeuwenlang hebben achtervolgd ...¹⁰⁵

Op 8 juli 1998 introduceerde de Dominicaanse Republiek echter een alternatief: “*Overwegende* dat de eeuw die nu ten einde loopt, getuige zal zijn geweest van misdrijven die door hun extreme ernst en omvang het geweten van de mensheid diep raken”.¹⁰⁶ Naast de formele Spaanse, Andorrese en Dominicaanse voorstellen werden informele ontwerpen verspreid door de Heilige Stoel, Noorwegen, Zuid-Korea en enkele niet-gouvernementele organisaties.¹⁰⁷

Op 10 en 11 juli 1998 had het Voltallige Comité de volgende tekst van de coördinator van de preambule, Tuiloma Neroni Slade uit Samoa, op zijn agenda staan:

Zich bewust van het feit dat alle volken verenigd zijn door gemeenschappelijke banden, en hun culturen met elkaar verweven zijn tot een gemeenschappelijk erfgoed, een delicaat tapijt dat ieder moment uiteen kan vallen

door onvoorstelbare wreedheden die de vrede, de veiligheid en het welzijn van onze wereld bedreigen, *Indachtig* het feit dat in de loop van deze eeuw miljoenen kinderen, vrouwen en mannen het slachtoffer zijn geweest van ernstige misdrijven die het geweten van de mensheid hevig schokken ...¹⁰⁸

Sommige afgevaardigden vonden kennelijk dat de in het Andorrese voorstel genoemde tapijtenmetafoor te eurocentrisch was en niet vertrouwd in hun culturele context (het is niet duidelijk waarom precies), en daarom verving Slade deze door een mozaïekmetafoor om eenheid in verscheidenheid tot uitdrukking te brengen:

Zich ervan bewust dat alle volkeren verenigd zijn door gemeenschappelijke banden en dat hun culturen zijn samengevoegd tot een gedeeld erfgoed, een delicaat mozaïek dat op elk moment uit elkaar kan vallen door onvoorstelbare wreedheden die de vrede, de veiligheid en het welzijn van onze wereld bedreigen ...¹⁰⁹

Slade behield ook de tweede overweging. Op 16 juli 1998 presenteerde Cherif Bassiouni, voorzitter van het redactiecomité, tijdens de 41ste vergadering van het Voltallige Comité de preambule in zijn definitieve vorm, met inbegrip van de enigszins geherformuleerde historische overwegingen.¹¹⁰ Die versie werd aangenomen als deel van het ICC-Statuut dat de volgende dag werd goedgekeurd.¹¹¹ Het is opmerkelijk dat de eerste opstellers van de historische overwegingen van het ICC-statuuut uitdrukkelijk toegaven hun inspiratie te putten uit het VN-Handvest veeleer dan uit het Genocideverdrag, wat een meer voor de hand liggende keuze zou zijn geweest voor een instrument van strafrecht.

Per saldo hebben de eerste versies van de preambules het zelden in hun oorspronkelijke vorm overleefd. Als we zien hoeveel kritische ogen naar deze paar zinnen hebben gekeken en we ons het roemloze einde herinneren van de mislukte preambules in de vier Geneefse Conventies, mogen we verbaasd zijn dat er ook maar iets van overeind is gebleven.

Twee benaderingen van de geschiedenis

Bij het formuleren van hun historische overwegingen laverden de opstellers van mensenrechteninstrumenten in wezen tussen twee benaderingen: zij kozen ofwel de rol van de hedendaagse historicus, ofwel de rol van de geschiedfilosoof. Namen zij de eerste weg, dan legden zij de nadruk op de gebeurtenissen van de recente geschiedenis, namen zij de tweede, dan reflecteerden zij over de gebeurtenissen van de

gehele geschiedenis, zowel de recente als die van langer geleden. Het verschil ligt in de oorzaak van hun verontwaardiging: in het eerste geval wordt het mensenrechteninstrument ontworpen onder de levendige indruk van een recente, nooit eerder geziene mensenrechtenramp; in het tweede geval worden stappen ondernomen om een lange keten van mensenrechtenrampen, waarvan de meest recente, afhankelijk van het perspectief, een bijzonder wreed voorbeeld was of de druppel die de emmer deed overlopen, voor eens en voor altijd te onderbreken en te beëindigen. De eerste benadering, van discontinuïteit, werd gekozen in de preambules van het VN-Handvest en het ICC-Statuut, de tweede, van continuïteit, in de preambules van het Genocideverdrag en de Universele Verklaring.¹¹² Het VN-Handvest vertelt ons over “de gesel van de oorlog, die *tweemaal in ons leven* onnoemelijk leed ... heeft gebracht”, het ICC-Statuut herinnert ons aan het feit dat “*in de loop van deze eeuw* miljoenen ... het slachtoffer zijn geweest van onvoorstelbare wredeheden”. Het Genocideverdrag erkent daarentegen dat “*te allen tijde* genocide de mensheid grote verliezen heeft toegebracht;” en de Universele Verklaring betreurt dat “terzijdestelling van en minachting voor de rechten van de mens *geleid hebben* tot barbaarse handelingen, die het geweten van de mensheid geweld *hebben aangedaan*” (mijn cursiveringen).

Het kan niet worden uitgesloten dat het verschil in benadering het resultaat is van toeval. Het feit dat twee instrumenten uiteindelijk kozen voor de benadering van het verleden via de recente geschiedenis en twee andere voor de holistische benadering, verhinderde immers niet, zoals we zagen, dat bij al deze gelegenheden ook voorstanders van de alternatieve benadering aanwezig waren. De balans had dus ook naar de andere kant kunnen doorslaan. Er kunnen echter ook andere redenen dan toeval aan de verschillende benaderingen ten grondslag liggen. Het VN-Handvest werd gesloten onder de levendige indruk van een wereldoorlog *die nog gaande was* tijdens een deel van de conferentie in San Francisco waarop het tot stand kwam (april-juni 1945), waardoor de dreigende nabijheid van die oorlog aan alle deelnemers werd opdrongen. Wat het ICC-statuuut betreft, verklaart het feit dat de onderhandelingen medio 1998 werden afgesloten, aan het einde van de twintigste eeuw en, zoals Minoves zei, aan het begin van het nieuwe millennium, en dat de eerste ideeën daarvoor tachtig jaar eerder waren ontstaan, wellicht de neiging om “de korte twintigste eeuw” in zijn geheel te bezien en in één terugblik te vatten. Beide instrumenten geven blijk van een groot besef van de opeenvolging van generaties. Het VN-Handvest spreekt in zijn eerste overweging van “komende ge-

slachten”: de originele Engelse versie is echter breder daar zij spreekt van “succeeding generations” – een term die ook “opeenvolgende generaties” (inclusief voorbije generaties) kan betekenen. Het ICC-Statuut heeft het in zijn achtste overweging over “het belang van huidige en toekomstige generaties”.¹¹³

Het Genocideverdrag en de Universele Verklaring werden met amper één dag verschil goedgekeurd (op 9 en 10 december 1948) en er was enige overlapping in de deelnemers aan de voorbereidende werkzaamheden voor beide instrumenten. Niettemin verschilden beide projecten aanzienlijk – het toepassingsgebied omvatte misdrijven tegen groepen in het eerste geval en rechten van individuen in het tweede. Bovendien hadden de twee belangrijkste sponsors van de instrumenten, Raphael Lemkin voor het Genocideverdrag en Eleanor Roosevelt voor de Universele Verklaring, een hekel aan elkaars projecten.¹¹⁴ Het effect van de wereldoorlog ijelde nog steeds na, maar moest na drie jaar – op het moment dat de laatste hand werd gelegd aan de historische overwegingen – concurreren met een nieuw besef dat de twee instrumenten die werden gecreëerd toekomstgericht waren, bedoeld om het huidige tijdperk te overstijgen. En vanuit een holistisch perspectief is het concept van generaties niet zo nodig: terwijl deze taal van generaties prominent aanwezig is in het VN-Handvest en het ICC-Statuut om de “recente geschiedenis” in de tijd te situeren, is zij afwezig in het Genocideverdrag en de Universele Verklaring.

Gewoonlijk kwamen de voorstanders van de benadering van het verleden via de recente geschiedenis met drie soorten argumenten. Ten eerste betoogden zij dat het recente verleden uniek of bijzonder was in de wereldgeschiedenis en zonder betrouwbaar precedent – een argument dat vaak zonder verdere toelichting werd aangevoerd. Ten tweede beweerden zij dat het de verschrikkelijke gebeurtenissen uit het recente verleden waren die de opstellers tot handelen hadden aangezet – en dat zonder deze de noodzaak niet zou zijn ontstaan en het gevoel van urgentie afwezig zou zijn geweest. Deze “rampzalige gebeurtenissen” waren de misdrijven van de asmogendheden in de Tweede Wereldoorlog (die aanleiding gaven tot het VN-Handvest) en de oorlogen van de twintigste eeuw, met name de recente oorlogen in Joegoslavië in 1991-1995 en de genocide in Rwanda in 1994 (die aanleiding gaven tot twee ad-hoctribunalen en uiteindelijk tot het ICC-Statuut). Ten derde bood de nadruk op de recente geschiedenis de (wel besproken maar uiteindelijk niet gerealiseerde) mogelijkheid om te wijzen op welomschreven plegers van misdrijven en hun verderfelijke doctrines, waardoor het instrument specifiek, levendiger en overtuigender kon worden.

Met name landen waarvan de bevolking het meest onder de oorlog had geleden (zoals Frankrijk en de Sovjet-Unie toen zij door de nazi's bezet waren) sloten zich bij dit standpunt aan. De uitkomst van de discussies werd bepaald door hoe deze drie argumenten ten gunste van de recente geschiedenis werden afgewogen tegen een paar sterke bezwaren.

Eén tegenargument lag in het feit dat de recente geschiedenis geen duidelijk begin had. Inderdaad, wat betekende “recent”? Was het vorig jaar? Begon het na de Tweede Wereldoorlog of aan het begin daarvan? Na de Eerste Wereldoorlog of aan het begin daarvan? Of begon het in het eerste jaar van de twintigste eeuw? Het VN-Handvest en het ICC-Statuut hebben de neiging het begrip “recent” breed op te vatten. Recente geschiedenis wordt gedefinieerd als “tweemaal in ons leven” (VN-Handvest), wat impliceert dat de Eerste Wereldoorlog werd meegerekend, of “gedurende deze eeuw” (ICC-Statuut), wat een mogelijke reikwijdte tot 1900 impliceert. In ieder geval werd gezinspeeld op meer dan één generatie, aangezien het VN-Handvest verwees naar “openvolgende generaties” en het ICC-Statuut naar “huidige en toekomstige generaties”. De opstellers van het VN-Handvest waren verbijsterd over de herhaling van een wereldoorlog met een korte tussenpoos van nog geen 21 jaar, terwijl het ICC-Statuut werd geschreven onder de levendige indruk van de bloedige keten van twintigste-eeuwse conflicten die geen teken van verzwakking leken te geven en die waren uitgemond in genociden in Rwanda en Srebrenica. Bovendien werden de opstellers van het ICC-Statuut achtervolgd door de opeenstapeling van deze mislukkingen: de mislukking dat de Volkenbond na de Eerste Wereldoorlog een Tweede niet had kunnen voorkomen *en* de mislukking dat de Verenigde Naties met hun codificatie van mensenrechten en misdrijven geen nieuwe genocides na de Holocaust hadden kunnen voorkomen. Deze misdrijven hadden *onder hun ogen* plaatsgevonden, wat aanleiding gaf tot verontwaardiging en vastberadenheid om toekomstige catastrofes voor eens en altijd te voorkomen.

Een tweede bezwaar tegen de benadering van het verleden via de recente geschiedenis lag erin dat het noemen van namen van vijandelijke daders en het opsommen van hun recente misdrijven grote problemen veroorzaakte voor het genre van de historische overweging, en niet alleen omdat zij dan langdradig dreigde te worden. Het risico bestond namelijk dat door het noemen van specifieke gruweldaden andere, even specifieke gruweldaden begaan door andere verslagen vijanden of door de overwinnaars zelf, gingen stralen door afwezigheid. Dit maakte de historische overweging kwetsbaar voor de kritiek dat zij een grove vertekening van de geschiedenis was. Een bijkomend risico was dat dege-

nen die in deze historische overwegingen als vijanden werden betiteld, zouden weigeren, wanneer zij eenmaal “hervormd” waren, toe te treden tot de VN of het ICC vanwege de eeuwige schande die hun werd aangedaan door de morele veroordeling van hun eertijds gedrag in teksten die bedoeld waren om de tand des tijds te doorstaan.¹¹⁵ Dit dubbele nadeel ontmoedigde de strategie van het noemen van namen.

Het argument van de recente geschiedenis is sterker voor het VN-Handvest dan voor het ICC-Statuut. De redactie van het VN-Handvest nam maanden in beslag, die van het ICC-Statuut vele jaren. De optie van een internationaal strafhof werd al sinds 1919 serieus besproken, ook in en na 1945, toen de Internationale Militaire Tribunalen aan het werk waren,¹¹⁶ en tijdens de *travaux préparatoires* van de Universele Verklaring en het Genocideverdrag. De mogelijkheid van een dergelijk “internationaal straftribunaal” wordt expliciet genoemd in artikel VI van het Genocideverdrag.¹¹⁷ Een probleem dat wellicht een rol heeft gespeeld tijdens de langdurige onderhandelingen over het ICC-Statuut – maar niet bij de relatief korte onderhandelingen voor het VN-Handvest – was dat verwijzingen naar de recente geschiedenis verwarring konden zaaien.¹¹⁸ De vermelding van een recente gebeurtenis uit bijvoorbeeld 1994 – in dat jaar voltrok de genocide in Rwanda zich vrijwel gelijktijdig met de bespreking van het ICC-ontwerpstatuut door de Commissie voor internationaal recht – kon snel verouderd uitpakken omdat het in 1994 niet zeker was wanneer de voorbereidende werkzaamheden zouden aflopen – vier jaar later of meer. De verwijzing naar toekomstige generaties was dan ook een welkome aanvulling in het ICC-statuut. De preambule van het ICC-statuut is daarnaast wellicht ook beïnvloed door de VN-debatten over straffeloosheid – die al minstens sinds de jaren tachtig werden gevoerd – waardoor het voorkomen van misdrijven in de toekomst een van de doelstellingen van het Internationaal Strafhof werd die in de vijfde overweging van de preambule werd genoemd: dit kan mee verklaren waarom “toekomstige generaties” in één adem worden genoemd met “huidige generaties”.

De tweede benadering is holistisch: zij kijkt terug op de hele geschiedenis. De holistische benadering werd, hoewel niet zonder veel discussie over de rivaliserende benadering van het verleden via de recente geschiedenis, gekozen in het Genocideverdrag en de Universele Verklaring. In tegenstelling tot de nadruk op discontinuïteit in de benadering via de recente geschiedenis, wordt hier de continuïteit vooropgesteld. Door de formulering “te allen tijde” te gebruiken, is het Genocideverdrag een duidelijk geval van de holistische benadering. Ook de Universele Verklaring verwijst nadrukkelijk naar het verleden

(“*Overwegende*, dat terzijdestelling van en minachting voor de rechten van de mens geleid hebben tot barbaarse handelingen, die het geweten van de mensheid geweld hebben aangedaan”), maar zij maakt geen gebruik van expliciete tijdsindicatoren. In plaats daarvan wordt subtiel de voltooid tegenwoordige tijd gebruikt (“geleid hebben tot”, “geweld hebben aangedaan”), de tijd die wordt gebruikt om te spreken over gebeurtenissen in het verleden die nog steeds relevant zijn in het heden of over gebeurtenissen die in het verleden aanvingen en nog steeds voortduren. Als zodanig is het een krachtige boodschap die zowel het verleden als het heden aanspreekt.

De keuze voor een holistische benadering stond niet van tevoren vast. Naar het voorbeeld van het VN-Handvest bevatte het ontwerp van de Universele Verklaring van mei 1948 nog een verwijzing naar de Tweede Wereldoorlog. Deze werd uit de definitieve versie geschrapt met het uitdrukkelijke argument dat tijdsgebonden aspecten zoveel mogelijk moesten worden vermeden. Er is wel gesuggereerd dat dit opzettelijk is gedaan om een verwijzing naar de Holocaust te ontwijken, maar daar is absoluut geen bewijs voor.¹¹⁹ Andere verklaringen zijn veel aannemelijker. Het groeiende besef van de opstellers dat zij werkten aan een document dat de tand des tijds moest doorstaan en in de verre toekomst nog gebruikt kon worden, confronteerde hen met de mogelijk historische impact ervan (zoals Malik aanvoelde) en maakte hen voorzichtig en filosofisch, geneigd de lange termijn te bekijken en teksten te vermijden die verouderd zouden lijken met het verstrijken van de tijd, of erger nog, reeds op het moment dat zij werden aangenomen. De definitieve overweging van de Universele Verklaring bekritiseerde de wreedheden in het verleden in abstracte termen – wat niet hetzelfde is als in “ahistorische” termen.

Bovendien kan men gerust stellen dat de Universele Verklaring, door wreedheden uit het verleden te veroordelen, ook krachtig het politieke regime van de dictatuur afwees omdat zij een oorzakelijk verband zag tussen beide (door “tirannie en onderdrukking” in één adem te noemen). Het logische gevolg van een dergelijke diagnose zou zijn dat de Universele Verklaring een vrijmoedige voorkeur voor democratie zou uitspreken. Dit is echter niet gebeurd. Een expliciete verwijzing naar het beginsel van de democratie werd al tijdens de bespreking van het VN-Handvest verworpen,¹²⁰ en daarom waren de opstellers van de Universele Verklaring voorzichtiger. Uiteindelijk namen zij een beginsel van politieke democratie aan in artikel 21 (“De wil van het volk zal de grondslag zijn van het gezag van de Regering”), maar zonder het “democratie” te noemen. Niettemin gebruikten zij de term “demo-

cratische samenleving” expliciet in artikel 29.2, dat de grenzen van de mensenrechten beschrijft. De “democratische samenleving” is daar een formule om het politiek stelsel aan te duiden dat als enige kan garanderen dat deze grenzen zelf beperkt blijven.¹²¹ Kortom, de Universele Verklaring heeft een uitgesproken voorkeur voor democratie, maar niet als een expliciet, op zichzelf staand beginsel.

Net zoals de Universele Verklaring gebruikt het Genocideverdrag de voltooid tegenwoordige tijd; in tegenstelling daarmee spreekt het verdrag uitdrukkelijk over “te allen tijde” (in het Engels: “at all periods of history”). Zoals we zagen, werd minder dan een maand voor de goedkeuring van het verdrag een verwijzing naar de Tweede Wereldoorlog geschrapt: op instigatie van Pérez Perozo werd een zin die luidde “*Diep geschokt door vele recente gevallen van genocide*” veranderd in “*Erkennende, dat te allen tijde genocide de mensheid grote verliezen heeft toegebracht*”, wat de definitieve formulering werd. Tijdens de discussie werd opgemerkt dat de genocide die in de Tweede Wereldoorlog had plaatsgevonden, niet de eerste maar veeleer de laatste was in een lange opeenvolging van genociden in de wereldgeschiedenis. De voorbeelden die werden genoemd, hadden betrekking op China en Inka Peru, op Djengiz Chaan en Timoer Lenk, en op de koloniën.¹²² Het belangrijkste argument dat hier werd aangevoerd was echter opnieuw dat de opstellers weliswaar onder de emotionele invloed van recente wreedheden hadden gehandeld, maar dat de instrumenten die zij ontwierpen bedoeld waren om lang mee te gaan, hetgeen impliceerde dat al te specifieke tijdsaanduidingen na enkele decennia achterhaald zouden aanvoelen en onvoldoende zouden mobiliseren. Een ander sterk argument was dat een holistische benadering recht deed aan wreedheden als die welke in beide wereldoorlogen waren begaan, maar dan in andere tijden en op andere plaatsen. Bovendien werd de methodologische greep op genocidaal geweld steviger met de holistische benadering: een opvatting waarin alleen recente wreedheden werden onderscheiden die bovendien werden voorgesteld als onvoorziene catastrofes, was minder vatbaar voor een oorzakelijke analyse dan een opvatting waarin ze werden geplaatst in een keten van min of meer gelijksoortige gebeurtenissen. Volgens de holistische opvatting konden sommige genociden uit het verleden worden gezien als precedenten voor huidige genociden – en dit vergemakkelijkte de vergelijking, hoewel niet zonder het risico dat een reflex van relativering ervoor zou zorgen dat genociden hun uniciteit verloren.

De holistische benadering in het Genocideverdrag doet de vraag rijzen naar de retroactieve toepasbaarheid van begrippen als genocide. De

erkenning “dat te allen tijde genocide de mensheid grote verliezen heeft toegebracht” betekent niet dat het begrip genocide juridisch gesproken retroactief mag worden toegepast op het verleden. In 2015 heeft het Internationaal Gerechtshof deze optie expliciet verworpen. Maar historisch gesproken ligt het anders.

Het pleidooi voor historische toepasselijkheid ziet er als volgt uit. Om te beginnen moeten we een onderscheid maken tussen de context van ontdekking (de context waarin concepten en theorieën worden ontworpen) en de context van rechtvaardiging (de context waarin concepten en theorieën toepasbaar zijn). Het feit dat Lemkin het begrip genocide in 1944 heeft bedacht, sluit niet uit dat het toepasbaar is op situaties van vóór 1944 (of vóór de goedkeuring van het Genocideverdrag in 1948). Als dat waar zou zijn, zou niet alleen een groot deel van de Holocaust niet onder het begrip vallen, maar zou meer in het algemeen ook niet veel historisch onderzoek mogelijk zijn. Historici passen voortdurend hedendaagse concepten toe op gebeurtenissen uit het verleden. Zelfs wanneer het bestempelen van de ergste schendingen van de mensenrechten als misdrijven onder het internationaal recht relatief recent is, zou het gedrag dat onder deze misdrijven valt dat niet moeten zijn. Elk materieel en mentaal element dat genoemd wordt in de genocide-definitie uit het Genocideverdrag kan in principe empirisch worden getoetst aan elke willekeurige historisch massamoord – de daden die zijn verricht en de mate waarin zij met voorbedachten rade zijn uitgevoerd en bedoeld waren om een bepaalde nationale, etnische, raciale of godsdienstige groep geheel of gedeeltelijk te vernietigen. De uitkomst van een dergelijke test zou heel goed kunnen zijn dat aan alle elementen van de definitie is voldaan. Historische toepasbaarheid van het begrip genocide – zoals gesuggereerd in de preambule van het Genocideverdrag – is dus in beginsel en in praktijk mogelijk zonder het risico van anachronisme te lopen.

Zelf was Lemkin overtuigd van de toepasbaarheid van zijn genocidebegrip in tijd en ruimte. Hij had gehoopt een boek te publiceren, *Geschiedenis van de genocide*, waarin hij tenminste tien gevallen van genocide sinds de oudheid wilde bespreken, maar heeft dat nooit voltooid.¹²³ In zekere zin schreven Leo Kuper en, later, Frank Chalk en Kurt Jonassohn de boeken over vergelijkende genocide die Lemkin nooit afmaakte. Ook zij veronderstelden dat er in de loop van de geschiedenis genociden hadden plaatsgevonden, stelden lijsten van genociden op, maakten er typologieën van en bestudeerden er casussen over. Het is echter waar dat wetenschappers van comparatieve genocide vaak met de VN-definitie van genocide worstelden. Chalk en Jonassohn (en

vele andere historici na hen) gaven er de voorkeur aan hun eigen definities op te stellen – hoewel die dan op hun beurt vaak weer minder overtuigend waren.¹²⁴

Sommige afgevaardigden vonden dat de keuze van de Universele Verklaring en het Genocideverdrag om naar de hele geschiedenis te verwijzen, meer gravitas aan deze instrumenten verleende. Een van hen, de Libanese vertegenwoordiger Karim Azkoul, bouwde zelfs een geschiedtheorie op de structuur van de eerste drie overwegingen van de Universele Verklaring. Volgens Azkoul wordt in de eerste overweging (“*Overwegende*, dat erkenning van de inherente waardigheid en van de gelijke en onvervreembare rechten van alle leden van de mensengemeenschap grondslag is voor de vrijheid, gerechtigheid en vrede in de wereld”) het algemene beginsel neergelegd, wordt in de tweede overweging (over barbaarse daden) verteld hoe dit beginsel in de loop van de geschiedenis is geschonden en wordt in de derde overweging (over de dringende bescherming van de mensenrechten) aangegeven hoe de mensheid kan voorkomen dat de barbaarse daden in de toekomst opnieuw plaatsvinden.¹²⁵ De Finse rechtstheoreticus Martti Koskenniemi had, toen hij in 1999 de overwegingen uit de Universele Verklaring commentarieerde, een gelijkaardig idee. Hij betoogde dat de Universele Verklaring een verhaal in drie stappen bevatte: van de oorspronkelijke waarheid (eerste overweging) naar tegenslagen en tragedies (de val van die waarheid, tweede overweging), en van daaruit naar de verlossing (de herbevestiging van die waarheid, derde overweging). De Universele Verklaring, schreef hij, zag “de geschiedenis als een langzaam proces van (politieke) waarheid die geleidelijk aan de menselijke gemeenschappen wordt geopenbaard”.¹²⁶ Dit is een verleidelijke observatie, behalve dat de door hem gekozen termen “verlossing” en “geleidelijke openbaring” speculatief zijn en niet worden ondersteund door de feiten.

Tegenstanders van holistische en macrohistorische opvattingen brachten een batterij aan argumenten naar voren: wie een beeld van de gehele geschiedenis schilderde, zou, zo vreesden zij, alles en niets tevoorschijn toveren en ons achterlaten met een residu van verwarde indrukken over het verleden. De grote mate van abstractie in dergelijke holistische benaderingen zou elke specifieke bewering doen vervagen en elke opsomming van op zijn minst de ergste tragedies volstrekt onmogelijk maken. In zekere zin is dit inderdaad gebeurd: de beknoptheid van de overwegingen was zo dwingend dat de verwijzingen naar het verleden de neiging hadden om abstracte opvattingen over het verleden over te brengen. Maar dit bezwaar gold ook voor de benadering via de recente geschiedenis; het bezwaar is immers gebonden aan het

genre van de overweging, en niet noodzakelijk aan de visie op de geschiedenis.

De holistische en abstracte kijk op de geschiedenis rijmde goed met de abstracte woordenschat van het natuurrecht.¹²⁷ In de Universele Verklaring is de woordenschat van het natuurrecht bijvoorbeeld terug te vinden in het eerste woord van de titel, “universeel”, dat in de plaats kwam van de oorspronkelijke term “internationaal”.¹²⁸ Door dit adjectief werd de verklaring van toepassing op alle landen, ook die welke geen lid waren van de VN. Diezelfde woordenschat kan ook worden gezien in het gebruik van termen als “inherent” en “onvervreemdbaar” in de eerste overweging, en in het beroep op “het geweten van de mensheid” in de tweede.¹²⁹ De opstellers van de Universele Verklaring verkenden die natuurrechtelijke taal uit de Verlichting met grote gretigheid (hieronder besproken), maar pasten die krachtig aan de nieuwe omstandigheden aan door voorstellen van Brazilië en Nederland om God en de natuur als de bronnen van de mensenrechten te noemen, af te wijzen.¹³⁰ Daarom zijn Koskenniemi’s termen “verlossing” en “openbaring” niet van toepassing.¹³¹

Ook Koskenniemi’s meer algemene bewering, tot driemaal toe geopperd, dat de Universele Verklaring ahistorisch is, strookt niet met de tekst.¹³² Daarnaast is de bewering van Nathan Kurz dat de Universele Verklaring opzettelijk transhistorisch is, onhoudbaar.¹³³ “Holistisch” en “abstract” moeten niet verward worden met “ahistorisch” of “transhistorisch”. De historische overwegingen zijn namelijk intens historisch. Dat kan ook niet anders: ze hebben vertellers (de volkeren van de Verenigde Naties, de Algemene Vergadering, de verdragssluitende partijen, de staten die partij zijn) die een verhaal vertellen van misdrijven (oorlog, barbaarse daden, tirannie, onderdrukking, genocide, wreedheden) en de doelwitten van die misdrijven (opeenvolgende generaties, de mensheid, de volkeren, het gewone volk, miljoenen kinderen, vrouwen en mannen). Die vertellers fungeren daarnaast als historische actoren die zich richten tot staten en (in het geval van de Universele Verklaring) ook tot individuen en groepen, en die de dingen ten goede zullen keren. Alle actie vindt plaats te midden van de geschiedenis, niet erbuiten of erboven.

Recente geschiedenis: de Tweede Wereldoorlog en Neurenberg

De benadering van het verleden via de recente geschiedenis bracht twee gebeurtenissen in het bijzonder in het vizier: de Tweede Wereldoor-

log (1939-1945) en de processen van Neurenberg (1945-1946). Tijdens de onderhandelingen die leidden tot het VN-Handvest, kwam de voorgestelde naam van de nieuwe organisatie die door het Handvest werd opgericht, de Verenigde Naties, onder vuur te liggen. Verscheidene afgevaardigden meenden dat de naam – en vooral het bijvoeglijk naamwoord – vreemd zou overkomen als er spanningen zouden ontstaan en de lidstaten verdeeld zouden raken. Bovendien zou de naam te nauw verbonden zijn met het militaire bondgenootschap dat sinds 1 januari 1942 onder een identieke naam tegen nazi's en fascistten had geopereerd.¹³⁴ De “Verenigde Naties” verwezen dus naar de overwinnaars van de oorlog, hetgeen de toekomstige toetreding van voorheen neutrale en vijandelijke staten zou bemoeilijken.¹³⁵ De naam werd niettemin behouden als eerbetoon aan de Amerikaanse president Franklin Roosevelt, die hem had bedacht en twee weken voor de aanvang van de conferentie in San Francisco overleed.¹³⁶

Een ander direct eerbetoon aan Roosevelt's werk in oorlogstijd is te vinden in de tweede overweging van de Universele Verklaring, waarin “een wereld, waarin de mensen vrijheid van meningsuiting en geloof zullen genieten, en vrij zullen zijn van vrees en gebrek” het hoogste ideaal van iedere mens wordt genoemd. Reeds vóór de oorlog was de Amerikaanse president geïnspireerd geraakt door de mensenrechtencampagnes van vooraanstaande personen zoals de historicus en sciencefictionschrijver Herbert G. Wells.¹³⁷ Roosevelt omarmde de mensenrechten als een sleutelbegrip en ging op zoek naar beknopte formules om het idee erachter te vertalen voor een breder publiek. Hij vond uiteindelijk zo'n formule en lanceerde die onder de naam “de Vier Vrijheden” in zijn *State of the Union* toespraak op 6 januari 1941.¹³⁸ Deze Vier Vrijheden (vrijheid van meningsuiting en geloofsovertuiging en vrijwaring van vrees en gebrek) vonden hun weg in de Universele Verklaring en in het verlengde hiervan ook in de preambules van de twee convenanten.¹³⁹

Controversiëler dan deze eerbetuigingen aan Roosevelt was de hevige discussie over de vraag of het nazisme en het fascisme moesten worden vernoemd als de ideologieën die tot de gruweldaden van de Tweede Wereldoorlog hadden geleid. In de *travaux préparatoires* van het VN-Handvest en de Universele Verklaring werden beide ideologieën meestal onder de algemene noemer “fascisme” ondergebracht.¹⁴⁰ De Sovjet-Unie en Polen in het bijzonder wilden het fascisme vermelden om enkele belangrijke redenen. In de eerste plaats waren zij zelf het doelwit geweest van het nazisme en hadden zij miljoenen mensenlevens verloren. Dit had diepe wonden geslagen die veel van de voor-

stellen verklaarden die deze twee landen onophoudelijk indienden. Het feit dat de Sovjets en de nazi's in Moskou een geheim niet-aanvalsverdrag hadden gesloten (het "Molotov-Ribbentrop Pact") dat van augustus 1939 tot juni 1941 had gegolden (ten koste van onder meer Polen) en enorme gevolgen heeft gehad, werd echter gemakshalve verzwegen. Ten tweede benadrukten de communistische regimes (de Sovjet-Unie sinds 1917, Polen sinds 1947) keer op keer de ideeën van gelijkheid en non-discriminatie die door het fascisme zo flagrant waren geschonden.

Een ander heikel feit was dat de debatten over het Genocideverdrag en de Universele Verklaring zich in 1946-1948 ontwikkelden tegen een achtergrond van onrust en ontluikende Koude Oorlog: burgeroorlogen in China en Griekenland, de delingen van Palestina-Israël en India-Pakistan, dekolonisatieoorlogen in Vietnam en Indonesië, en communistische interventies in Praag en Berlijn. Dit bracht de Sovjet-Unie en andere communistische staten er in toenemende mate toe om een ruimere betekenis van de term "fascisme" te insinueren, zodat ook de koloniale misdrijven van de westerse mogendheden eronder zouden vallen, en om bovendien een ruimere betekenis van de term "racisme" te suggereren, zodat niet alleen fascistisch gedrag eronder zou vallen, maar ook koloniale onderdrukking. De afgevaardigden van de communistische landen herinnerden de meest prominente fora aan dit koloniale aspect. Tijdens het afsluitende debat over het Genocideverdrag merkte de Poolse afgevaardigde Juliusz Katz-Suchy bijvoorbeeld op:

In de koloniën werd vaak genocide gepleegd; de koloniale volkeren waren in dat opzicht altijd blootgesteld aan de Metropolen, hetzij in de directe fysieke vorm, hetzij in de vorm van culturele genocide.¹⁴¹

En op dezelfde dag zei de Oekraïense afgevaardigde Dmytro Manuilsky tegen de Algemene Vergadering van de VN tijdens het afsluitende debat over de Universele Verklaring: "De absurde theorie die thans circuleert onder de koloniale machten dat er superieure en inferieure rassen bestaan, moet worden uitgeroeid. Zij doet denken aan de ontcrachte nazi-theorie".¹⁴²

De afgevaardigden van de westerse landen ontmaskerden deze semantische manoeuvres – zonder overigens bij machte te zijn enkele van de hardere waarheden in de communistische kritiek op het kolonialisme te weerleggen. Zo viel de Canadese afgevaardigde Lester Pearson (een historicus en latere Nobelprijswinnaar en Eerste Minister) de taal van de Sovjet-Unie aan:

De Canadese delegatie kon de theorie niet aanvaarden dat de mensenrechten beperkt moesten worden tot die welke door de communistische doctrine werden bekrachtigd ..., terwijl alle andere als fascistisch moesten worden uitgebannen. De term “fascisme”, die ooit in het woordenboek van het despotisme een duidelijke en gevreesde betekenis had gehad, werd nu vertroebeld door het misbruik om hem toe te passen op iedere persoon of ieder idee dat niet communistisch was.¹⁴³

Kortom, in communistische ogen waren de structurele uitwassen van kapitalisme en kolonialisme een hyperbool geworden voor het gehele westerse politieke systeem. Uiteindelijk werd het communistische voorstel om in de preambule het fascisme als schuldige aan te wijzen echter niet overgenomen. De Ecuadoraanse afgevaardigde Jorge Carrera Andrade wees erop dat een veroordeling van uitsluitend nazisme en racisme andere, even misdadige systemen, zoals het Italiaanse fascisme en het Japanse militarisme, verdoezelde. Aangezien elke lijst van dergelijke systemen bij voorbaat gedoemd was tot onvolledigheid, zou het beter zijn, zo dacht hij, af te zien van het idee om één enkel systeem in de preambule op te nemen.¹⁴⁴ Uiteindelijk werd in de preambule van de Universele Verklaring noch de winnende politieke doctrine (democratie) genoemd, noch de verliezende (fascisme) veroordeeld – hoewel, zoals we zagen, de dictatuur indirect werd veroordeeld in de preambule en de democratie werd vermeld in artikel 21, zij het indirect, en in artikel 29, zij het discreet.¹⁴⁵ De afloop van dit debat woog zwaar door in het besluit van zes communistische staten om zich te onthouden tijdens de uiteindelijke stemming over de Universele Verklaring.¹⁴⁶

Om soortgelijke redenen wordt de Holocaust niet expliciet vernoemd in de preambules van het Genocideverdrag of de Universele Verklaring: één enkele gruweldaad, van hoe zelden geziene proporties ook, apart vermelden zou de deur openzetten voor opsommingen en die waren niet geschikt voor het genre van de historische overweging. Onder historici is een breder debat gevoerd over de precieze rol van de Holocaust bij het opstellen van de Universele Verklaring en het Genocideverdrag. Hierbij werd van “orthodoxe” zijde aangevoerd dat de Holocaust een centrale rol speelde en van “dissidente” zijde beweerd dat “de nazimisdrijven” in de gedachten van de opstellers speelden, maar niet de genocide op de Joden als zodanig, en waarbij sommigen zelfs postuleerden dat de Holocaust opzettelijk buiten beschouwing was gelaten. Het staat vast dat de term Holocaust zelf nooit werd gebruikt tijdens de *travaux préparatoires* van beide instrumenten en dat de genocide op de Joden door de nazi's, als die al in de gedachten was van de opstellers van het Genocideverdrag en de Universele Verklaring, gewoonlijk was onder-

gedompeld in een meer algemene afkeer van de barbaarsheid van de nazi's. Het is ook zeker dat het uitgekristalliseerde bewustzijn van de Holocaust – en vooral van de omvang ervan – te laat kwam om een centrale rol te kunnen spelen bij het opstellen van het VN-Handvest of het Handvest van Neurenberg in 1945. De “orthodoxe” visie in het debat lijkt echter de betere te zijn om vier redenen. Ten eerste is het ondenkbaar dat er in 1948 een Genocideverdrag zou zijn aangenomen zonder bewijzen van genocide tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ten tweede laat een door de VN-Commissie voor Oorlogsmisdrijven geredigeerd rapport dat aan de opstellers van het Genocideverdrag en de Universele Verklaring werd verstrekt, geen twijfel bestaan over de genocide en in het bijzonder over de genocide op de Joden. Ten derde blijkt uit een semantische analyse van de voorbereidende debatten van beide instrumenten in 1946-1948 dat de toen gebruikte termen wijzen op een gematigd bewustzijn, verspreid over vele delegaties en instellingen, van met de Holocaust verband houdende verschijnselen: deze termen (zoals concentratiekampen, gaskamers en crematoria) werden gebruikt door een breed spectrum van sprekers uit de hele wereld en dat in hun precieze vorm, die van een ongekende genocide. Ten vierde blijkt uit het hoger vermelde citaat van John Maktos en uit een micro-analyse van citaten tijdens de slotzittingen van de Algemene Vergadering van de VN op 9 en 10 december 1948, toen beide instrumenten werden aangenomen, dat de wreedheden achter wat wij nu de Holocaust noemen, toen niet onopgemerkt voorbijgingen – en dat deze vermeldingen *niet* terloops werden gedaan maar ook *niet* de slotzittingen domineerden.¹⁴⁷ Al met al was de invloed van de Holocaust op de totstandkoming van beide instrumenten gematigd maar ondubbelzinnig voor het Genocideverdrag en meer indirect voor de Universele Verklaring.¹⁴⁸

Even controversieel was de kwestie of in het Genocideverdrag en de Universele Verklaring een verwijzing naar de Neurenbergprocessen moest worden ingelast. Na een hardnekkige discussie werd deze eis om verschillende redenen verworpen. Allereerst was er het argument van Pérez Perozo: het misdrijf dat in het Genocideverdrag werd genoemd was genocide en niets anders, terwijl de misdrijven die onder de bevoegdheid van het Tribunaal van Neurenberg vielen misdrijven tegen de vrede, oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de menselijkheid waren. Een tweede bezwaar was de mogelijke verwarring tussen genocide en misdrijven tegen de menselijkheid als gevolg van hun gedeeltelijke overlapping – iets wat de opstellers van het Genocideverdrag tot elke prijs wilden vermijden. Hoewel de term “genocide” in de tenlastelegging van Neurenberg één keer werd genoemd,¹⁴⁹ was hij niet als mis-

drijf gedefinieerd in het Handvest van het tribunaal en kwam hij ook niet voor in het vonnis – in tegenstelling tot de term “misdrijf tegen de menselijkheid”. Omgekeerd werd in het Genocideverdrag nergens naar “misdrijven tegen de menselijkheid” verwezen.¹⁵⁰

Ten derde merkten vele afgevaardigden op dat het toepassingsgebied van de territoriale, temporele en persoonlijke rechtsmacht van het Internationaal Militair Tribunaal in Neurenberg beperkter was dan dat van het nieuwe instrument: de processen van Neurenberg bleven beperkt tot Europa, tot oorlogstijd en tot daders van de asmogendheden. Met name de zogenaamde “band met het gewapend conflict” – het feit dat het Tribunaal van Neurenberg zich alleen richtte op misdrijven die “vóór of tijdens de oorlog” waren begaan (artikel 6 van het Handvest van Neurenberg) – impliceerde een zeer strikte beperking.¹⁵¹ Het Genocideverdrag daarentegen was van toepassing in tijden van vrede en oorlog, en voor onbepaalde tijd. Het Internationaal Gerechtshof bevestigde dat de reikwijdte van het verdrag universeel was omdat in de preambule ervan werd geproclameerd dat het doel was “de mensheid van deze afschuwelijke gesel te verlossen”.¹⁵² De uitbreiding van het verdrag tot niet-zelfbesturende gebieden werd echter niet verplicht gesteld.¹⁵³

Een vierde reden was de irritatie van Hsiu Cha en andere afgevaardigden over de arrogantie om alleen naar de processen van Neurenberg te verwijzen en niet naar die van Tokio. De Neurenberg-processen duurden van 20 november 1945 tot 1 oktober 1946; de Tokio-processen van 29 april 1946 tot 12 november 1948. De (belangrijkste) processen van Neurenberg waren dus voltooid voordat met de werkzaamheden voor het Genocideverdrag en de Universele Verklaring werd begonnen, terwijl de (belangrijkste) processen van Tokio ongeveer een maand voordat beide instrumenten werden goedgekeurd, waren afgelopen. Deze afgevaardigden wezen op het feit dat genocide en andere wreedheden bepaald niet alleen in Europa hadden plaatsgevonden.

De vijfde en laatste reden verborg een netelige kwestie. Telkens weer benadrukten sommige afgevaardigden, vooral diegenen die het rechtspositivisme aanhingen, dat het Handvest van Neurenberg niet stevig was verankerd in reeds bestaand recht¹⁵⁴ en dat het tribunaal overwinnaarsrechtspraak had voortgebracht op basis van recht met terugwerkende kracht, vooral waar het Handvest nieuwe misdrijven vermeldt (misdrijven tegen de vrede en misdrijven tegen de menselijkheid).¹⁵⁵ Dit raakte een gevoelige snaar, aangezien het niet-retroactiviteitsbeginsel een beproefd beginsel van nationaal recht was dat terugging tot 1789. Het tribunaal weerlegde deze beschuldiging door te betogen dat

in zijn handvest stond dat het misdrijven tegen de menselijkheid zou bestraffen “onverschillig of deze geschieden al dan niet in strijd met het nationale recht van het land, waar deze daden werden bedreven”.¹⁵⁶ Bovendien wees het tribunaal er in zijn vonnis op dat zijn handvest “de uitdrukking was van het ten tijde van zijn oprichting bestaande internationaal recht”.¹⁵⁷ In de kern betoogde het tribunaal hiermee dat de nazimisdrijven in strijd waren met het internationaal gewoonterecht zoals dat gold in 1939 en dat het daarom bij de behandeling ervan het niet-retroactiviteitsbeginsel niet had geschonden.

Vertegenwoordigers zoals Salaheddine Tarazi uit Syrië namen deze gedachtegang over en zeiden dat “de misdrijven waarvoor de beschuldigen door het Tribunaal van Neurenberg zijn gestraft, daden zijn die ook vóór de oprichting van dat Tribunaal strafbaar waren volgens alle wetboeken”.¹⁵⁸ Niettemin bleven de twijfels over de terugwerkende kracht knagen bij sommige opstellers van de Universele Verklaring.¹⁵⁹ Uiteindelijk bevestigde artikel 11.2 van de Universele Verklaring het principe van Neurenberg:

Niemand zal voor schuldig gehouden worden aan enig strafrechtelijk vergrijp op grond van enige handeling of enig verzuim, welke naar nationaal of *internationaal* recht geen strafrechtelijk vergrijp betekende op het tijdstip, waarop de handeling of het verzuim begaan werd (mijn cursivering).

De geschiedenis van langer geleden: canonieke teksten

Wanneer de opstellers van de voornaamste mensenrechteninstrumenten het hebben over het verleden van langer geleden, de periode vóór de twintigste eeuw, verwijzen zij niet – en kunnen dat ook amper – naar specifieke perioden, regimes of gebeurtenissen, zoals het geval is voor de recente geschiedenis. Zij refereerden aan bekende teksten die als analogie of precedent konden dienen of zij bootsten de stijl ervan na, zodat zij zich geruisloos plaatsten in een – grotendeels – westerse rechtstraditie. Een goed voorbeeld is de zinsnede “geweten van de mensheid” in de preambules van de Universele Verklaring,¹⁶⁰ het ICC-Statuut en het ontwerpverdrag inzake misdrijven tegen de menselijkheid.¹⁶¹ Vóór 1948 werd het beeld reeds gebruikt in de eerste resolutie van de Algemene Vergadering van de VN over genocide uit december 1946: daarin stond dat de “ontkenning van het bestaansrecht van hele groepen mensen ... het geweten van de mensheid schokt ... en in strijd is met de morele wet”.¹⁶² Daarnaast gaat het gebruik van de term “geweten” ten minste terug tot de Martens-clausule, genoemd naar de tsaristische jurist Fjo-

dor Martens. De clause kwam voor het eerst voor in de negende overweging van de preambule van het Verdrag nopens de wetten en gebruiken van de oorlog te land van 1899.¹⁶³ Zij bevatte het beginsel dat alle daden in gewapende conflicten die niet in dat verdrag werden geregeld, niettemin onderworpen waren aan “de gebruiken die onder beschaafde volkeren zijn ingevoerd, ... de wetten van de menselijkheid, en de eisen van het publieke geweten”. De clause werd met kleine variaties herhaald, onder andere in het Vierde Haagse Verdrag van 1907 en in de Geneefse Conventies van 1949 en hun Aanvullende Protocollen van 1977. De metafysische frase heeft een sterke aantrekkingskracht, maar zoals ook het geval is met andere leerstukken van het natuurrecht, kan er misbruik van worden gemaakt,¹⁶⁴ want wie bepaalt wanneer het “geweten van de mensheid” spreekt en wat het zegt?

Er zijn nog andere historische echo's. Het VN-Handvest begint met “Wij, de volken van de Verenigde Naties”, wat doet denken aan “Wij, het volk van de Verenigde Staten”, waarmee de grondwet van de Verenigde Staten van 1789 – de langst overgebleven geschreven grondwet ter wereld – begint. Deze aanhef betekent dat de Verenigde Naties in de eerste plaats ten dienste staan van volkeren en niet van regeringen. Ook de parallellen tussen de Verklaring van de rechten van de mens en de burger (1789) en de Universele Verklaring liggen voor de hand: als belangrijkste opsteller van de Universele Verklaring legde de Fransman René Cassin het verband tussen beide. Men hoeft alleen maar de preambule van de Verklaring van 1789 (“*Overwegende* dat onwetendheid, vergetelheid of minachting van de rechten van de mens de enige oorzaken zijn van de openbare ellende en de corruptie van regeringen”) te vergelijken met de tweede overweging van de Universele Verklaring (“*Overwegende*, dat terzijdestelling van en minachting voor de rechten van de mens geleid hebben tot barbaarse handelingen”) of artikel 1 van de Verklaring van 1789 (“Mensen worden vrij geboren en blijven vrij en met gelijke rechten”) met de eerste zin van artikel 1 van de Universele Verklaring (“Alle mensen worden vrij en gelijk in waardigheid en rechten geboren”).¹⁶⁵ Het feit dat de Universele Verklaring werd aangenomen in Parijs, nabij Versailles, de plek waar de Verklaring van 1789 was afgekondigd, en dan met name in het Palais de Chaillot, waar Hitler in een beroemde foto was afgebeeld op het voorterras met de Eiffeltoren op de achtergrond toen hij Parijs bezocht na de bezetting door de nazi's in juni 1940, bracht de sprekers van de Algemene Vergadering van de VN in een meditatieve stemming. Naast Cassin verwezen nog verscheidene sprekers naar de Verklaring van 1789, en twee herinnerden aan de Amerikaanse

Onafhankelijkheidsverklaring van 1776 of het Mensenrechtenstatuut van 1791.¹⁶⁶

Artikel 1 van de Universele Verklaring (“Alle mensen worden vrij en gelijk in waardigheid en rechten geboren. Zij zijn begiftigd met verstand en geweten, en behoren zich jegens elkander in een geest van broederschap te gedragen”) bevat de begrippen vrijheid, gelijkheid en broederschap, de drie kardinale beginselen die tijdens de Franse Revolutie en daarna prominent als idealen werden gebruikt (“liberté, égalité, fraternité”).¹⁶⁷ Dezelfde trias doortrekt ook de eerste overweging van de preambule, zij het minder duidelijk: “Overwegende, dat erkenning ... van de gelijke en onvervreembare rechten van alle leden van de mensengemeenschap grondslag is voor de vrijheid, gerechtigheid en vrede in de wereld”. Het gendergevoelige woord “broederschap” is hier vervangen door de metafoor van “de mensengemeenschap” (in de originele Engelse versie wordt “human family” en daarmee een familiemetafoor gebruikt).¹⁶⁸ Bovendien merkte de Chinese afgevaardigde P.C. Chang ooit op dat zelfs de eerste drie artikelen van de Universele Verklaring de drie-eenheid expliciet weerspiegelden: het eerste artikel bevatte het idee van broederschap, het tweede dat van non-discriminatie of gelijkheid, en het derde dat van vrijheid.¹⁶⁹ Cassin zelf herinnerde de Algemene Vergadering van de VN aan dit verband op de dag vóór de afkondiging van de Universele Verklaring: “Evenals de Verklaring van 1789 werd zij [de Universele Verklaring, *adb*] gegrondvest op de grote beginselen van vrijheid, gelijkheid en broederschap; maar zij werd aangepast aan het huidige tijdperk ...”¹⁷⁰

Eleanor Roosevelt, de voorzitter van de Commissie voor mensenrechten en weduwe van de voormalige president, vergeleek de Universele Verklaring in haar geheel ook nog met de Magna Charta van 1215 – wellicht het eerste instrument in het Westen dat bescherming bood tegen willekeurig overheidsop treden.¹⁷¹ Op 9 december 1948 verklaarde zij in de Algemene Vergadering van de VN dat de Universele Verklaring “wel eens de Magna Charta van de hele mensheid zou kunnen worden”.¹⁷² Sinds 1945 hing het idee van een Magna Charta op de een of andere manier in de lucht: het VN-Handvest werd een charter genoemd in plaats van een convenant (de naam die eerder gegeven was aan het statuut van de Volkenbond dat het eerste deel van het Verdrag van Versailles vormde) waardoor, volgens de rechtsgeleerde Hans Kelsen, het semantische accent verschoof van een interstatelijk contract (convenant) naar een grondwet die herinnerde aan de strijd voor vrijheden en democratie (charter of handvest).¹⁷³ Bij de besprekingen van het VN-Handvest betwistte de Belgische afgevaardigde Fernand Dehousse deze opvatting. Hij zei dat een handvest niet door het volk werd verkregen, maar aan het

volk werd verleend door een koning.¹⁷⁴ Zijn opmerkingen zouden uiteindelijk leiden tot de goedkeuring van de naam “convenant” in het Engels en “pacte” in het Frans voor de twee mensenrechtenverdragen van 1966. Tijdens de voorbereidende debatten van de Universele Verklaring hadden verschillende afgevaardigden vóór Roosevelt naar de Magna Charta verwezen,¹⁷⁵ hoewel slechts één persoon de toekomstige Universele Verklaring met de Magna Charta had vergeleken zoals zij dat had gedaan: de Cubaanse econoom Gustavo Gutiérrez y Sánchez. Reeds in 1945 had hij zijn voorstel voor een dergelijke verklaring *La Carta Magna de la comunidad de las naciones* (De Magna Charta van de gemeenschap der naties) genoemd.¹⁷⁶ Toch was het Rooseveltts gebruik van de term Magna Charta dat iconisch werd en als een orakel weerklonk in de volgende decennia.¹⁷⁷

Met name in de *travaux préparatoires* voor de Universele Verklaring werd ook verwezen naar andere historische gebeurtenissen, zoals de revoluties van 1789 (in Frankrijk), 1848 (in heel Europa), 1910 (in Mexico) en 1917 (in de Sovjet-Unie); het Verdrag van Versailles van 1919; het Verdrag van München van 1938; of het Marshallplan van 1948. Omdat 1948 bijvoorbeeld niet alleen het jaar van de Universele Verklaring was, maar ook van de honderdste verjaardag van de revoluties van 1848, verwees Cassin regelmatig naar het emancipatoire karakter van 1848 en naar de afschaffing van de slavernij op Frans grondgebied in dat jaar.¹⁷⁸ Deze verwijzingen, evenals die naar talrijke historische figuren (Jefferson, Lincoln, Marx, Wilson, Lenin, Stalin, Hitler, Mussolini, Churchill, Truman), waren sporadisch en onsystematisch.

Rechtsmiddel, verzoekschrift en opstand

In de verschillende ontwerpen van de Universele Verklaring worstelden de afgevaardigden ook met drie procedurele rechten (rechten die nodig zijn om andere rechten te beschermen): het recht op een rechtsmiddel, het recht op een verzoekschrift en het recht van opstand. Het eerste bevatte het recht om gehoord en geholpen te worden door bevoegde nationale of internationale rechterlijke instanties indien iemands rechten werden geschonden, het tweede het recht om te klagen over en bij de autoriteiten, het derde het recht om hen af te zetten wanneer zij faalden. De uitkomst van deze drie discussies was zeer uiteenlopend: het recht op een rechtsmiddel werd een artikel in de Universele Verklaring, het petitierecht werd er geheel uit geschrapt en het recht van opstand belandde in de preambule.

Het recht op een rechtsmiddel werd artikel 8 van de Universele Verklaring: “Een ieder heeft recht op daadwerkelijke rechtshulp van bevoegde nationale rechterlijke instanties tegen handelingen, welke in strijd zijn met de grondrechten hem toegekend bij Grondwet of wet”. Het was een recht dat impliciet onder meer het recht op *habeas corpus* omvatte – het recht op een rechterlijke vaststelling van de wettigheid van iemands detentie zoals geformuleerd in de Habeas Corpus Act van 1679.¹⁷⁹ Later voorzag het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten in beide afzonderlijk: artikel 2.3 werd gewijd aan het recht op een effectief rechtsmiddel en artikel 9.4 aan het recht op *habeas corpus*.

Vreemd genoeg is het recht om in een verzoekschrift bij de overheid verhaal te halen voor geleden onrecht helemaal niet in de Universele Verklaring opgenomen, hoewel het zo overduidelijk een betere handhaving van de mensenrechten garandeert. Deze omissie was het onvoorziene resultaat van twee potentiële bronnen van verwarring: het was onduidelijk of het recht om een verzoekschrift tot de nationale regering te richten moest worden aangevuld met een recht om verzoekschriften aan de Verenigde Naties te sturen en het was onduidelijk hoe dit recht in de praktijk moest worden vormgegeven.¹⁸⁰ Omdat de tijd ontbrak om deze fundamentele onopgehelderde kwesties te doordenken, werd de discussie hierover uitgesteld en het recht uit de Universele Verklaring geschrapt.¹⁸¹ Maar het werd niet voorgoed opgeofferd. Het werd namelijk het onderwerp van een resolutie van de Algemene Vergadering van de VN, getiteld “Recht op petitie”, die werd ingediend op dezelfde avond dat er over de Universele Verklaring werd gestemd. Ze werd aangenomen met een meerderheid van veertig stemmen voor en acht onthoudingen en ze noemde het petitieright “een essentieel mensenrecht dat in de grondwetten van een groot aantal landen wordt erkend” en dat in overweging moest worden genomen bij de opstelling van wat toen nog een enkelvoudig mensenrechtenverdrag heette te worden.¹⁸²

Vele jaren en debatten later werd een oplossing voor het petitieright gevonden onder de vorm van een facultatief protocol dat elk van de convenanten zou vergezellen. Krachtens deze protocollen zouden twee comités – het VN-Comité voor mensenrechten (vanaf 1976) en het VN-Comité voor economische, sociale en culturele rechten (vanaf 2013) – bevoegd worden om mededelingen te ontvangen en te behandelen afkomstig van individuen die beweerden slachtoffer te zijn van een schending van een of meer van hun verdragsrechten door de staat. In sommige opzichten doet dit systeem van klachten over men-

senrechtenschendingen denken aan de *cahiers de doléance*, de registers met klachten die in Frankrijk circuleerden in de maanden voor het uitbreken van de Revolutie van 1789. Verschillende van deze *cahiers*, samengesteld door een grote verscheidenheid aan burgers, zijn bewaard gebleven; zij geven een indruk van wat de publieke opinie dacht en eiste in dat memorabele jaar 1789.¹⁸³ Evenals de *cahiers de doléance* geven de verzamelde klachten bij de VN-Comités een betrouwbaar beeld van de toestand van de mensenrechten in de wereld.¹⁸⁴ Beide procedures zijn bescheiden maar solide mechanismen om de mensenrechten te handhaven.

Het meest controversiële idee van de Universele Verklaring was echter niet het recht op een rechtsmiddel of het petitieright, maar het recht op verzet of het recht van opstand. Dit idee vond zijn weg in de derde overweging van de preambule van de Universele Verklaring:

Overwegende, dat het van het grootste belang is, dat de rechten van de mens beschermd worden door de suprematie van het recht, opdat de mens niet gedwongen worde om in laatste instantie zijn toevlucht te nemen tot opstand tegen tirannie en onderdrukking, ...¹⁸⁵

Hoe ongelooflijk het ook moge klinken, de Universele Verklaring is ooit op sommige plaatsen verboden geweest, zoals in Brest, Wit-Rusland, onder Aleksandr Loekasjenko, en in El Paso, Texas, tijdens het McCarthyisme, en deze provocerende historische overweging is wellicht een van de redenen geweest.¹⁸⁶

Evenals de rechten op een rechtsmiddel en op petitie vloeit het recht om in opstand te komen tegen de tirannie van een regering voort uit de theorie dat regeringen zijn ingesteld met als hoofddoel de rechten van hun burgers te beschermen tegen misbruik. Deze theorie ligt ten grondslag aan artikel 21 van de Universele Verklaring: “De wil van het volk zal de grondslag zijn van het gezag van de Regering”. Regeringen die geen gevolg geven aan klachten en tirannen die hun macht misbruiken, onrechtvaardige wetten uitvaardigen en de mensenrechten niet eerbiedigen of beschermen, kunnen worden afgezet. Onder verschillende gedaanten heeft deze theorie altijd een grote rol gespeeld in de geschiedenis. Zo zijn de voorwaarden waaronder tirannenmoord gerechtvaardigd was, al sinds de oudheid het voorwerp geweest van politieke speculatie.¹⁸⁷ In de twee belangrijkste achttiende-eeuwse verklaringen over de mensenrechten wordt het recht om in opstand te komen genoemd als een belangrijk beginsel in het contract tussen de heerser en diens onderdanen. De tweede overweging van de Onafhankelijkheidsverklaring van 1776 in de Verenigde Staten bepaalt namelijk dat

Telkens wanneer een Regeringsvorm deze doeleinden [namelijk de onvervreemdbare mensenrechten, *adb*] wil vernietigen, het Volk het Recht heeft deze te wijzigen of af te schaffen en een nieuwe Regering in te stellen,¹⁸⁸

en artikel 2 van de Verklaring van de rechten van de mens en de burger van 1789 in Frankrijk stipuleert:

Het doel van elke politieke vereniging is de instandhouding van de natuurlijke en niet-opschortbare rechten van de Mens. Deze rechten zijn vrijheid, eigendom, veiligheid en verzet tegen onderdrukking.¹⁸⁹

De meeste critici vreesden dat een recht op verzet meteen zou geïnterpreteerd worden als een recht op *gewapend* verzet en om die reden verwierpen velen het vrijwel onmiddellijk. De beroemdste onder hen was Jeremy Bentham, die de Franse Verklaring van 1789 aanviel in een essay uit 1796 dat in het Frans ongepubliceerd bleef tot 1816 en in het Engels tot 1834 (na zijn dood).¹⁹⁰ Hij noemde de Verklaring een verzameling “slechte formules” en verklaarde in een beroemde passage: “*Natuurlijke rechten* is eenvoudige onzin: natuurlijke en niet-opschortbare rechten, retorische onzin, – onzin op stellen”.¹⁹¹ Hij vreesde in het bijzonder dat een recht om zich te verzetten tegen onderdrukking willekeurig en gewelddadig zou worden uitgeoefend en niet alleen burgerlijke ongehoorzaamheid maar ook anarchie zou aanmoedigen, omdat het, door de omverwerping van de bestaande overheid te billijken, alle toekomstige overheden zou ondermijnen, met inbegrip van de overheid die de rebellen zelf zouden installeren.¹⁹² Een andere criticus van het recht van opstand was Immanuel Kant. Die schreef erover in 1792-1797 met de Franse Revolutie nog levendig in gedachten. Kant betoogde dat de rechten op opstand en op tirannenmoord met zichzelf in tegenspraak waren, maar ontkende niet dat beide een rol konden spelen als een stilzwijgende dreiging, ver weg maar permanent, tegen elke soeverein.¹⁹³

Ondanks deze kritiek werd het idee van een recht op verzet als een centraal leerstuk van het natuurrecht gezien, want als de staat de mensenrechten die al vóór de oprichting van de staat bestonden, niet respecteerde, dan had het individu het recht om tegen die staat in opstand te komen.¹⁹⁴ Het idee van opstand bleef door de eeuwen heen voortbestaan en het werd van meet af aan opgenomen in het eerste ontwerp van de Universele Verklaring, dat van de Afdeling Mensenrechten van het VN-Secretariaat Secretariaat, als artikel 29: “Een ieder heeft het recht, hetzij individueel, hetzij met anderen, zich te verzetten tegen onderdrukking en tirannie”.¹⁹⁵ Dit idee werd overgenomen door Cassin, wiens ontwerp het zelfs uitbreidde in artikel 25 als:

Wanneer een regering de fundamentele rechten en vrijheden van de mens ernstig of systematisch met voeten treedt, hebben individuen en volkeren het recht zich te verzetten tegen onderdrukking en tirannie, onverminderd hun recht om een beroep te doen op de Verenigde Naties.¹⁹⁶

Dit artikel werd op 17 juni 1947 kort besproken, waarbij Hernán Santa Cruz uit Chili opmerkte dat het wel eens heel moeilijk zou kunnen zijn om te zeggen wanneer precies een regime zijn volk zo systematisch van zijn rechten beroofde dat het recht om zich tegen onderdrukking te verzetten in werking trad.¹⁹⁷ Op 1 juli 1947 uitten veel afgevaardigden de wens om dit recht naar de preambule te verplaatsen.¹⁹⁸ Dit gebeurde uiteindelijk op 6 mei 1948, toen het de zesde overweging van de preambule werd met de volgende tekst:

Overwegende, dat het van wezenlijk belang is, wil de mensheid zich niet als laatste redmiddel genoodzaakt zien tegen tirannie en onderdrukking in opstand te komen, dat de mensenrechten door de gemeenschap der naties worden beschermd en zowel door het internationale als door het nationale recht worden gewaarborgd.¹⁹⁹

Op 15 juni 1948 werd de tekst enigszins aangepast:

Overwegende, dat het van wezenlijk belang is, wil de mensheid niet in laatste instantie gedwongen worden om in opstand te komen tegen tirannie en onderdrukking, dat de mensenrechten beschermd worden door een regime van het recht ...²⁰⁰

Tot de tegenstanders van een recht van opstand behoorden bijvoorbeeld Omar Loutfi uit Egypte en Salvador López uit de Filippijnen: zij meenden dat het volstond te vermelden dat de mensenrechten door een regime van het recht moesten worden beschermd.²⁰¹ De formulering “regime van het recht” werd trouwens later op instigatie van de Britse delegatie gewijzigd in “rechtsstaat” in de Engelse versie (en dat werd vervolgens “de suprematie van het recht” in de Nederlandstalige versie).²⁰² Víctor Pérez Perozo uit Venezuela was van mening dat een verwijzing naar het recht van opstand meer op zijn plaats zou zijn geweest in een aparte resolutie van de Algemene Vergadering van de VN.²⁰³

Op 12 oktober 1948 legde de Cubaanse delegatie echter een bom onder de besprekingen door vraagtekens te zetten bij de verplaatsing van het recht van opstand naar de preambule. Zij stelde voor dit recht opnieuw op te nemen als een volwaardig artikel met de volgende bewoordingen: “Een ieder heeft het recht zich te verzetten tegen daden van onderdrukking of tirannie”.²⁰⁴ Dit was een herformulering van een passage uit de ontwerpverklaring over mensenrechten die deze delegatie

reeds op 12 februari 1946 had ingediend.²⁰⁵ Een maand later, op 18 november 1948, stelde Ecuador voor om de twee historische overwelingen samen te voegen tot één: “*Overwegende* dat veronachtzaming en minachting van de mensenrechten de voornaamste oorzaak zijn van oorlogen en opstanden, aangezien de onderdrukten altijd proberen te revolteren tegen tirannie”.²⁰⁶ Beide voorstellen, het Cubaanse om het recht van opstand aan te scherpen en het Ecuadoraanse om het af te zwakken, leidden tot een fel debat op 29 november 1948 – nauwelijks elf dagen voor de proclamatie van de Universele Verklaring.

De Cubaanse afgevaardigde Guy Pérez Cisneros verwees naar de negentiende-eeuwse onafhankelijkheidsstrijd van de Latijns-Amerikaanse landen.²⁰⁷ De Franse gedelegeerde René Cassin herinnerde aan “de nobele beginselen van 1789 en ook aan de situatie die door de recente gebeurtenissen is ontstaan” en waarschuwde dat het recht om in opstand te komen alleen kon gelden wanneer een regime zich stelselmatig tiranniekelijk gedroeg en dat het niet mocht fungeren als toestemming om in individuele gevallen van misbruik ongehoorzaam te zijn.²⁰⁸ Voor Hernán Santa Cruz uit Chili was het recht om zich te verzetten tegen onderdrukking de bestaansgrond zelf van de democratische staat.²⁰⁹ Alexandre Bogomolov uit de Sovjet-Unie zag een parallel tussen de Franse en de Russische Revolutie, en verdedigde het idee van een recht van opstand.²¹⁰ Stephan Demchenko van de Oekraïense Socialistische Sovjetrepubliek sloot zich daarbij aan.²¹¹

Er was hevig verzet tegen het Cubaanse initiatief. De Argentijnse afgevaardigde Enrique Corominas wilde de opstandsclausule verwijderen en nader bestuderen.²¹² Andere landen waarschuwden dat individuen het recht om in opstand te komen zouden interpreteren als een vrijbrief om willekeurig ongehoorzaam te zijn aan het gezag. De gedelegeerde van de Verenigde Staten, Eleanor Roosevelt, vreesde dat de formule, indien te expliciet gesteld, zou worden misbruikt om aan te zetten tot wanorde, subversie en opruiing tegen een wettige regering.²¹³ Anderen merkten, in navolging van Kant, op dat rebellie uit de aard der zaak nooit een recht kon zijn omdat zij per definitie illegaal was. De Britse afgevaardigde Ernest Davies dacht dat opstand een laatste redmiddel was dat alleen kon worden gebruikt “wanneer het wettige regime op instorten stond, zoals in veel landen het geval was geweest na de nazi-invasie; op zo’n moment was verzet niet alleen een noodzaak, maar ook een plicht”.²¹⁴ Net als anderen was hij van mening dat de erkenning van een recht van opstand “het risico van het aanzetten tot anarchie met zich mee zou brengen”.²¹⁵ “Bovendien, hoe zou het ooit mogelijk zijn om precies te bepalen waar onderdrukking en tirannie be-

gonnen?”²¹⁶ Zoals Bentham al vermoedde, was het aartsmoelijk te vast te stellen wie kon beslissen wanneer een bepaald niveau van repressie zou overgaan in systematische tirannie die een opstand kon legitimeren. Er bestond een permanent risico dat het recht van opstand misbruikt zou worden.

Uiteindelijk werd een compromis gevonden. Drie voorstanders van het idee – Cuba, Chili en Frankrijk – dienden op 30 november 1948 een gezamenlijk amendement in dat inhield dat opstand “als laatste redmiddel” in de preambule zou worden vermeld. Het werd diezelfde dag met vijftientig stemmen tegen één (Zweden), bij elf onthoudingen aangenomen.²¹⁷

Naast het goedgekeurde gezamenlijke amendement werd in dezelfde historische overweging ook een sterk recept gegeven om rebellie te voorkomen door prominent te verwijzen naar de algemene bescherming van de rechtsstaat. Een voorstel om aan artikel 21 – het artikel over democratie – een recht toe te voegen om zich binnen de grenzen van de wet tegen de regering te verzetten, werd echter verworpen.²¹⁸ Toen tijdens de slotzitting van de Algemene Vergadering van de VN op 10 december 1948 werd gestemd over de derde historische overweging van de Universele Verklaring, die het recht op rebellie bevatte, werd deze unaniem aangenomen. Het recht op rebellie bleef dus behouden in de Universele Verklaring, zij het in afgezwakte vorm: het werd verplaatst van de operationele paragrafen naar de preambule, het werd geen recht meer genoemd, en het werd voorgesteld als slechts een vage mogelijkheid.

Het begrip opstand bleef notoir glibberig, zoals ook blijkt uit de geschiedenis van het internationaal humanitair recht. Tijdens de voorbereidende debatten van de Geneefse Conventies van 1949 werd heftig gedebatteerd over het onderscheid tussen (op een schaal van klein naar groot) een rel, een opstand en een burgeroorlog. Onder de naam “niet-internationale gewapende conflicten” werden burgeroorlogen gecodificeerd, eerst in het gemeenschappelijk artikel 3 van de Geneefse Conventies van 1949, later in het Tweede Aanvullend Protocol van 1977, maar opstanden en rellen bleven onder de radar. Hoewel de slachtoffers van opstanden en rellen door mensenrechteninstrumenten worden beschermd, menen sommigen dat hier nog een leemte in het internationaal recht bestaat die met aanvullende “Normen van menselijkheid” zou moeten worden opgevuld.

De goedkeuring van de Universele Verklaring vond plaats onder dreigende Koude-Oorlogsspanningen die in het decennium daarna een hoogtepunt zouden bereiken. Het opstellen van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten en het Internationaal

Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten kreeg hoofdzakelijk zijn beslag in de periode 1949-1954. De bijna identieke preambules van beide convenanten werden zelf aangenomen in 1952, tijdens de Koreaanse Oorlog, een periode van grote internationale politieke wijvingen.²¹⁹ Tijdens de besprekingen over beide convenanten werd de rebellieclausule stilzwijgend geschrapt en vervangen door de minder radicale garanties: het recht op een rechtsmiddel en het recht om een verzoekschrift in te dienen – gecombineerd met protocollen die klachtenprocedures, inspectiebezoeken en rapportageverplichtingen voorschreven en regelden.²²⁰ Dit werden de erkende kanalen waarlangs de stem van de wereld – bij wijze van spreken – kon worden gehoord.

Conclusie

Bentham had ongelijk om de preambulaire overwegingen en soortgelijke passages af te doen als “sleetse formules”. Zij geven een rudimentaire schets van een consistente mensenrechtensvisie op het verleden. Daarom is het tijd voor een gedachte-experiment: als de opstellers van historische overwegingen zoals we ze leerden kennen geconfronteerd zouden worden met de drie metafysische vragen die in het begin werden gesteld, wat zouden zij dan antwoorden? Hieronder volgt een poging tot reconstructie. Passend bij het speciale genre van de preambule, vormt zij een combinatie van feiten en hypothesen, en van beginselen en waarschuwingen.

Als de wereld met één stem kon spreken, wat zou hij dan zeggen over het verleden? Hij zou over de samenleving spreken in metaforen van familie en mozaïek om de spanning tussen eenheid en verscheidenheid uit te drukken. Hij zou verhalen vertellen over het fundamentele conflict tussen vrijheid en tirannie. Hij zou uitleggen dat de diepste bestemming van de staat erin bestaat de mensenrechten van zijn huidige en toekomstige burgers te eerbiedigen, te beschermen en te bevorderen – niet te schenden – en dat overheden hun bevoegdheden in de eerste plaats moeten gebruiken om deze drie plichten te vervullen. Hij zou de lange strijd schetsen van het opeisen van mensenrechten door middel van meningsuiting, kritiek, debat, politiek engagement, rechtsmiddelen, verzoekschriften, en, als allerlaatste toevlucht in geval van onrechtvaardige wetten en wijdverbreide of systematische schendingen door tirannen, door middel van opstand. Onvermijdelijk zou de wereld ook met een knipoog opmerken dat als hij met één stem kon spreken, hij de voorkeur zou geven aan milde meerstemmigheid.

Als de wereld een gebeugen had, hoe zou hij zich de vorige generaties herinneren? Hij zou er zich pijnlijk van bewust zijn hoe vaak de mensenrechten met voeten waren getreden bij onnoemelijke wreedheden, tot en met de meest recente toe. De terugblik van de wereld zou specifiek zijn en niet vaag – hij zou elk slachtoffer bij naam noemen en trachten niemand te vergeten. Zijn herinnering zou niet ahistorisch of transhistorisch zijn. De wereld zou zich ook verzoenen met het Tolstojaanse principe dat elke ongelukkige familie zich haar trauma's en die van vorige generaties op haar eigen manier herinnert. En hij zou rillen bij de gedachte aan toekomstige wreedheden en de herinneringen in hun nasleep.

Als de wereld een geweten had, hoe zou hij dan de geschiedenis beoordelen? Hij zou uitleggen dat “het geweten van de mensheid” een metafoor is voor het geheel van gewetens van personen die ooit op aarde hebben geleefd en vooral van de huidige generaties. Hij zou eer betuigen aan de menselijke waardigheid en diep medeleven tonen met de slachtoffers van de geschiedenis. Hij zou ook schoorvoetend vaststellen dat zelfs de plegers van grove misdaden en zelfs de grootste vijanden van de mensheid over mensenrechten beschikken. Hij zou internationale strafhoven verdedigen, maar aarzelen om een Tribunaal van de Geschiedenis in te stellen. Hij zou benadrukken dat – vóór elke aanspraak op geluk – de hoogste doelen van de mensheid erin bestaan een minimum aan vrede te bereiken en te voorkomen dat de menselijke tragedie van het verleden zich in de toekomst herhalen.²²¹ De wereld zou voor het vellen van een oordeel zoeken naar analogieën en dan verwijzen naar een dubbel trauma: de eerste schok, in 1945, dat *het* opnieuw gebeurde *onder onze ogen, ondanks* onze principiële vastberadenheid, in 1918, om de wreedheden te stoppen. En de tweede schok, in latere decennia, dat *het* ondanks alles toch steeds weer gebeurde. De mislukte belofte van niet-herhaling zou het geweten van de mensheid achtervolgen.

Hier houdt het gedachte-experiment op. Het is gemakkelijk om het af te doen als een retorische fantasie met versleten formules van weleer, die bij ceremoniële gelegenheden worden afgestoft. Maar misschien bevat het een aannemelijke schets van een mensenrechtensvisie op het verleden. Als dat zo is, zoals ik geloof, zou het een visie kunnen zijn die niet alleen de opstellers van historische overwegingen inspireert, maar ook ons allemaal.

Noten

- 1 Thomas Paine, *Agrarian Justice* (Philadelphia: Benjamin Franklin Bache, 1797), <https://www.tompainetoday.com/commonsense/thomas-paines-writings/agrarian-justice>. Alle websites werden voor het laatst bezocht op 1 maart 2022.
- 2 Voorbeelden van verdragen die naar het verleden verwijzen zijn de Verdragen van Westfalen (1648) en Versailles (1919), het Akkoord van Potsdam (1945), het Vredesakkoord van Taif (1989), het addendum bij het Basisakkoord van Erdut van 1995 (1997), de Vredes- en Verzoeningsovereenkomst van Arusha (2000), en de Overeenkomst van Dar-es-Salaam (2006). Zie <https://peacemaker.un.org>. Sommige nationale grondwetten (bv. van Kroatië, Hongarije, Polen, Zuid-Afrika) bevatten ook historische overwegingen. De website <https://constituteproject.org> vermeldt 80 grondwetten met verwijzingen naar de geschiedenis van het land, 18 met verwijzingen naar misdrijven van het vorige regime en 31 met verwijzingen naar politieke figuren.
- 3 Eleanor Roosevelt in Johannes Morsink, *The Universal Declaration of Human Rights: Origin, Drafting, and Intent* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999), 56-57.
- 4 Bij de toekenning van de Nobelprijs voor de Vrede in 1968 aan René Cassin vergeleek Aase Lionaes, voorzitter van het Nobelcomité van de Noorse Storting, de Universele Verklaring met de Tien Geboden: “[D]e morele geboden die in de Verklaring zijn vervat, zullen, net als die welke op de tafelen van Mozes zijn geschreven, in de komende jaren een krachtige rol spelen bij de hervorming van het geweten van de mens ...”. Zie <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1968/ceremony-speech>. Zie ook René Cassin, “Van de Tien Geboden tot de Rechten van de Mens”, <http://renecassin.over-blog.com/article-from-the-ten-commandments-to-the-rights-of-man-72080499.html>.
- 5 Voor nuttige opmerkingen over de verwoording van morele principes door middel van formules, zie Jeremy Waldron, red., “*Nonsense upon Stilts*”: *Bentham, Burke, and Marx on the Rights of Man* (Londen en New York: Methuen, 1987), 177-181.
- 6 Zie de discussie over de literaire stijl van het Handvest van de Verenigde Naties (VN) in Doc. WD 435 CO/199 (20 June 1945), in *Documents of the United Nations Conference on International Organization San Francisco, 1945* (Londen en New York: United Nations Information Organizations, 1945-1955) [verder afgekort als *UNCIO*], <http://digitallibrary.un.org/record/1300969?ln=en>, deel 17, 281-284. Zie ook Ruth Russell, *A History of the United Nations Charter: The Role of the United States 1940-1945* (Washington: Brookings Institution, 1958), 913-917.
- 7 William Schabas, red., *The Universal Declaration of Human Rights: The Travaux Préparatoires* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), cxxiv.
- 8 Zie Martti Koskeniemi, “The Preamble of the United Nations Declaration of Human Rights”, in Gudmundur Alfredsson en Eide Asbjørn, red., *The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement* (Den Haag, etc.: Nijhoff, 1999), 30-31; Antoon De Baets, “The Impact of the Universal Declaration of Human Rights on the Study of History”, *History and Theory*, 48 nr. 1 (februari 2009), 21-23.

- Jean-Pierre Cot, Mathias Forteau en Alain Pellet, red., *La Charte des Nations Unies: Commentaire article par article* (Paris: Economica, 1985), 2, noemen de preambule van het VN Handvest van “democratische, messiaanse en rooseveltiaanse inspiratie”.
- 9 American Anthropological Association, “Statement on Human Rights”, *American Anthropologist*, 49, nr. 4 (oktober - december 1947), 539-543.
- 10 De UNESCO had een Comité voor de theoretische grondslagen van de mensenrechten ingesteld (onder leiding van historicus Edward Carr), dat zijn verslag oorspronkelijk op 31 juli 1947 indiende. Voor de ontvangst van het onderzoek door de VN-Commissie voor mensenrechten, zie VN Doc. E/CN.4/SR.26 (3 december 1947); voor de reactie van de UNESCO, zie VN Doc. E/CN.4/78 (16 december 1947). Een selectie van de reacties op het onderzoek werd gepubliceerd als UNESCO, red., *Human Rights: Comments and Interpretations* (VN Doc. UNESCO/PHS/3(rev.)) (Parijs: UNESCO, 25 juli 1948). Voor het verhaal, zie Morsink, *Universal Declaration*, 301-302, en Mark Goodale, “The Myth of Universality: The UNESCO ‘Philosophers’ Committee’ and the Making of Human Rights”, *Law & Social Inquiry*, 43 nr. 3 (zomer 2018), 596-617.
- 11 UNESCO, red., *Human Rights*, i.
- 12 Edward Carr, Benedetto Croce, Salvador de Madariaga, S. V. Puntambekar en Pierre Teilhard de Chardin.
- 13 VN Doc. A/PV.181 (10 december 1948).
- 14 Zie <https://media.un.org/en/asset/k10/k10fjil2rj> op 0.15-0.40.
- 15 VN Doc A/C.3/SR.905 (1 oktober 1948).
- 16 *Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law no. 10, Nuernberg, October 1946-April 1949*, deel 3 (“De zaak van de rechters”) (Washington: Government Printing Office, 1981), 983: “De Algemene Vergadering is geen internationale wetgever, maar zij is het meest gezaghebbende orgaan dat er bestaat voor de interpretatie van de wereldopinie”.
- 17 VN Doc. A/PV.178 (9 december 1948).
- 18 Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht (1969; in werking getreden in 1980), in VN, *Treaty Series*, deel 1155, 331-512, artikel 31.2.
- 19 Makane Moïse Mbengue, “Preamble”, *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (2006), <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law/epil/9780199231690/law-9780199231690-e1456?prd=EPIL>, §§1, 11. Zie ook Jan Klabbers, “Treaties and Their Preambles,” in Michael Bowman en Dino Kritsiotis, red., *Conceptual and Contextual Perspectives on the Modern Law of Treaties* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018), 172-200.
- 20 Voor voorbeelden van het gebruik van preambules in rechtszaken, zie Mbengue, “Preamble”, *passim*; Klabbers, “Treaties and their Preambles”, 183-189, 194-195; Olivier Corten en Pierre Klein, red., *The Vienna Conventions on the Law of Treaties: A Commentary* (Oxford: Oxford University Press, 2011), 824-825; Wolfrum, “Preamble”, 105-106 (§13).
- 21 Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht (1969), artikel 32.
- 22 Zie ook Schabas, red., *Universal Declaration*, xxxviii.
- 23 Op microniveau heb ik niet systematisch biografieën van de protagonisten van de *travaux préparatoires* geraadpleegd. Zie voor biografische schetsen van de hoofdrolspelers van de Universele Verklaring: M. Glen Johnson, “A Magna Carta for Mankind: Writing the Universal Declaration of Human Rights”, in M. Glen Johnson en Janusz Symonides, red., *The Universal Declaration of Human Rights: A History of Its Creation and Implementation, 1948-1998* (Parijs: UNESCO, 1998), 19-78, en Morsink, *Universal Declaration*, 28-35. Verscheidene van deze hoofdrolspelers hebben memoires geschreven of waren het onderwerp van biografieën.

- 24 *UNCIO*, deel 1, 631.
- 25 Officiële webpagina van het VN-Handvest: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>. Officiële vertaling: <https://wetten.overheid.nl/BWBV0004143/1973-09-24>.
- 26 VN Doc. A/RES/217(III) A (10 december 1948).
- 27 Officiële webpagina van de Universal Verklaring: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>. Officiële vertaling: <https://wetten.overheid.nl/BWBV0001008/1948-12-10>.
- 28 VN Doc. A/RES/260(III) A (9 december 1948). Zie ook Hiram Abtahi en Philippa Webb, red., *The Genocide Convention: The Travaux Préparatoires* (Leiden, Brill, 2008), 2084. De beelden tonen een iets andere uitslag: 55 stemmen tegen, met 3 afwezigingen (Costa Rica, El Salvador en Zuid-Afrika). Zie <https://media.un.org/en/asset/k1v/k1v570koon> op 2:11:34-2:15:16.
- 29 Officiële webpagina van het Genocideverdrag: <https://www.un.org/en/genocide-prevention/genocide-convention.shtml>. Officiële vertaling: <https://wetten.overheid.nl/BWBV0005551/1966-09-18>.
- 30 VN Doc. A/CONF.183/SR.9 (17 juli 1998), in *United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court, Rome, 15 June - 17 July 1998: Official Records* (New York: VN, 2002), deel 2, 121. Zie ook VN Doc. A/RES/53/105 (26 januari 1999).
- 31 Officiële webpagina van het Statuut van het Internationaal Strafhof: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/Pages/core-legal-texts.aspx>. Officiële vertaling: <https://wetten.overheid.nl/BWBV0001489/2021-12-04>.
- 32 De preambules bij het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten (verder afgekort als IVBPR) en het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten (verder afgekort als IVESCR) werden op 20 oktober 1955 door het Derde Comité van de Algemene Vergadering van de VN aangenomen (54 stemmen tegen, bij twee onthoudingen). Zie VN Doc. A/C.3/SR.640 (20 oktober 1955), §59, en VN Doc. A/3077, §§25-26 (8 december 1955). Op 16 december 1966 nam de Algemene Vergadering van de VN in New York het IVBPR en het IVESCR in hun geheel aan met eenparigheid van stemmen (106 stemmen tegen nul voor het IVBPR; 105 stemmen tegen nul voor het IVESCR). Zie VN Doc. A/RES/2200(XXI) A. Zie ook Marc Bossuyt, *Guide to the “Travaux préparatoires” of the International Covenant on Civil and Political Rights* (Dordrecht, etc.: Nijhoff, 1987), xx, 1-18, 841-851; Ben Saul, red., *The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: Travaux Préparatoires* (Oxford: Oxford University Press, 2016), 1259-1266, 1550-1553, 1681-1684.
- 33 Het ontwerp, dat in 2017 aan de Commissie voor internationaal recht werd voorgelegd, werd verwelkomd voor verdere bestudering in resoluties van de Algemene Vergadering van de VN van 2019-2021. Zie *Report of the International Law Commission, Seventy-First Session (29 April-7 June and 8 July-9 August 2019)*, VN Doc. A/74/10, hoofdstuk II, §13 (p. 5), en hoofdstuk IV. Zie ook VN Doc. A/RES/73/265 (14 januari 2019), VN Doc. A/RES/74/187 (18 december 2019), VN Doc. A/RES/75/136 (22 december 2020), VN Doc. A/RES/76/114 (17 december 2021).
- 34 Commissie voor internationaal recht, *Report on the Work of the Sixty-Ninth Session (1 May-2 June 2017 and 3 July-4 August 2017)*, VN Doc. A/72/10 (11 september 2017), 23 (§46), eerste punt van de toelichting. Een gelijkaardige tekst staat in het *Report of the International Law Commission, Seventy-First Session* (2019), hoofdstuk IV, 24.
- 35 Convention on Crimes against Humanity (ontwerp van 2017, overweging 1 van de preambule): “Indachtig dat in de loop van de geschiedenis miljoenen kinderen, vrouwen en mannen het slachtoffer zijn geworden van misdaden die het geweten van de

mensheid diep schokken ...” Zie Commissie voor internationaal recht, “Third Report on Crimes against Humanity, by Sean D. Murphy, Special Rapporteur”, VN Doc. A/CN.4/704 (23 januari 2017), §§298-301. Merk echter op dat de preambule van het ontwerpverdrag spreekt over “in de loop van de geschiedenis”, terwijl het ICC-Statuut spreekt over “deze eeuw”. Dit is logisch in die zin dat ten tijde van de voorbereiding van het ontwerpverdrag (van 2013 tot 2017) redenen om over “deze eeuw” te spreken door terug te kijken naar de periode 2000-2013 (de eenentwintigste eeuw) of naar de perioden 1913-2013 of 1917-2017 (de eeuw die is verstreken sinds de Eerste Wereldoorlog) niet erg overtuigend zouden zijn.

36 *The Covenant of the League of Nations* (Parijs 1919). Het pact vormt het eerste deel van het Verdrag van Versailles. Voor het eerste ontwerp, dat grotendeels begin januari 1919 werd opgesteld, zie Commission de la Société des Nations, *Projet de pacte* (3-4 februari 1919). Voor het redactieproces, zie Ruth Henig, *The League of Nations* (Londen: Haus, 2010), 25-53, en Antonios Tzanakopoulos, “Le Préambule du Pacte de la Société des Nations”, in Robert Kolb, red., *Commentaire sur le pacte de la Société des Nations* (Brussel: Bruylant, 2014), 79-94.

37 *Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal* (Londen, 8 augustus 1945), VN, *Treaty Series*, deel 82, 279.

38 Voor de Verklaring van Moskou over gruweldaden (1 november 1943), zie http://www.cvce.eu/obj/moscow_declaration_on_atrocities_1_november_1943-en-699fco3f-19a1-47fo-aeco-73220489efcd.html at 280.

39 Voor de toelichtingen van 1952, 1958, 1960, 2016, 2017 en 2020 op de preambules bij de Geneefse Conventies van 1949 en voor de toelichtingen van 1987 op de preambules bij de Aanvullende Protocolen van 1977, zie <https://ihl-databases.icrc.org/ihl>. De eerste Geneefse Conventie, van 1864, had geen preambule. De opvolgers ervan, de Geneefse Conventie van 1906 en de eerste Geneefse Conventie van 1929, spraken in het algemeen over “het inherente kwaad van oorlogvoering” en “het kwaad dat onlosmakelijk verbonden is met oorlog”. De tweede Geneefse Conventie van 1929 verwees naar de Haagse Verdragen nopens de wetten en gebruiken van de oorlog te land van 1899 (nr. 2) en 1907 (nr. 4), waarin sprake was van “het kwaad van de oorlog”.

40 Geneefse Conventie (I) voor de verbetering van het lot der gewonden en zieken, zich bevindende bij de strijdkrachten te velde (Genève, 12 augustus 1949), Toelichting van 2016 - Preambule, §§100, 106-107, noot 10. Zie <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=A6CD9159EA513745C1257F7A0059A49D>.

41 Voor de tekst van de ontwerp artikelen, zie Commissie voor internationaal recht, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries* (2001). Zie ook VN Doc. A/RES/56/83 (28 januari 2002) en VN Doc. A/RES/74/180 (27 december 2019).

42 Voor het verdrag, zie bijlage bij VN Doc. A/RES/2391(XXIII) (26 november 1968). Het werd goedgekeurd met 58 stemmen tegen 7, met 36 onthoudingen en 25 afwezig. Het was om twee redenen controversieel: bezwaren tegen wat sommigen de terugwerkende kracht van het verdrag noemden en bezwaren tegen de speciale vermelding van apartheid als misdrijf tegen de menselijkheid. Voor de voorbereidende besprekingen, zie VN Doc. E/CN.4/906 (15 februari 1966), VN Doc. E/4322 [E/CN.4/940] (20 februari-23 maart 1967), 41-54, en A/PV.1727 (26 november 1968). Voor een procedurele geschiedenis van het verdrag, zie <https://legal.un.org/avl/ha/cnslwch/cnslwch.html>. Voor achtergrond, zie Natan Lerner, “The Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes”, *Israel Law Review*, 4, nr. 4 (oktober 1969), 512-533.

- 43 Het spreekt vanzelf dat dit selectieproces eindeloos kan worden uitgebreid door andere preambules te bestuderen. De op 16 november 1945 aangenomen constitutie van de UNESCO bijvoorbeeld heeft een lange lijst van preambulaire overwegingen, waarvan de tweede en derde stilstaan bij het verleden: “*Dat* onwetendheid over elkaars levenswijze in de loop van de geschiedenis van de mensheid een gemeenschappelijke oorzaak is geweest van achterdocht en wantrouwen tussen de volkeren van de wereld, waardoor hun geschillen maar al te vaak in oorlog zijn uitgebroken; *Dat* de grote en verschrikkelijke oorlog die nu is beëindigd ...”.
- 44 “About the Universal Declaration of Human Rights Translation Project”, <https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Introduction.aspx>.
- 45 Voor besprekingen van de rechtskracht van de Universele Verklaring, zie Schabas, red., *Universal Declaration*, cxix-cxxiii, en in het bijzonder Jaime Oraá Oraá, “The Universal Declaration of Human Rights”, in Felipe Gómez Isa en Koen De Feyter, red., *International Protection of Human Rights: Achievements and Challenges* (Bilbao: Universiteit van Deusto, 2006), 117-132.
- 46 Zie bijvoorbeeld *Kasikili/Sedudu Island, Botswana/Namibia, Judgment I. C. J. Reports 1999*, 1059, §18.
- 47 Zie Doc. 2 G/7 (g) (2) (5 mei 1945) (voorstel van Panama) in *UNCIO*, deel 6, 545-551, en *UNCIO*, deel 3, 265-271. Zie ook Rüdiger Wolfrum, “Preamble”, in Bruno Simma en anderen, red., *The Charter of the United Nations: A Commentary* (Oxford: Oxford University Press, 2012), 103 (§6).
- 48 “Proposals for the Establishment of a General International Organization”, in *Yearbook of the United Nations, 1946-1947* (Lake Success, NY: VN, 1947), 4-12. Dit wordt erkend op p. 17: “De voorstellen van Dumbarton Oaks bevatten geen preambule”.
- 49 Zie bijvoorbeeld de lovende woorden van de Panamese afgevaardigde Ricardo Alfaro op de negende plenaire sessie van 25 juni 1945, Doc. 1210 P/20 (27 juni 1945), in *UNCIO*, deel 1, 621.
- 50 Mark Mazower, *No Enchanted Palace: The End of Empire and the Ideological Origins of the United Nations* (Princeton en Oxford: Princeton University Press, 2009), 9, 21, 29-65. In tegenstelling tot Mazower, maar minder overtuigend, noemen Cot, Forteau en Pellet (*La Charte*, 3) Smuts’ preambule een manifest tegen apartheid. Voor de rol van Smuts tijdens de oprichting van de Volkenbond, zie Henig, *The League of Nations*, 26-29. Voor een algemeen overzicht, zie Christof Heyns, “The Preamble of the United Nations Charter: The Contribution of Jan Smuts”, *African Journal of International and Comparative Law*, 7 nr. 2 (1995), 329-348; Peter Marshall, “Smuts and the Preamble to the UN Charter”, *The Round Table*, 90 nr. 358, 55-65; Saul Dubow, “South Africa’s Racist Founding Father Was also a Human Rights Pioneer”, *New York Times* (18 May 2019).
- 51 Doc. 2 G/14 (d) (26 april 1945), in *UNCIO*, deel 3, 474. Zie ook Doc. 55 P/13 (1 mei 1945), in *UNCIO*, deel 1, 425-426. De Zuid-Afrikaanse tekst varieerde enigszins, onder meer doordat Rolin hem wijzigde: zie Doc. 337 Annex 2, I/1/A/2 (16 mei 1945), in *UNCIO*, deel 6, 648. Smuts had de preambule voor het eerst gepresenteerd op de bijeenkomst van Eerste Ministers van het Britse Gemenebest in Londen op 6 april 1945: zie Heyns, “Preamble”, 334; op p. 341 staat daar een vergelijkende versie van de preambule. Zie ook Willem Gravet, “The Smutsian Concept of ‘Human Rights’”, *South African Journal on Human Rights*, 32 nr. 3 (2016), 544.
- 52 Doc. 1213 ST/23 (23 juni 1945), in *UNCIO*, deel 5, 307.
- 53 Doc. 55 P/13 (1 mei 1945), in *UNCIO*, deel 1, 420-426.
- 54 Doc. 1213 ST/23 (7 mei 1945), in *UNCIO*, deel 6, 277.
- 55 Doc. 785 [I/1/28] (5 juni 1945), in *UNCIO*, deel 6, 359.

- 56 Doc. 785 [I/1/28] (5 juni 1945), in *UNCIO*, deel 6, 359.
- 57 Doc. 817 [I/1/31] (5 juni 1945), in *UNCIO*, deel 6, 365.
- 58 Doc. 817 [I/1/31] (5 juni 1945), in *UNCIO*, deel 6, 366. Zie ook André Salomon, *Le Préambule de la Charte, base idéologique de l'O.N.U.* (Genève en Parijs: Éditions des Trois Collines, 1946), 72.
- 59 Doc. 885 [I/1/34] (9 juni 1945), in *UNCIO*, deel 6, 391.
- 60 Doc. 1006 I/6 (14 juni 1945), in *UNCIO*, deel 6, 13.
- 61 Doc. 1006 I/6 (14 juni 1945), in *UNCIO*, deel 6, 19. Gildersleeve voegde daaraan toe dat Smuts' ontwerp "door anderen is aangevuld, gedeeltelijk ingekort, geherformuleerd en herschikt".
- 62 In zijn commentaar op de definitieve tekst spreekt Wolfrum van "toekomstige" ("Preamble", §5).
- 63 Doc. 1006 I/6 (14 juni 1945), in *UNCIO*, deel 6, 20. De term "gesel" komt voor in het VN-Handvest om oorlog aan te duiden en in het VN-Genocideverdrag om genocide aan te duiden. In de Verklaring van de UNESCO over de verantwoordelijkheden van de huidige generaties ten opzichte van de toekomstige generaties [*Declaration on the Responsibilities of the Present Generations Towards Future Generations*, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13178&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (12 november 1997) wordt de formule van het Handvest ("de gesel van de oorlog") tweemaal gebruikt.
- 64 VN Doc. E/CN.4/SR.7 (31 januari 1947).
- 65 VN Doc. E/CN.4/AC.1/3 (4 juni 1947). De Universele Verklaring telde zeven belangrijke ontwerpen, met inbegrip van de definitieve versie. Ze zijn alle te vinden in Mary Ann Glendon, *A World Made New: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights* (New York: Random House, 2002), 271-314. Voor een geschiedenis van voorlopers van de Universele Verklaring, zie Jan Herman Burgers, "The Road to San Francisco: The Revival of the Human Rights Idea in the Twentieth Century", *Human Rights Quarterly*, 14, nr. 4 (november 1992), 447-477, en Schabas, red., *Universal Declaration*, lxxi-cxxv.
- 66 VN Doc. E/CN.4/AC.1/3 (4 juni 1947).
- 67 VN Doc. E/CN.4/AC.1/SR.6 (13 juni 1947).
- 68 VN Doc. E/CN.4/AC.1/SR.7 (17 juni 1947).
- 69 VN Doc. E/CN.4/AC.1/SR.7 (17 juni 1947). Voor Cassins eerdere ervaring met soortgelijke preambules, zie Jay Winter en Antoine Prost, *René Cassin and Human Rights: From the Great War to the Universal Declaration* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 164-165.
- 70 VN Doc. E/CN.4/AC.1/W.1 (16 juni 1947).
- 71 VN Doc. E/CN.4/W.2/Rev.1 (18 juni 1947). Ook Glendon, *A World Made New*, 176.
- 72 VN Doc. E/CN.4/138 (15 juni 1948).
- 73 VN Doc. E/CN.4/SR.75 (16 juni 1948); VN Doc. A/C.3/SR.166 (30 november 1948) (bespreking); VN Doc. E/CN.4/148/Add.1 (18 juni 1948) (nieuwe versie).
- 74 VN Doc. A/C.3/339 (15 november 1948).
- 75 Schabas, red., *Universal Declaration*, 2898-2899.
- 76 Schabas, red., *Universal Declaration*, 2653, 2708, 2857, 2880, 2889, 2893, 2898, 2899, 2908, 2910.
- 77 VN Doc. A/C.3/SR.167 (30 november 1948). Zie ook Albert Verdoodt, *Naissance et signification de la Déclaration universelle des droits de l'homme* (Leuven: Warny, 1964), 311-312.
- 78 VN Doc. E/600 (17 december 1947) in ECOSOC, *Official Records: Third Year*,

- Sixth Session, Supplement No. 1: Report of the Commission on Human Rights* (Lake Success, NY: VN, 1948), 24 (tekst van het ontwerptract), 30 (toelichting van Frankrijk).
- 79 VN Doc. E.CN.4/95 (21 mei 1948), 16.
- 80 VN Doc. E.CN.4/SR.137 (29 maart 1950), 16.
- 81 VN Doc. A/RES/543(VI) (5 februari 1952).
- 82 VN Doc. E/2256 (14 april-14 juni 1952), in ECOSOC, *Official Records*, 14de zitting, 25 (§§161-162 voor het IVESCR), 41-42 (§§287-289 voor het IVBPR), en 44 en 46 (voor de teksten van de preambule).
- 83 VN Doc. A/AC.10/42 (6 juni 1947); ook VN Doc. E/447 (26 juni 1947). Het Genocideverdrag telde drie belangrijke ontwerpen, met inbegrip van de uiteindelijke versie. Zij zijn alle te vinden in William Schabas, *Genocide in International Law: The Crime of Crimes* (tweede uitgave; Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 655-671. Een verslag van de totstandkoming van de preambule is te vinden in Matthew Lippman, "The Drafting of the 1948 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide", *Boston University International Law Journal*, 3 nr. 1 (1985), 29, 38-40; Matthew Lippman, "The 1948 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: Forty-Five Years Later", *Temple International and Comparative Law Journal*, 8 nr. 1 (1994), 16-17; Schabas, *Genocide*, 73, 86-88.
- 84 VN Doc. E/AC.25/SR.5 (8 april 1948).
- 85 VN Doc. E/AC.25/SR.20 (26 april 1948).
- 86 VN Doc. E/AC.25/SR.21 (27 april 1948).
- 87 VN Doc. E/AC.25/SR.22 (27 april 1948).
- 88 VN Doc. E/AC.25/SR.22 (27 april 1948).
- 89 VN Doc. E/AC.25/W.1/Add.3 (30 april 1948); VN Doc. E/AC.25/W.5 (4 mei 1948).
- 90 VN Doc. E/AC.25/SR.23 (27 april 1948).
- 91 VN Doc. E/AC.25/SR.23 (27 april 1948). Maktos sprak abusievelijk over 1947 als het jaar van het Neurenberg-vonnis.
- 92 VN Doc. E/AC.25/W.1/Add.3 (30 april 1948).
- 93 VN Doc. E/AC.25/SR.23 (27 april 1948) en VN Doc. E/AC.25/SR.24 (28 april 1948).
- 94 VN Doc. E/SR.218 (26 augustus 1948) en VN Doc. A/C.6/SR.65 (2 oktober 1948).
- 95 VN Doc. A/C.6/261 (13 november 1948).
- 96 VN Doc. A/C.6/SR.109 (17 november 1948). Zie ook Christian Tams, Lars Berster en Björn Schiffbauer, red., *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: A Commentary* (Oxford: Hart, 2014), 29.
- 97 VN Doc. A/C.6/SR.109 (17 november 1948).
- 98 VN Doc. A/C.6/SR.109 (17 november 1948). Dit Egyptische amendement was mogelijk geïnspireerd door het eerste ontwerp van de genocideresolutie van de Algemene Vergadering van de VN van 1946. De eerste overweging van dat ontwerp, dat op 2 november 1946 door Cuba, India en Panama werd verspreid, luidde als volgt: "Overwegende dat zich in de loop der geschiedenis en vooral in recente tijden vele gevallen hebben voorgedaan waarin nationale, raciale, etnische of godsdienstige groepen geheel of gedeeltelijk werden vernietigd ..." Zie VN Doc. A/BUR/50 (2 november 1946). In de definitieve resolutie werd deze eerste overweging echter geschrapt. Zie VN Doc. A/RES/96(I) (11 december 1946).
- 99 VN Doc. A/C.6/SR.128 (18 november 1948).
- 100 Abtahi en Webb, red., *Genocide Convention*, 2055.
- 101 M. Cherif Bassiouni, red., *The Legislative History of the International Criminal Court: Introduction, Analysis and Integrated Text* (Ardsley NY: Transnational Publishers, 2005), volume 1, "International Investigative and Prosecutorial Bodies from

- 1919-1994”, 45-54. Een vroeg voorstel, uit 1872, van Gustave Moynier, medeoprichter van het Rode Kruis, om een internationaal strafhof op te richten vond geen gehoor. Zie Christopher Hall, “The First Proposal for a Permanent International Criminal Court”, *International Review of the Red Cross*, nr. 322 (1998), 57-74.
- 102 Zie het ontwerp van de Commissie voor internationaal recht (1994) en het *Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court* (14 April 1998). Het ontwerp van Siracusa uit 1995, gepresenteerd als alternatief voor het ontwerp van 1994, gaf geen commentaar op de preambule van dat ontwerp.
- 103 VN Doc. A/CONF.183/C.1/L.22 (26 juni 1998), in *United Nations Diplomatic Conference*, deel 3, 202.
- 104 VN Doc. A/CONF.183/C.1/SR.20 (30 juni 1998), in *United Nations Diplomatic Conference*, deel 2, 259, §18.
- 105 VN Doc. A/CONF.183/C.1/SR.20 (30 juni 1998), in *United Nations Diplomatic Conference*, deel 2, 260, §25; VN Doc. A/CONF.183/C.1/L32 (30 juni 1998), in *United Nations Diplomatic Conference*, deel 3, 203.
- 106 VN Doc. A/CONF.183/C.1/L.52 (8 juli 1998), in *United Nations Diplomatic Conference*, deel 3, 203.
- 107 Zie ook Tuiloma Neroni Slade en Roger Clark, “Preamble and Final Clauses”, in Roy Lee, red., *The International Criminal Court: The Making of the Rome Statute: Issues, Negotiations, Results* (Den Haag: Kluwer, 1999), 422, 426.
- 108 *United Nations Diplomatic Conference*, deel 3, 197, 199. M. Cherif Bassiouni, red., *The Legislative History*, deel 2, *An Article-by-Article Evolution of the Statute from 1994-1998*, “Preamble”, 8-12, geeft opeenvolgende versies van de preambule, ofschoon in iets andere bewoordingen.
- 109 VN Doc. A/CONF.183/C.1/L.73 (14 juli 1998), in *United Nations Diplomatic Conference*, deel 3, 202. In de preambule van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens (1950) staat dat de “Regeringen van gelijkgestemde Europese staten ... een gemeenschappelijk erfdeel bezitten van politieke tradities, idealen, vrijheid en heerschappij van het recht”. In de preambule van het Afrikaans Handvest van de rechten van de mens en de volkeren (1981) hebben de staten die partij zijn bij de Organisatie voor Afrikaanse Eenheid rekening gehouden met “de deugden van hun historische traditie en de waarden van de Afrikaanse beschaving”.
- 110 VN Doc. A/CONF.183/C.1/SR.41 (16 juli 1998), in *United Nations Diplomatic Conference*, deel 2, 359, §51; *United Nations Diplomatic Conference*, deel 3, 94, 149. Zie ook William Schabas, *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute* (Oxford: Oxford University Press, 2010), 38-39; Rod Rastan, *ICC Statute Preamble: Lecture* (Den Haag 2017), www.legal-tools.org/doc/f2817d, 2.
- 111 In de zevende overweging van de preambule van het ICC-Statuut worden de doelen en principes van het VN-Handvest herbevestigd.
- 112 Het ontwerpverdrag inzake misdrijven tegen de menselijkheid, dat zowel op het Genocideverdrag als op het ICC-Statuut is gebaseerd, heeft in dit opzicht het Genocideverdrag gevolgd in plaats van het ICC-Statuut en voor de tweede weg gekozen.
- 113 In november 1997, acht maanden voordat het ICC-Statuut werd goedgekeurd, stelde UNESCO haar Verklaring over de verantwoordelijkheden van de huidige generaties ten opzichte van de toekomstige generaties op.
- 114 Samuel Moyn, *The Last Utopia: Human Rights in History* (Cambridge, MA, en Londen: Harvard University Press, 2010), 82; David Mayers, “Humanity in 1948: The Genocide Convention and the Universal Declaration of Human Rights”, *Diplomacy & Statecraft*, 26 nr. 3 (september 2015), 457. Zie ook Robert Kolb, “The Relationship between International Humanitarian Law and Human Rights Law: A Brief History of the

1948 Universal Declaration of Human Rights and the 1949 Geneva Conventions”, *International Review of the Red Cross*, nr. 324 (september 1998), 409-419; Johannes Morsink, “Cultural Genocide, the Universal Declaration, and Minority Rights”, 21 (1999), *Human Rights Quarterly*, 1021-1028; Mira Siegelberg, “Unofficial Men, Efficient Civil Servants: Raphael Lemkin in the History of International Law”, *Journal of Genocide Research*, 15 nr. 3 (2013), 298, 311.

115 Hans Kelsen, *The Law of the United Nations: A Critical Analysis of Its Fundamental Problems* (Londen: Stevens, 1951), 4. Zie ook Abtahi en Webb, red., *Genocide Convention*, 2072.

116 Philippe Kirsch, “Applying the Principles of Nuremberg in the International Criminal Court”, *Washington University Global Studies Law Review*, 501 (2007), 503.

117 Genocideverdrag, artikel VI; VN Doc. A/RES/260(III) B (9 december 1948).

118 Evenzo was het argument van de recente geschiedenis minder steekhoudend voor de twee convenanten van 1966, die immers al sinds 1946 op de agenda stonden.

119 Nathan Kurz, “‘Hide a Fact Rather than State it’: The Holocaust, the 1940s Human Rights Surge, and the Cosmopolitan Imperative of International Law”, *Journal of Genocide Research*, 23 nr. 1 (2021), 55.

120 Een Colombiaans amendement in die zin werd in commissie I/1 met 17 stemmen tegen 9 verworpen: Doc 817, I/1/31 (5 juni 1945), in *UNCIO*, deel 6, 367-368.

121 Op voorstel van Australië werd de term “democratische staat” vervangen door “democratische samenleving”. Zie VN Doc. E/CN.4/SR.51 (28 mei 1948) en Morsink, *Universal Declaration*, 64. Zie ook Erica-Irene Daes (Speciaal rapporteur van de Subcommissie voor de preventie van discriminatie en de bescherming van minderheden), *The Individual’s Duties to the Community and the Limitations on Human Rights and Freedoms under Article 29 of the Universal Declaration of Human Rights: A Contribution to the Freedom of the Individual under Law*, VN Doc. E/CN.4/Sub.2/432/Rev.2 (1983), §§298-314. In het IVBPR en het IVESCR wordt de uitdrukking “democratische samenleving” elk drie keer gebruikt. De preambule van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens (1950) stelt dat de handhaving van de mensenrechten steunt “op een waarlijk democratische regeringsvorm”. De preambule van het Amerikaanse Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens (1969) bepaalt dat een systeem van persoonlijke vrijheid en sociale rechtvaardigheid het best wordt geconsolideerd “binnen het kader van democratische instellingen”.

122 Abtahi en Webb, red., *Genocide Convention*, 1275, 1478, 1842, 2076.

123 Mayers, “Humanity in 1948”, 451, 456, 467.

124 Leo Kuper, *Genocide: Its Political Use in the Twentieth Century* (Harmondsworth: Penguin, 1981); Frank Chalk en Kurt Jonassohn, *The History and Sociology of Genocide: Analyses and Case Studies* (New Haven en Londen: Yale University Press, 1990). Zie ook Ben Kiernan, *Blood and Soil: A World History of Genocide and Extermination from Sparta to Darfur* (New Haven: Yale University Press, 2007); Norman Naimark, *Genocide: A World History* (Oxford: Oxford University Press, 2017).

125 VN Doc. E/CN.4/SR.75 (16 juni 1948).

126 Koskenniemi, “Preamble”, 33.

127 Voor kritiek op de frasen uit het natuurrecht, zie Kelsen, *Law of the United Nations*, 40-41.

128 Dit was een laat Frans voorstel: zie VN Doc. A/C.3/339 (15 november 1948) en VN Doc. A/C.3/SR.167 (30 november 1948).

129 Morsink, *Universal Declaration*, 299, 324; Johannes Morsink, *Inherent Human Rights: Philosophical Roots of the Universal Declaration* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2009), 55-111.

- 130 Morsink, *Universal Declaration*, 283-290, en Morsink, *Inherent Human Rights*.
- 131 Koskenniemi, "Preamble", 30, 38.
- 132 Koskenniemi, "Preamble", 30, 31, 33.
- 133 Kurz, "Hide a Fact", 55. Hij noemt de benadering van de Universele Verklaring "transhistorisch" en typisch voor de "kosmopolitische imperatief van het internationaal recht". Deze bewering is onhoudbaar evenals zijn hieruit afgeleide bewering, eerder besproken, dat deze "transhistorische" benadering de opzet had om vermelding van de Holocaust en polarisatie in de Koude Oorlog te vermijden. Bovendien verwijst het VN-Handvest wel degelijk naar de Tweede Wereldoorlog, zowel expliciet als impliciet, in de preambule en in artikelen 53, 77, 106-107.
- 134 Zie *Declaration by the United Nations* (1 januari 1942). Voor een bespreking van de naam, zie Doc. 785 [I/1/28] (5 juni 1945), in *UNCIO*, deel 6, 359-360. Zie ook Kelsen, *Law of the United Nations*, 3-4; Russell, *A History of the United Nations Charter*, 918-919; Leland Goodrich, Edvard Hambro en Anna Patricia Simons, *Charter of the United Nations: Commentary and Documents* (derde uitgave; New York: Columbia Press, 1969), 22.
- 135 Russell, *A History of the United Nations Charter*, 918-919; Kelsen, *Law of the United Nations*, 4.
- 136 Roosevelt stierf op 12 april 1945, twee weken voor de Conferentie van San Francisco van start ging. De naam Verenigde Naties werd op 25 juni 1945 aangenomen.
- 137 Herbert G. Wells, *The Rights of Man, or What Are We Fighting for?* (Harmondsworth, UK, en New York: Penguin, 1940); "A Declaration of the Rights of Man: A Charter Prepared in 1940, under the Chairmanship of Lord Sankey, and Originally Drafted for Discussion by H. G. Wells", <http://www.voting.ukscientists.com/sankey.html>. Zie ook Burgers, "Road to San Francisco", 464-470; Ali Smith, "Celebrating H. G. Wells's Role in the Creation of the UN Declaration of Human Rights", *The Guardian* (20 november 2015).
- 138 Franklin Delano Roosevelt, *State of the Union* (Washington 6 januari 1941), transcriptie op <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/january-6-1941-state-union-four-freedoms>.
- 139 Het IVBPR spreekt over "het ideaal van de vrije mens die vrijheid als staatsburger en politieke vrijheid geniet, en die vrij is van vrees en gebrek" (derde overweging) en het IVESCR van "het ideaal van de vrije mens, vrij van vrees en gebrek" (derde overweging).
- 140 VN Doc. A/PV.182 (10 december 1948). Volgens Michael Kearney beschouwen de Sovjets het westerse kapitalisme als de nieuwste manifestatie van het fascisme. Zie zijn *The Prohibition of Propaganda for War in International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 87. Nikolaj Kaposov schrijft dat gedurende de gehele Sovjetperiode de term fascisme de algemene term was, en nazisme een subcategorie daarvan. De Sovjets schilderden het kapitalistische Westen af als bij uitstek fascistisch. Zie zijn *Memory Laws, Memory Wars: The Politics of the Past in Europe and Russia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018), 149-150, 258, 262-263, 279, 305.
- 141 VN Doc. A/PV.179 (9 december 1948). Zie ook de opmerkingen van Sovjetafgevaardigde Platon Morozov tijdens hetzelfde debat.
- 142 VN Doc. A/PV.180 (9 december 1948). Zie ook de opmerkingen van afgevaardigde Leonid Kaminsky (Wit-Rusland) in VN Doc. A/C.3/SR.165 (30 november 1948) en van Juliusz Katz-Suchy (Polen) in VN Doc. A/PV.182 (10 december 1948).
- 143 VN Doc. A/PV.182 (10 december 1948).
- 144 VN Doc. A/C.3/SR.166 (30 november 1948).
- 145 Morsink, *Universal Declaration*, 61.

- 146 De zes communistische landen die zich van stemming onthielden waren de Wit-Russische Socialistische Sovjetrepubliek, Tsjechoslowakije, Polen, de Oekraïense Socialistische Sovjetrepubliek, de Sovjet-Unie en Joegoslavië. Voor de redenen van onthouding, zie Morsink, *Universal Declaration*, 21-24.
- 147 VN Doc. A/PV.178 (9 december 1948).
- 148 Voor details, zie Antoon De Baets, “The Debate about the Role of the Holocaust in the Post-War Human Rights Revival”, *Práticas da História: Journal on Theory, Historiography and Uses of the Past*, nr. 13 (december 2021), 157-186.
- 149 *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal, Nuremberg, 14 November 1945 - 1 October 1946*, deel 1 (Neurenberg: Secretariaat van het Tribunaal, 1947), 43.
- 150 Nehemiah Robinson, *The Genocide Convention: A Commentary* (New York: World Jewish Congress, 1960), 132. Zie ook VN Doc. A/RES/180(II) (21 november 1947).
- 151 *Trial of the Major War Criminals*, 254; Commissie voor internationaal recht, *First Report on Crimes against Humanity, by Sean D. Murphy, Special Rapporteur*, VN Doc. A/CN.4/680 (17 februari 2015), §§40-51.
- 152 *Reservations to the Convention on Genocide, Advisory Opinion: I. C. J. Reports 1951*, 23.
- 153 Genocideverdrag, preambule, derde overweging (afschuwelijke gesel), artikel I (in vredes- dan wel in oorlogstijd) en artikel XII (afhankelijke gebieden); VN Doc. A/RES/260(III) C (9 december 1948).
- 154 Morsink, *Universal Declaration*, 52; Schabas, red., *Universal Declaration*, 47; Philippe Sands, *East West Street: On the Origins of Genocide and Crimes against Humanity* (Londen: Weidenfeld & Nicolson, 2016), 349.
- 155 Bijvoorbeeld Manuel Félix Maúrtua (Peru), Luis Ernesto Guillén (El Salvador), Agha Shahi (Pakistan), in Abtahi en Webb, red., *Genocide Convention*, 1841, 1847, 1856.
- 156 Zie ook de “Motion Adopted by All Defense Council (19 November 1945)”, *Trial of the Major War Criminals*, 168-170.
- 157 *Trial of the Major War Criminals*, 218, 223.
- 158 VN Doc. A/C.6/SR.109 (17 november 1948) en VN Doc. A/C.6/SR.110 (18 november 1948). Zie ook Peter Danchin, “The Universal Declaration of Human Rights”, <http://cnmmtl.columbia.edu/projects/mmt/udhr>, en Kelsen, *Law of the United Nations*, 46-50.
- 159 Voor een samenvatting, zie Morsink, *Universal Declaration*, 52-58, 347-348.
- 160 De tweede overweging van de preambule van de Universele Verklaring (met inbegrip van de frase “geweten van de mensheid”) werd nog geciteerd op 13 januari 2022: zie VN Doc. A/RES/76/250, derde overweging.
- 161 In augustus 2010 presenteerde een groep wetenschappers een “Proposed International Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Humanity”, waarin de Martensclausule was opgenomen in overweging 13 van de preambule. Zie Leyla Sadat, red., *Forging a Convention for Crimes against Humanity* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 360 (overweging 13), xxvi, en 457 (toelichting); en Crimes against Humanity Initiative Steering Committee, *Comments and Observations on the 2017 Draft Articles on Crimes against Humanity as Adopted on First Reading at the Sixty-ninth Session of the International Law Commission* (St. Louis, MI: Washington University, 2018), 3-4. De Martensclausule werd in vele teksten herhaald, bijvoorbeeld in *The Turku Declaration of Minimum Humanitarian Standards*, VN Doc. E/CN.4/Sub.2/1991/55 (2 december 1990).

- 162 VN Doc. A/RES/96(I) (11 december 1946).
- 163 Eigenlijk zou de Martens-clausule moeten worden omgedoopt tot de Lambermont-clausule, naar de oorspronkelijke auteur ervan, de Belgische diplomaat Auguste Lambermont. Zie Thomas Graditzky, “Bref retour sur l’origine de la clause de Martens: Une contribution belge méconnue (ou: ‘Ceci n’est pas la clause de Martens’)”, in Julia Grignon, red., *Hommage à Jean Pictet* (Zürich en Cowansville: Schulthess en Yvon Blais, 2016), 185-205.
- 164 Zie Peter Singer, *One World: The Ethics of Globalization* (derde uitgave; New Haven, CT: Yale University Press, 2016), 140-141.
- 165 Voor een diepgaande behandeling, zie Stephen Marks, “From the ‘Single Confused Page’ to the ‘Decalogue for Six Billion Persons’: The Roots of the Universal Declaration of Human Rights in the French Revolution”, *Human Rights Quarterly*, 20, nr. 3 (August 1998), 459-514.
- 166 Verwijzingen naar de Verklaring van 1789 door Eleanor Roosevelt (Verenigde Staten), Hernán Santa Cruz (Chili), Carlos Rómulo (Filippijnen), Bodil Begtrup (Denemarken) en Ljuba Radovanović (Joegoslavië). Verwijzingen naar de Verklaring van 1776 door Roosevelt en Rómulo. Zie Schabas, red., *Universal Declaration*, 3030, 3031-3032, 3035, 3054, 3073. In een brief aan zijn zuster pochte de auteur van het eerste ontwerp van de Universele Verklaring, de Canadees John Humphrey, dat hij gevraagd was “de rol van een Jefferson te spelen”, waaraan hij in zijn memoires toevoegde: “Ik was geen Thomas Jefferson”. Zie Schabas, red., *Universal Declaration*, lxxxv-lxxxvi.
- 167 Présidence de la République, “Liberté, Égalité, Fraternité”, <https://www.elysee.fr/la-presidence/liberte-egalite-fraternite>; “Liberty, Equality, Fraternity”, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/coming-to-france/france-facts/symbols-of-the-republic/article/liberty-equality-fraternity>. Deze laatste website beweert dat de drie begrippen voor het eerst met elkaar in verband werden gebracht door François Fénelon op het einde van de zeventiende eeuw, maar ik heb hiervoor geen bewijs gevonden.
- 168 Schabas, red., *Universal Declaration*, ci. De Engelse versies van de historische overwegingen van het VN-Handvest en de Universele Verklaring bevatten allebei de term “mankind”, waarover de *Oxford English Dictionary* opmerkte: “In de tweede helft van de twintigste eeuw werd het algemene gebruik van de term ‘man’ om te verwijzen naar ‘mensen in het algemeen’ ... problematisch; het gebruik wordt nu vaak beschouwd als seksistisch of ouderwets”.
- 169 VN Doc. A/C.3/SR.103 (15 oktober 1948).
- 170 VN Doc. A/PV.180 (9 december 1948). Cassin had al op 17 juni 1947 naar dit motto verwezen (VN Doc. E/CN.4/AC.1/SR.8), toen hij commentaar gaf op artikel 1 (dat toen luidde: “Alle mensen zijn broeders. Met verstand begiftigd en als leden van één familie, zijn zij vrij en bezitten zij gelijke waardigheid en rechten”).
- 171 “English Translation of Magna Carta” (British Library, 28 juli 2014), <https://www.bl.uk/magna-carta/articles/magna-carta-english-translation>.
- 172 VN Doc. A/PV.180 (9 december 1948). Voor de beelden, zie <https://media.un.org/en/asset/k10/k10fjil2rj>, op 7:31-7:41.
- 173 Kelsen, *Law of the United Nations*, 3; Cot, Forteau en Pellet, “Préambule”, 2.
- 174 VN Doc. E/CN.4/SR.28 (4 december 1947) en VN Doc. E/CN.4/SR.42 (16 december 1947). Zie ook Schabas, red., *Universal Declaration*, xcvi.
- 175 Verwijzingen naar de Magna Charta in Schabas, red., *Universal Declaration*, 10 (Oekraïne), 1992 (Verenigde Staten), 2357 (Verenigd Koninkrijk), 2899 (Ecuador) en 3035 (Filippijnen).
- 176 VN Doc. E/CN.4/W.16 (23 januari 1947). Het voorstel was in feite een boek van 589 bladzijden. Alleen de vijf bladzijden met een “Verklaring van de internationale rechten en plichten van het individu” werden in het Engels vertaald.

- 177 Tijdens de voorbereidende werkzaamheden voor het Genocideverdrag vergeleek ook de Wereldfederatie van Verenigingen voor de Verenigde Naties dit verdrag met de Magna Charta. Zie VN Doc. E/C.2/64 (12 november 1947) en VN Doc. E/623 (30 januari 1948). Op het einde van de Eerste Wereldoorlog vergeleek Jan Smuts wat het Verdrag van Versailles zou worden met de Magna Charta. Zie Heyns, “Preamble”, 332.
- 178 VN Doc. E/SR.215 (25 augustus 1948), VN Doc. A/C.3/SR.140 (16 november 1948), VN Doc. A/PV.180 (9 december 1948).
- 179 De oorsprong van *habeas corpus* gaat terug tot het Engeland van vóór de Magna Charta. In de Magna Charta van 1215 is de *habeas corpus*-garantie vervat in clausule 39. Zie Brian Farrell, “Does the Universal Declaration of Human Rights Implicitly Guarantee a Right to Habeas Corpus”, *Human Rights Brief*, 16 (2008), nr. 1, 2-5. Zie ook Kelsen, *Law of the United Nations*, 41, over een effectief rechtsmiddel.
- 180 Zie, onder andere, het voorstel voor een Artikel betreffende uitvoeringsmaatregelen en de Franse en Cubaanse amendementen daarop in VN Doc. A/C.3/306 (25 oktober 1948).
- 181 Morsink, *Universal Declaration*, 303-307.
- 182 VN Doc. A/RES/217(III) B (10 december 1948).
- 183 Zie “The Cahiers de doléance”, *Alpha History*, <https://alphahistory.com/frenchrevolution/cahiers-de-doloeance>. Het petitierecht bestond ook in de Verenigde Staten. Het eerste amendement op de grondwet van de Verenigde Staten (aangenomen in 1791 als onderdeel van de Bill of Rights) bevat “het recht van het volk ... om in een verzoekschrift bij de regering verhaal te halen voor geleden onrecht”. Zie Gregory A. Mark, “The Vestigial Constitution: The History and Significance of the Right to Petition”, *Fordham Law Review*, 66 nr. 6 (1998), 2153-2231.
- 184 Antoon De Baets, “The United Nations Human Rights Committee’s View of the Past”, in Uladzislau Belavusau en Aleksandra Gliszczynska, red., *Law and Memory: Towards Legal Governance of History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 29-47.
- 185 Het “Recht van opstand of revolutie” stond ook als punt 14 in “The Grounds of an International Declaration of Human Rights” van het Comité voor de theoretische grondslagen van de mensenrechten van de UNESCO. Zie UNESCO, red. *Human Rights*, Appendix II (p. 14), 275.
- 186 In 1953 verbood het schoolbestuur van El Paso, Texas, tijdelijk een geschiedenisboek – T. Walter Wallbank’s *Man’s Story: World History in Its Geographic Setting* (1951) – in de openbare scholen. Het bevatte de Onafhankelijkheidsverklaring van de Verenigde Staten en de Universele Verklaring zonder toelichting. Zie *El Paso Herald-Post*, 30 december 1953, 1, en 17 maart 1954, 4. Op 10 december 2000 – de Dag van de Rechten van de Mens naar de invoeringsdatum van de Universele Verklaring – werd de mensenrechtenactivist Vladimir Velichkin in Brest, Belarus, gearresteerd en beboet omdat hij de Universele Verklaring had verspreid. Zie UN Human Rights Committee, *Communication No. 1022/2001: Velichkin v. Belarus*, VN Doc. CCPR/C/85/D/1022/2001 (2005), §2.1.
- 187 Zie, bijvoorbeeld, David Teegarden, *Death to Tyrants! Ancient Greek Democracy and the Struggle against Tyranny* (Princeton: Princeton University Press, 2014).
- 188 *Declaration of Independence - In Congress, July 4, 1776: The Unanimous Declaration of the Thirteen United States of America*. Zie <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript>. De overweging werd geschreven door Thomas Jefferson.
- 189 *Déclaration des droits de l’homme et du citoyen* (1789), artikel 2. Zie <http://www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Declaration-des-Droits-de-l-Homme-et-du-Citoyen-de-1789>. “Imprescriptible” moet hier niet worden vertaald als “onverjaar-

baar” maar als “niet-opschortbaar”. Het artikel werd geschreven door Jean-Joseph Mounier. De versie van de Verklaring die als preambule van de grondwet van 1793 diende, bevatte in de artikelen 11 en 35 zelfs nog gewaagdere beweringen. Zie <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-du-24-juin-1793>.

190 Jeremy Bentham, *Anarchical Fallacies, Being an Examination of the Declaration of Rights issued during the French Revolution* (1796), in Waldron, red., “Nonsense upon Stilts”, 46-69. In 1776 had hij meegeschreven aan een soortgelijke kritiek op de Amerikaanse Onafhankelijkheidsverklaring. Voor context, zie Waldron, red., “Nonsense upon Stilts”, 29-45; voor kritiek, zie Hugo Adam Bedau, “‘Anarchical Fallacies’: Bentham’s Attack on Human Rights”, *Human Rights Quarterly*, 22 nr. 1 (februari 2000), 261-279.

191 Bentham, *Anarchical Fallacies*, 49, 53.

192 Bentham, *Anarchical Fallacies*, 47, 55, 59.

193 Immanuel Kant, “On the Common Saying: ‘This May Be True in Theory, But It Does Not Apply in Practice’” (oorspronkelijk Duits, 1792); “Perpetual Peace: A Philosophical Sketch” (oorspronkelijk Duits, 1795); en “The Metaphysics of Morals” (oorspronkelijk Duits, 1797), alle in Hans Reiss, red., *Kant: Political Writings* (tweede uitgave; Cambridge: Cambridge University Press, 1991), 81-86, 126-127, 143-147; ook 263-267.

194 Antonio Cassese, *Human Rights in a Changing World* (Cambridge: Polity Press, 1990), 41-42.

195 VN Doc. E/CN.4/AC.1/3 (4 juni 1947).

196 VN Doc. E/CN.4/AC.1/W.2 (16 juni 1947); zie ook Cassins artikel 30.

197 VN Doc. E/CN.4/AC.1/SR.8 (17 juni 1947).

198 VN Doc. E/CN.4/21 (1 juli 1947).

199 VN Doc. E/CN.4/82/Add.8 (6 mei 1948).

200 VN Doc. E/CN.4/138 (15 juni 1948).

201 VN Doc. E/CN.4/SR.75 (16 juni 1948).

202 VN Doc. A/C.3/253 (11 oktober 1948). Voor de VN-definitie van de rechtsstaat, zie VN Secretaris-Generaal, *The Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict Societies*, VN Doc. S/2004/616 (23 augustus 2004), §6. Zie ook <https://www.un.org/ruleoflaw/>.

203 VN Doc. E/SR.215 (25 augustus 1948).

204 VN Doc. A/C.3/261 (12 oktober 1948).

205 VN Doc. E/HR/1 (12 februari 1946).

206 VN Doc. A/C.3/351 (18 november 1948).

207 VN Doc. A/C.3/SR.164 (29 november 1948).

208 VN Doc. A/C.3/SR.164 (29 november 1948).

209 VN Doc. A/C.3/SR.164 (29 november 1948) en VN Doc. A/C.3/SR.166 (30 november 1948).

210 VN Doc. A/C.3/SR.164 (29 november 1948).

211 VN Doc. A/C.3/SR.165 (30 november 1948).

212 Voortbouwend op VN Doc. A/C.3/372 (26 november 1948) stelde Argentinië een ontwerpresolutie voor. Zie VN Doc. A/C.3/377 (29 november 1948).

213 VN Doc. A/C.3/SR.164 (29 november 1948) en VN Doc. A/C.3/SR.165 (30 november 1948).

214 VN Doc. A/C.3/SR.164 (29 november 1948) en VN Doc. A/C.3/SR.166 (30 november 1948).

215 VN Doc. A/C.3/SR.164 (29 november 1948). Anze Matienzo (Bolivië) maakte dezelfde opmerking; zie VN Doc. A/C.3/SR.166 (30 november 1948).

- 216 VN Doc. A/C.3/SR.164 (29 november 1948). Alan Watt (Australia) en Henry Carton de Wiart (Belgium) stelden dezelfde vraag, zie VN Doc. A/C.3/SR.164 (29 november 1948).
- 217 VN Doc. A/C.3/382/Rev.1 (30 november 1948) en VN Doc. A/C.3/SR.167 (30 november 1948). Pakistan, Peru, Filippijnen, Verenigd Koninkrijk, Verenigde Staten, Venezuela, België, Birma, Canada, China en Denemarken onthielden zich van stemming.
- 218 VN Doc. A/C.3/248 (9 oktober 1948); Morsink, *Universal Declaration*, 308-309.
- 219 Voor achtergrond, zie Verdoodt, *Naissance*, 303-305, 312-313; Morsink, *Universal Declaration*, 12-20, 302-320; en Vratislav Pechota, "The Development of the Covenant on Civil and Political Rights", in Louis Henkin, red., *The International Bill of Rights: The Covenant on Civil and Political Rights* (New York: Columbia University Press, 1981), 32-71.
- 220 Voor het recht op een rechtsmiddel, zie IVBPR, artikel 2.3; voor het recht op verzoekschrift, zie IVBPR, deel IV, het Eerste Facultatief Protocol bij het IVBPR (1966) en het Facultatief Protocol bij het IVESCR (2008). Deze rechten kunnen aangevuld worden met de misbruikclausules in de Universele Verklaring (artikel 30), het IVBPR (artikel 5) en het IVESCR (artikel 5). Zie Manfred Nowak, *U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary* (tweede uitgave; Kehl am Rhein, etc.: N. P. Engel, 2005), 111-119.
- 221 Zie ook de evaluatie in Derek Parfit, *On What Matters* (Oxford: Oxford University Press, 2011), deel 2, 607-620.

Publicaties

Verschenen in het kader van of in de marge van de leerstoel Geschiedenis, ethiek en mensenrechten (2014-2022)

(Noot: Veel volledige versies zijn beschikbaar op <http://www.concernedhistorians.org/content/about.html>)

- “The Year Zero: Iconoclastic Breaks with the Past”, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Folia 165 - Studia Politologica*, 13 (2014), 3-18.
- “Censorship of History in France and the Netherlands (1945-2014): A Survey”, *Deshima, Revue d'histoire globale des pays du Nord*, nr. 8 (2014), 245-270.
- “Some Puzzles of Academic Freedom (Part 1)”, *University Values: A Bulletin on International Academic Freedom, Autonomy & Responsibility* (juli 2014) (2 pp.).
- “Some Puzzles of Academic Freedom (Parts 2 and 3)”, *University Values: A Bulletin on International Academic Freedom, Autonomy & Responsibility* (januari 2015) (4 pp.).
- “Archivists Killed for Political Reasons”, *Comma: International Journal on Archives*, 2013, nr. 2, 123-134 [publicatie: voorjaar 2015].
- De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en de historicus* (Amsterdam: Amsterdam University Press / Pallas Publications, 2015) (58 pp.) [oratie].
- “Human Rights, History of”, in James D. Wright, red., *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* (tweede volledig herziene uitgave; Oxford, etc.: Elsevier, 2015), deel 11, 367-374.
- “Democracy and Historical Writing”, *Historiografías / Historiographies: The Journal of History and Theory*, nr. 9 (juni 2015), 31-43.
- “Post-conflict History Education Moratoria: A Balance”, *World Studies in Education*, 16 nr. 1 (2015), 5-31.
- “Democrazia e scrittura della storia”, *Novecento.org: Rivista dell'Istituto Nazionale per la Storia del Movimento di Liberazione in Italia* (september 2015) (11 pp.).
- “Een openbare les over de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en de historicus”, *Groniek: Historisch Tijdschrift*, nr. 203 (herfst 2015), 201-209.
- “De zaak-Faurisson: De klacht van een holocaustontkenner bij het VN-Mensenrechtencomité”, *Ex Tempore*, 34 (2015), nr. 2, 96-105.
- “A Historian's View on the Right to Be Forgotten”, *International Review of Law, Computers and Technology*, 30 nrs. 1-2 (maart-juli 2016), 57-66.

- “Censorship by European States of Views on Their Past as Colonizers”, in Laurent Martin, red., *Les Censures dans le monde, XIXe–XXIe siècle* (Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2016), 229–245.
- Co-redacteur: “Writing History in Exile”, themanummer van *Storia della Storiografia / History of Historiography*, 69 nr. 1 (juli 2016) (166 pp.).
- [Met Stefan Berger] “Reflections on Exile Historiography”, *Storia della Storiografia / History of Historiography*, 69 nr. 1 (juli 2016), 11–26.
- “Plutarch’s Thesis: The Contribution of Refugee Historians to Historical Writing (1945–2015)”, *Storia della Storiografia / History of Historiography*, 69 nr. 1 (juli 2016), 27–38.
- “A Historian’s View of the International Freedom of Expression Framework”, *Secrecy and Society*, 1 (2016), nr. 1 (18 pp.).
- [Met Susan Maret] “The Tension between Privacy and Security”, *Secrecy and Society*, 1 (2016), nr. 1 (8 pp.).
- “Cuando los recuerdos nos invaden de nuevo sin dar aviso: Algunas reflexiones sobre los traumas personales, colectivos e históricos”, *Palabras al Margen* (mei 2017) [blog].
- “The United Nations Human Rights Committee’s View of the Past”, in Uladzislau Belavusau en Aleksandra Gliszczyńska-Grabias, red., *Law and Memory: Towards Legal Governance of History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 29–47.
- “Laws Governing the Historian’s Free Expression”, in Berber Bevernage en Nico Wouters, red., *The Palgrave Handbook of State-Sponsored History after 1945* (Londen: Palgrave-MacMillan, 2018), 39–67.
- “Censuur van buitenlandse geschiedenis in Nederland (1945–2018)”, *Historici.nl* (april 2018) (5 pp.).
- “Two Decades of Mapping History Under Threat”, *EuroClio* (oktober 2018) [blog].
- Crimes against History* (Londen: Routledge, 2019) (xii + 186 pp.) [Paperback, hardback, e-book, audiobook].
- “Combatting Crimes against History”, *History News Network* (februari 2019) [op-ed].
- “The Historian-King: Political Leaders, Historical Consciousness, and Wise Government”, in Stefan Berger, red., *The Engaged Historian: Perspectives on the Intersections of Politics, Activism and the Historical Profession* (New York en Oxford: Berghahn, 2019), 79–117.
- “The Subversive Power of Historical Analogies”, in Andreas Leutzsch, red., *Historical Parallels, Commemoration and Icons* (Londen: Routledge, 2019), 36–71.
- “The Censorship of History and Fact-Finding in Brazil (1964–2018)”, in Nina Schneider, red., *The Brazilian Truth Commission in the Latin American Context: Local, National, and Global Perspectives* (New York en Oxford: Berghahn, 2019), 68–85.
- “Leyes que rigen la libertad de expresión del historiador: una visión comparativa en el mundo contemporáneo”, *Procesos: Revista Ecuatoriana de Historia*, nr. 49 (januari-juni 2019), 133–170.

- “Fake News about the Past is a Crime against History”, *World University News* (mei 2019) [op-ed].
- Recensie van Michael Ignatieff en Stefan Roch, red., *Academic Freedom: The Global Challenge* (Budapest en New York: Central European University Press, 2018), *Connections: A Journal for Historians and Area Specialists* (juni 2019) en *H-Soz-Kult* (juni 2019) (2 pp.).
- “The Historian as an Enemy: Interview with Antoon De Baets by Pedro Teixeira”, *Café História* (november 2019) (7 pp).
- “Self-inculpatory Laws Do Not Exist”, *Free Speech Debate* (december 2019) [blog].
- “Criminal Regimes Are Never Soft on History”, *Free Speech Debate* (december 2019) [blog].
- “Academische vrijheid tussen geschiedenis en mensenrechten”, in Klaas van Berkel en Carmen van Bruggen, red., *Academische vrijheid: Geschiedenis en actualiteit* (Amsterdam: Boom, 2020), 15-32.
- “De bever en de dam”, in Renate Huttinga en Annelies Noordhof-Hoorn, red., *Hier sta ik, ik kan niet(s) anders: Wetenschappers aan het woord over roeping en beroep* (Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, 2020), 12-13.
- “Arquivistas mortos por razões políticas”, in Francisco Régis Lopes Ramos, José Dércio Braúna, en Meize Regina de Lucena Lucas, red., *A censura e seus limites* (Fortaleza: Expressão Gráfica e Editora, 2020), 21-35.
- “Wijsheid achteraf als kompas”, in Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap, *De toekomst van geschiedenis* (Amsterdam: KNHG, 2020), 12-23 [prijswinnend essay].
- “With a Touch of Wisdom: Human Rights, Memory and Forgetting”, *Journal of the History of Ideas Blog* (oktober 2020) [blog].
- “Psychology, History and Human Rights”, *Global Network of Psychology for Human Rights* (oktober 2020) [blog].
- “De bijzondere geschiedenis van de historische paragrafen uit de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens”, *Groniek: Historisch Tijdschrift*, nr. 224 (zomer 2020), 265-276.
- “Historians Killed for Political Reasons in Ibero-America (1920-2020)”, *Revista de História das Ideias / Journal of the History of Ideas*, 39 nr. 2 (2021), 13-47.
- “Academic Freedom between History and Human Rights in a Global Context”, in Joseph Zajda, red., *Third International Handbook of Globalisation, Education and Policy Research* (Dordrecht: Springer, 2021), 923-943.
- “Het verschil tussen vrijheid van meningsuiting en academische vrijheid”, *Thema Hoger Onderwijs*, 2021 nr. 3, 12-17.
- Redactie van het themanummer over “Limits to the Free Expression about History”, *Storia della Storiografia / History of Historiography*, 79 nr. 1 (september 2021) (145 pp.).
- “Introduction to the Special Issue on ‘Limits to the Free Expression about History’”, *Storia della Storiografia / History of Historiography*, 79 nr. 1 (september 2021), 11-18.

“Memory and Tradition as Limits to the Freedom of Expression about the Past”, *Storia della Storiografia / History of Historiography*, 79 nr. 1 (september 2021), 19-42.

“The Abuse of History”, in *Bloomsbury History: Theory & Method* (New York en Londen: Bloomsbury, 2021) (27 pp.).

“The Debate about the Role of the Holocaust in the Post-war Human Rights Revival”, *Práticas da História: Journal on Theory, Historiography and Uses of the Past*, nr. 13 (december 2021), 157-186.

“Police Action or War? The Applicability of International Law in Indonesia in 1945-1949”, *Verfassungsblog - On Matters Constitutional* (januari 2022) (6 pp.).

Sleetse formules? De visie op het verleden in de historische overwegingen van mensenrechteninstrumenten (Hilversum: Verloren, 2022) (78 pp.) [afscheidrede].

Te verschijnen

“The View of the Past in International Humanitarian Law (1860-2020)”, *International Review of the Red Cross*, 102 nr. 914 (juni 2022).

“Historians and Human Rights Advocacy”, in Lutz Raphael en Berber Bevernage, red., *The Professional Historian in Public: Old and New Roles Revisited* (Berlin: De Gruyter, 2022).

“Historians Resisting Tyranny: A Preliminary Evaluation”, *International Journal for History, Culture and Modernity* (2022).

“The Posthumous Dignity of Dead Persons”, in Roberto C. Parra en Douglas H. Ubelaker, red., *Anthropology of Violent Death: Theoretical Foundations for Forensic Humanitarian Action* (Hoboken NJ: Wiley, 2022), hoofdstuk 1.

“The Dictator’s Long Arm: Cross-border Persecution of Exile Historians”, in Stefan Berger en Philipp Müller, red., *Dynamics of Emigration: Émigré Scholars and the Production of Historical Knowledge in the Twentieth Century* (New York en Oxford: Berghahn, augustus 2022), hoofdstuk 3.

“Democracia e escrita histórica”, in Angélica Müller en Francine Iegelski, red., *História do Tempo Presente* (Rio de Janeiro: Editora da Fundação Getúlio Vargas, 2022).

“Jawaharlal Nehru”, in Daniel Woolf en Marnie Hughes-Warrington, red., *History from Loss: A Global Introduction to Histories Written from Defeat, Colonization, Exile, and Imprisonment* (Londen: Routledge, 2023).

In voorbereiding

The Human Rights View of the Past. Serie *Elements in Historical Theory and Practice* (Cambridge: Cambridge University Press, 2024).

Censorship of History. Serie *Elements in Historical Theory and Practice* (Cambridge: Cambridge University Press, 2026).

Personenregister

- Alfaro, Ricardo 62
Azkoul, Karim 39
Bassiouni, Cherif 31
Begtrup, Bodil 69
Bentham, Jeremy 52, 55-56
Bogomolov, Alexandre 54
Carr, Edward 59
Carrera Andrade, Jorge 15, 43
Carton de Wiart, Henry 72
Cassin, René 24-25, 47-49, 52, 54, 58, 63, 69, 71
Cha, Hsiu 28, 45
Chalk, Frank 38
Chang, Peng-chun 24, 26, 48
Churchill, Winston 49
Corominas, Enrique 54
Croce, Benedetto 14, 59
Davies, Ernest 54
Dehousse, Fernand 48
Demchenko, Stephan 54
Dignam, William 29
Donnedieu de Vabres, Henri 27
Djengiz Chaan 37
Gildersleeve, Virginia 24, 63
Guillén, Luis Ernesto 68
Gutiérrez y Sánchez, Gustavo 49
Hitler, Adolf 47, 49
Humphrey, John 24, 69
Jefferson, Thomas 49, 69-70
Jonassohn, Kurt 38
Kaminsky, Leonid 67
Kant, Immanuel 52, 54
Katz-Suchy, Juliusz 42, 67
Kelsen, Hans 48
Koskenniemi, Martti 39-40
Kuper, Leo 38
Kurz, Nathan 40, 67
Lambermont, Auguste 69
Lemkin, Raphael 27, 33, 38
Lenin, Vladimir 49
Lionaes, Aase 58
Lin, Mousheng 28
Lincoln, Abraham 49
Loekasjenko, Aleksandr 51
López, Salvador 53
Loutfi, Omar 53
Madariaga, Salvador de 59
Maktos, John 27-28, 44, 64
Malik, Charles 15, 36
Manuilsky, Dmytro 23, 42
Maritain, Jacques 14
Martens, Fjodor 20, 46-47, 68-69
Marx, Karl 49
Matienzo, Anze 71
Maúrtua, Manuel Félix 68
Mbengue, Makane Moïse 16
McCarthy, Joseph 51
Minoves i Triquell, Juli 30, 32
Morozov, Platon 27-28, 67
Mounier, Jean-Joseph 71
Moynier, Gustave 65
Mussolini, Benito 49
Ordonneau, Pierre 27
Paine, Thomas 11
Parodi, Alexandre 16
Pearson, Lester 42
Pella, Vespasian 27
Pérez Cisneros, Guy 54
Pérez Perozo, Víctor 28-29, 37, 44, 53
Puntambekar, S. V. 59
Raafat, Wahid Fikry 29
Radovanović, Ljuba 69
Rolin, Henri 24, 62
Rómulo, Carlos 69

Roosevelt, Eleanor 33, 48-49, 54, 69
Roosevelt, Franklin 24, 26, 41, 59, 67
Rudzinski, Aleksander 28
Santa Cruz, Hernán 53-54, 69
Shahi, Agha 68
Slade, Tuiloma Neroni 30-31
Smuts, Jan 22-23, 62-63, 70
Stalin, Jozef 49
Tarazi, Salaheddine 46
Teilhard de Chardin, Pierre 59
Thors, Thor 15
Timoer Lenk 37
Truman, Harry 49
Velichkin, Vladimir 70
Wallbank, T. Walter 70
Watt, Alan 72
Wells, Herbert G. 41
Wilson, Woodrow 20, 49
Yáñez-Barnuevo García, Luis 30
Zeineddine, Farid 23-24